

UNIVERZITA KARLOVA

Fakulta humanitních studií

Studium humanitní vzdělanosti

Jolana Miličičová

**Sociální síť obyvatel jihoslovenské vesnice
v postproduktivním věku**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Dana Bittnerová, CSc.

Praha 2020

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 17. 5. 2020

.....

Jolana Miličičová

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem obyvatelům Sklepné, obzvlášť pak těm, kteří byli ochotní věnovat mi svůj čas. Poděkování patří i mé rodině a mým blízkým za jejich trpělivost a podporu. Mé velké díky patří Mgr. Hedvice Novotné, Ph.D., a Mgr. Martinovi Heřmanskému, Ph.D., za jejich pomoc a cenné rady zejména při práci v terénu. Největší díky ovšem patří PhDr. Daně Bittnerové, CSc., která mi vždy s velkou trpělivostí a ochotou poskytovala odporné vedení a laskavou oporu při psaní této práce.

Abstrakt

Tato práce vychází z terénního výzkumu na jihu Slovenska, který probíhal pod záštitou fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy. Data k výzkumu byla tvořena na základě dvou týdenních pobytů v terénu, a to v roce 2018 a 2019. Práce se zabývá sociální sítí lidí v postproduktivním věku na vrstevnické úrovni v prostoru jedné konkrétní vesnice na jihu Slovenska. Jinými slovy, výzkum byl zaměřen na vzájemné vztahy mezi obyvateli jihoslovenské vesnice v důchodovém věku. Cílem výzkumu bylo především zjistit, jakou podobu má tato síť a jaké faktory ovlivňují její povahu. Jako významný se ukázal být faktor genderu a faktor prostoru. Prostor byl pojímán jednak jako venkovský prostor a jednak jako možná limita, neboli vzdálenost, kterou je nutné překonat. Velký důraz byl kladen také na praktiky, které v rámci sledované sítě ustavovaly různé typy vztahů. Práce rovněž klade důraz na významy, které sledované síti připisovali samotní její členové.

Klíčová slova: sociální síť, sociální praktiky, přátelství, sousedství, stáří, vesnice

Abstract

This bachelor thesis is based on a fieldwork which was carried out in the south of Slovakia. The research was conducted under the auspices of the Faculty of Humanities, Charles University. The research data was generated on the basis of two seven days stays in the field, first in 2018, second in 2019. This thesis deals with the problem of social network of people in post-productive age within a space of specific village located in the south of Slovakia. In other words, the research interest was in interpersonal relationships between inhabitants of south Slovakian village in retirement age. The aim of the research was to identify the image of the social network as well as factors which influence it. As significant were recognised the factors of gender and space. The factor of space was examined from two points of view: space as a specific rural space and space as a limitation, meaning as a distance which has to be overcome. Great emphasis was also put on activities which were establishing different types of relationships within the social network. This thesis also emphasizes the meanings which are attributed to the social network by its members.

Key words: social network, social practice, friendship, neighbourhood, old age, village

Obsah

Abstrakt.....	3
Úvod.....	6
1 Teoretické zakotvení.....	7
1.1 Postproduktivní věk	7
1.2 Sociální sítě	8
1.2.1 Sociální sítě v rámci venkovského prostoru	10
1.2.2 Sociální sítě a kategorie prostoru.....	14
1.2.3 Významy sociálních sítí.....	14
2 Metodologie	15
2.1 Výzkumný problém.....	15
2.2 Design výzkumu.....	16
2.3 Popis lokality.....	17
2.4 Technika tvorby dat.....	18
2.5 Výzkumný vzorek	20
2.6 Analýza dat.....	21
2.7 Etika výzkumu	23
2.8 Reflexe výzkumu	24
3 Povaha sociální sítě.....	25
3.1 Rozpoznané paralelní uzly	25
3.1.1 Uzly spojené s oficiálními akcemi.....	26
3.1.2 Uzly spojené s náboženstvím.....	27
3.1.3 Uzly spojené se zálibami a společnými zájmy	29
3.1.4 Uzly sdíleného prostoru vesnice	30
3.2 Typy vztahů v rámci sítě	31
3.2.1 Příbuzenské vztahy	32
3.2.2 Kamarádké vztahy.....	32

3.2.3	Sousedské vztahy	34
4	Praktiky v rámci sítě	35
4.1	Významné praktiky	36
4.1.1	Náboženská praxe	36
4.1.2	Společně odvedená práce	37
4.1.3	Volnočasové aktivity	38
4.1.4	Společné posezení a debatování	40
4.1.5	Sdílení kulturního zážitku	43
4.2	Sociální kapitál propojující síť	44
5	Faktory ovlivňující povahu sítě	51
5.1	Starousedlík vs. Přistěhovalec	51
5.2	Maďarština vs. Slovenština	55
5.3	Příbuzenská síť ega	58
5.4	Historie osobních vazeb a statusů	60
6	Prostor ve vztahu k síti	64
6.1	Venkovský prostor	65
6.2	Prostor jakožto žitá limita	74
7	Síť a gender	78
7.1	Mužské vs. ženské praktiky	79
7.2	Mužské vs. ženské významy	83
8	Celo-vesnická síť z emické perspektivy	88
8.1	Vztahování se ke Sklepné	89
8.2	Vztahování se k vlastnímu zapojení	92
8.3	Vztahování se k ostatním členům	95
	Závěr	97
	Literatura	101

Úvod

Na počátku mého výzkumného zájmu stálo široké téma stáří. V současné době čím dál větší podíl populace v naší společnosti tvoří lidé v postproduktivním věku. A přesto se zdá, že žijeme v době, která upřednostňuje spíše mládí a produktivitu, problematika starých lidí tak může být někdy odsouvána spíše na okraj. Kvalitní a plný život je spojován s mládím a vitalitou. Každý by chtěl být navždy mladý a především mladí lidé často pohlížejí na život ve stáří jako na prázdný.

Když jsem v roce 2018 měla možnost zúčastnit se terénní antropologické praxe na jihu středního Slovenska, věděla jsem, že doba strávená v terénu, i přes opakovaný návrat, bude nutně časově omezená. Vycházela jsem z možná trochu stereotypního předpokladu, že staří lidé si vždy rádi povídají a tedy nebude problém najít pro můj výzkum vhodné informátory. Tento předpoklad už v sobě implicitně skrýval další stereotypní představu, totiž že staří lidé jsou osamělí. Předpojatosti, která je obsažena v takovém uvažování, jsem si byla ovšem vědoma, a právě to mi bylo podnětem k zúžení výzkumného tématu.

Jestliže jsem uvažovala o seniorech jako o lidech, kteří si nemají příliš s kým povídat, předpokládala jsem u nich tedy určitou izolovanost. Zde se nabízí ovšem otázka, zda je taková představa oprávněná. Svůj zájem jsem tedy zúžila na oblast stáří a sociálních sítí. Poměrně dlouhou dobu jsem při přípravě výzkumu řešila otázku, zda se zaměřit na sociální síť jednotlivých seniorů, tedy na sociální síť ega, kdy bych do sociálních sítí zahrnovala například i mladší příbuzné, třeba vnoučata, anebo známé, které má senior mimo vesnici, nebo zda se zaměřit na úplnou sociální síť utvářenou výlučně v prostoru vesnice. Nakonec jsem se přiklonila ke druhé variantě a téma práce jsem s konečnou platností zúžila na vrstevnickou celo-vesnickou sociální síť seniorů.

Hlavní otázka, kterou jsem si při výzkumu kladla, byla: Jaká je povaha sociální sítě seniorů ve Sklepné? Jinými slovy, snažila jsem se zjistit, kdo se s kým na vrstevnické úrovni baví a jaké faktory tuto skutečnost mohou ovlivňovat. Cílem bylo pomocí kvalitativní metody do co možná největší hloubky zmapovat sledovanou vrstevnickou síť seniorů v jedné konkrétní vesnici.

1 Teoretické zakotvení

1.1 Postproduktivní věk

V této práci se zabývám sociální sítí jedinců v postproduktivním věku. Důležité pro mne jsou právě ty vztahy, které se v daném prostoru tvoří na vrstevnické úrovni lidí, kteří jsou již považováni za staré. Kdo do dané kategorie stáří patří nebo naopak nepatří, se odvíjí od periodizace lidského života. Z chronologického hlediska se nabízí rozdělení lidského života na dětství, dospělost a stáří. Určit ale kdy přesně a z jakých důvodů člověk přechází z jedné z těchto fází lidského života do druhé, není tak jednoduché, jak se na první pohled může zdát. Jedinec se stává starým kombinací různých faktorů, jako jsou zdravotní problémy, opuštění pracovního trhu a další. Kategorie stáří je navíc kategorií kulturně podmíněnou.

Jestliže je kategorie stáří chápána jako kulturně podmíněná, je nutné vycházet z perspektivy společnosti, která je předmětem výzkumu. Právě ona určuje relativní věk, kdy se člověk stává starým, a identifikuje charakteristiky, které jsou stáří připisovány. Fry (2009, s. 503–509) rozlišuje hned čtyři perspektivy pohledu na stáří, a to (1) Age-Ambiguous Life Courses, (2) Age-Aware Life Courses, (3) Age-Explicit Life Courses a (4) Age-Forced Contexts. V rámci těchto přístupů existují různé perspektivy, které pomáhají definovat, kdo patří nebo nepatří do skupiny starých lidí. V kontextu této práce je důležitý třetí z nich, tedy Age-Explicit Life Courses. V tomto pojetí daná společnost zdůrazňuje chronologický věk jedinců, od kterého se odvíjí ekonomická a sociální organizace dané společnosti. Takto na věk nahlíží euroamerické společnosti 20. a 21. století. Dosažený věk jedince v takovém kulturním prostředí určuje jeho pozici v sociální struktuře a jeho možnosti v přístupu ke zdrojům. Stáří je na tomto místě dáno odchodem do důchodu. Tento definiční rámec je relevantní i pro sledovanou skupinu. Sociální sítí starých lidí je na tomto místě tedy rozuměno jako sociální sítí, která je tvořena lidmi v postproduktivním věku.

Práce se tedy zabývá téměř výlučně vztahy na vrstevnické úrovni. V sociologické encyklopedii Akademie věd České republiky je možné se dočíst, že vrstevníci jsou: „*Osoby zhruba stejného věku, které se narodily do přibližně shodných historických podmínek a jejichž biologický, psychologický i sociální a kulturní vývoj byl podmíněn obdobnými společenskými okolnostmi.*“¹ Na stejném místě se pak nachází zmínka o tom, že čím se jedinci více blíží stáří, tím se stává věkový rozdíl méně pocíťovaným a při interakci mezi jedinci ztrácí na důležitosti. Tak se stává, že rozdíl deseti i více let nemusí hrát s ohledem na

---

¹ Kabátek, A. Vrstevníci. In: *Sociologická Encyklopedie* [online] 11. 12. 2017 [cit. 14. 3. 2020]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Vrstevn%C3%ADci>

mezilidské vztahy ve stáří téměř žádnou roli a důležitým se stává spíše sdílení podobných životních zkušeností.²

Termínem vrstevník lze odkazovat na kamarády, spolubydlící, spolužáky, kolegy, sousedy atd. Ačkoli lidé někdy označují své partnery nebo sourozence za nejlepší kamarády, obecně v literatuře převládá tendence nepohlížet na vztahy spojené manželstvím či příbuzenstvím jakožto na vztahy vrstevnické (Scott a Carrington, 2011, s. 514). Keith (1980, s. 347) zdůrazňuje, že kontakt s příbuznými neznamena to samé jako s vrstevníky a že vazby mezi vrstevníky nejsou kompenzací za chybějící vazby s rodinou. Oba typy těchto vztahů jsou kvalitativně odlišné a mají pro jedince různé významy. Ovšem navzdory zmíněné literatuře jsem při výzkumu pracovala s kategorií vrstevníků jako s kategorií, která zahrnuje všechny jedince v postproduktivním věku bez ohledu na příbuzenství, jakožto jedince s podobnou životní zkušeností, tedy zkušeností být v postproduktivní fázi života. K tomuto rozhodnutí přispívala samotná povaha daného prostoru, ve kterém výzkum probíhal, tedy venkovského prostoru, ve kterém se velmi často jednotlivé vztahy, ať už je to na úrovni příbuzenství, kamarádství, spolužáctví či sousedství, kumulují a není snadné je rozlišit anebo určit, který z nich je rozhodující (viz dále). Nakonec vždy záleží na kontextu dané situace, která z úrovní vazby mezi jedinci převáží nebo se stane pro daný kontext důležitější.

1.2 Sociální síť

Člověk je sociální bytost a lidé mezi sebou neustále komunikují a navzájem na sebe reagují. Vstupují do nejrůznějších interakcí a vytvářejí mezi sebou závazky. Jsou tak součástí spleťtých sociálních sítí. Na každého člena společnosti lze nahlížet jako na člena zapojeného do té které sociální sítě nebo naopak lze na něho nahlížet jako na jedince z určité sociální sítě vyloučeného. Jedinčovo členství, či nečlenství, v takových sítích je důležité pro jeho situování v sociální realitě. Sociální síť lze definovat jako soubor členů té které sítě, kteří jsou propojeni jedním nebo více druhy vztahů a kteří jsou provázáni interakcemi a závazky v dlouhodobějším horizontu. Sociální sítě vznikají zároveň s interakcemi jedinců a samy pak tvoří další rozsáhlejší struktury, které jdou daleko za horizont původních interakcí (Kadushin, 2012, s. 11).

Nestačí ovšem jen popsat, kdo je členem té které sítě, ale je potřeba rozkrýt i vztahy

---

²Kabátek, A. Vrstevníci. In: *Sociologická Encyklopedie* [online] 11. 12. 2017 [cit. 14. 3. 2020]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Vrstevn%C3%ADci>

mezi jednotlivými členy, které mohou v různých kontextech nabývat různou povahu, ať už jsou to vztahy založené na základě příbuzenského, kamarádského nebo například sousedského principu. Dalo by se tedy říci, že v samotné podstatě sociálních sítí leží právě vztahy, které jejich členové mezi sebou navazují. Zároveň platí, že lidé s podobnými atributy mohou mít v rámci sociálních sítí podobné pozice (Scott a Carrington, 2011, s. 11–13). Kadushin (2012, s. 9) naznačuje, že lidé s podobnými charakteristikami mají tendenci být ve stejné sociální síti a zároveň že lidé ve stejné sociální síti se navzájem ovlivňují. Tyto dvě skutečnosti jsou hlavními předpoklady studia sociálních sítí.

Jedinec může být ve skupině více či méně zakořeněn, může se s ní více či méně identifikovat a zároveň může být ostatními členy více či méně identifikován jako její člen (Scott a Carrington, 2011, s. 11–13). Zároveň v rámci sociálních sítí může fungovat princip exkluze, kdy přítomnost určitého pouta může zapříčinit vyloučení existence pout dalších (Scott a Carrington, 2011, s. 18–19). Důležitou charakteristikou, která ovlivňuje členství v různých sociálních sítích je například i gender jedince (Adams a Torr, 1998, s. 58). Na základě principu transmise lze pak sociální síť pojímat jako potrubí, kterým proudí informace, sociální normy nebo například sociální podpora. Mimo jiné jimi také proudí nejrůznější zdroje a příležitosti (Scott a Carrington, 2011, s. 18–19, Hooyman a Asuman Kiyak, 2011, s. 340).

Nejjednodušším vztahem v rámci sociální sítě je dyáda, spojení dvou lidí. Vztah, který tyto dva jedince spojuje, může být tak jednoduchý, jako je pouhá přítomnost obou dvou jedinců ve stejnou chvíli na stejném místě. Avšak jedince nemusí spojoval pouhý jeden vztah, ale může je jich spojoval celá řada. Mohli například oba chodit do stejného zaměstnání a zároveň být kamarádi. Takový vztah se označuje jako multiplexní (multiplex relationship). Nejmenší sociální síť, kterou lze již považovat za sociální systém, se skládá ze tří jedinců a je označovaná jako triáda a je brána za základní kámen všech ostatních komplexnějších vztahů ve větších sociálních sítích. Podle Kadushina (2012, s. 13–16) si lze dyády a triády představit jako molekuly, ze kterých se skládají komplexnější sociální síť.

Při studiu sociálních sítí lze rozeznávat úplnou sociální síť (whole network) nebo sociální síť ega (ego network). Studium úplné sociální sítě se soustředí na všechny možné členy určité sítě. Naopak studium sociální sítě ega si klade za cíl zmapovat veškeré členy soustřeďující se v síti jednoho jedince. Analýza sociální sítě ega se tedy soustředí na velké množství sítí jednotlivých jedinců, za to analýza úplné sociální sítě se obvykle soustředí na jednu síť nebo na malý počet sítí (Scott a Carrington, 2011, s. 19–20).

Na tomto místě je důležité právě ono pojetí úplné sociální sítě, kdy předmětem zájmu

je právě úplná síť, jejichž členové jsou jedinci v postproduktivním věku. V kontextu této práce je síť označována jako celo-vesnická sociální síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné. V rámci úplné sociální sítě její členové zastávají různé pozice nebo role, které jsou buď rozeznávány a pojmenovávány samotnými aktéry a které jsou tedy většinou označovány emickými pojmy, nebo jsou to pozice a role, které jsou rozkryty přímo výzkumníkem a chybí jim „nativní“ označení, a jsou tak popisovány pojmy etickými (Kadushin, 2012, s. 38–41).

Pro studium sociálních sítí je nutné shromažďovat dvě dimenze dat. Je nutné rozeznat instituce či události, které síť ustanovují a reprodukují, a zároveň členy oněch institucí nebo participanty událostí. Členové sociálních sítí jsou zároveň propojeni přímými nebo nepřímými vazbami, kdy příkladem přímé vazby může být vzájemné sdílení informací nebo vzájemné navštěvování, na druhou stranu příkladem nepřímé vazby je členství ve stejné organizaci (Scott a Carrington, 2011, s. 19–20).

1.2.1 Sociální sítě v rámci venkovského prostoru

Jak píše Hruška (2014, s. 585) k tomu vymezit venkovský prostor nestačí jen deklarovat, kolik má daná oblast počet obyvatel na kilometr čtvereční. Takové definice mohou pomoci určit to, kde se venkovský prostor geograficky nachází, ale už neříkají nic o jeho dalších kvalitách, které právě pomáhají vysvětlit, proč je daný prostor označován jako venkovský.

Podle Halfacreeho (2007, s. 127) se venkovský prostor skládá ze tří prolínajících se rovin: (1) Venkovské lokality (Rural localities), které jsou charakterizovány relativně osobitými prostorovými praktikami často vázanými buď s výrobními nebo spotřebními činnostmi. (2) Formální reprezentace venkova (Formal representations of the rural) vyjádřené například v kapitalistických zájmech nebo v zájmech politiků. (3) Každodenní životy venkova (Everyday lives of the rural), které jsou nutně nesoudržné, subjektivní a rozmanité. Každá jedna z těchto rovin venkovského prostoru do sebe vstřebává zbylé dvě roviny, ale zároveň tyto dvě roviny může v určitých ohledech podvracet, a tak mezi sebou mohou tyto roviny vytvářet i určité tenze. Je nutné je vidět jako dynamické, vzájemně se doplňující a jindy vzájemně si odporující roviny venkovského prostoru. Všechny tři pak dohromady tvoří venkovskou totalitu (rural totality), celek venkovského prostoru.

Z tohoto trojitého pojetí venkova vychází i výše zmíněný Hruška (2014, s. 593–594), který odkazuje na hybridní definici venkova. O venkovském prostoru přemýšlí taktéž ve třech rovinách: (1) V rovině prostorových praktik (ekvivalent Halfacreeho roviny venkovské lokality), kdy je venkovský prostor vnímán skrze jeho materialitu, která je neustále

konstruována každodenními praktikami, které jsou zároveň vnímány jako více či méně venkovské. (2) Dále v rovině reprezentace prostoru jakožto koncipovaného (imaginárního) prostoru (ekvivalent Halfacreeho roviny formální reprezentace venkova). Jinými slovy venkovský prostor je v tomto případě nahlížen tak, jak ho koncipují politické nebo ekonomické elity nebo například i vědci. Tato rovina se projevuje především v mapách nebo v zákonech. (3) Třetí rovina je označována jako prostory reprezentací a představuje žitý prostor venkova (ekvivalent Halfacreeho roviny každodenních životů venkova). Tato rovina se nachází někde mezi materiálním a imaginárním pojetím prostoru. „*V tomto prostoru žijí aktéři, kteří jsou podřízeni těm, kteří koncipují prostor, a tito aktéři se snaží určitým způsobem reagovat na tyto koncipované představy.*“ (Hruška, 2014, s. 594) Do pojetí prostoru jakožto žitého prostoru vstupují jednotliví obyvatelé například svými vzorci chování, emocemi nebo významy, které do prostoru sami vnášejí. Vytvářejí si tak svůj vlastní specifický prostor. Rozdělení venkovského prostoru na tři roviny je ovšem čistě analytickým nástrojem, v každodenním životě se všechny roviny prolínají a navzájem ovlivňují.

Z Halfacreeho vychází i Woods (2011). Ten představuje venkov jako sociální konstrukt. Sociální konstrukce venkova podle něj odkazuje na materiální předměty, na praktiky a na místa. Zároveň upozorňuje na to, že způsob jakým je venkov představován v populárním diskurzu se může velmi lišit od „skutečných“ venkovských prostorů a „skutečných“ venkovských životů (Woods, 2011, s. 9).

Z těchto dynamických definic venkova, jak je představuje Halfacree a z jeho práce vycházející Hruška a Woods, vyplývá, že není možné odkazovat na shodné a v definici zcela sjednocené venkovské prostory. Každý venkovský prostor vyjednává svou „venkovskost“ v kontextu každodenního venkovského života, který je v neustálém dialogu s jeho formálními reprezentacemi a s konkrétní materialitou daného prostoru. Právě v tomto dynamickém procesu spočívá jedinečnost každého venkovského prostoru, který je osobitou kombinací materialitou, diskurzem a praktikami tvořeného konstruktů.

Hruška (2014, s. 594) uzavírá svůj model s odkazem na Halfacreeho argument, že zda bude prostor označený za venkovský, záleží na tom, jestli zmiňované tři roviny venkovského prostoru převáží nad charakteristikami spojovanými s prostorem označovaným jako městský. Venkovský prostor zkrátka nelze chápat tak, že se v něm absolutně nenacházejí ne-venkovské prostorovosti (non-rural spatialities), důležité je, že ačkoli se v něm nacházejí, nepřevažují nad těmi venkovskými (Halfacree, 2007, s. 128).

Pro tuto práci je důležitá definice venkovského prostoru právě proto, že

celo-vesnická sociální síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné byla studována v konkrétním prostoru jedné vesnice. Materialita, praktiky a diskurzy spojené s venkovským prostorem neovlivňují pouze jedinečnou povahu studovaného prostoru, do určité míry ovlivňují i sociální sítě existující v tomto konkrétním prostoru. Právě tato skutečnost může být zásadní pro pochopení konkrétní sledované sociální sítě. Sociální sítě jsou totiž tvořeny a udržovány v omezeném prostoru, který do určité míry určuje jejich povahu (Scott a Carrington, 2011, s. 303). S venkovským prostorem bývá spojována představa společenské organizace typu *Gemeinschaft*, tak jak ji popsal Ferdinand Tönnies. V takovém pojetí se předpokládá, že společnost na vesnici je soudržná, propojená pevnými pouty a principem solidarity (Woods, 2011, s. 164).

Vztahy na vrstevnické úrovni a zároveň na místní úrovni, resp. v kontextu venkovského prostoru, které se podílejí na tvorbě sociálních sítí, mohou mít, jak už bylo řečeno, nejrůznější podoby. Mohou být například kamarádské, sousedské či rodinné, přičemž jejich důležitou charakteristikou může být právě ta skutečnost, že jsou konstruovány právě v kontextu jedné konkrétní vesnice. Kamarádské vztahy lze vymezit jako vztahy s příbuzensky nespřízněnými osobami, které se považují za kamarády (Adams a Torr, 1998, s. 52). Záměrně používám termín kamarád namísto termínu přítel, protože označení kamarád bylo označením, které používali samotní aktéři sledované lokality. Kamarádské vztahy nejsou tolik vázány na formalizovaná pravidla tak jako například vztahy příbuzenské, a proto jsou do mnohem větší míry založeny na kontextu každé situace (Adams a Torr, 1998, s. 60).

Co se venkovského prostoru týče, může existovat rozdíl v kamarádských sociálních sítích mezi místními obyvateli starousedlíky a přistěhovalci, kdy mohou u starousedlíků hrát velkou roli přátelské sítě přetrvávající z dětství. Kandert (2004, s. 80–82), který se na sociální síť dívá z hlediska tvorby sociální sítě *ega*, pak dále také upozorňuje na to, že může být rozdíl mezi vesnickou přátelskou skupinou, která může být poměrně dost uzavřená, a individuální přátelskou skupinou, kterou si jednotlivec tvoří sám i z lidí mimo vesnici. V kontextu této konkrétní práce je pracováno právě pouze s vesnickými přátelskými skupinami, které byly vázány na daný prostor jedné vesnice.

Sousedské vztahy, které se podílejí na tvorbě lokálních sociálních sítí, se v rámci vesnice týkají lidí, kteří obývají sousední dům (už ale ne dům na protější straně ulice) nebo lidí, kteří vlastní sousední budovy či pozemky. Zároveň sousedské vztahy nezanikají tím, že se lidé přestěhují, naopak pro ně stále platí normy sousedských vztahů a stávají se z nich tzv. honorární sousedé (Kandert, 2004, s. 73–78). Podle Kanderta od sebe sousedé navzájem očekávají drobnou výpomoc a chodí si navzájem popřát při výročních svátcích, jako jsou

třeba Velikonoce. Sýkorová (2008, s. 404–410) navrhuje, že sousedské vztahy mohou představovat ve stáří nezanedbatelný zdroj podpory a pomoci, zejména když se jí nedostává od rodinných příslušníků. Zároveň ale upozorňuje na to, že pouhá prostorová dosažitelnost nestačí, význam také hraje historie a kvalita vazeb, které mezi sebou jednotlivci mají.

Rodinné vztahy v rámci venkovského prostoru lze definovat jako vztahy mezi lidmi, kteří jsou spojeni „pevnějšími“ pouty, než pouze pouty sousedskými či kamarádkými. Do rodinných vztahů se zahrnují i kmotři a kmotřenci. Takto vytvořená kmotrovská pouta se rozšiřují i na další pokrevní příbuzné kmotrů a kmotřenců a vztahy se přenáší i na jedince spojené sňatkem (Kandert, 2004, s. 108–115). Příbuzenstvo je možné dále rozdělit na skupinu bližších příbuzných, což jsou například prarodiče, rodiče, sourozenci rodičů a jejich partneři, jejich děti, vlastní sourozenci a jejich partneři a jejich děti, manželský partner, sourozenci vlastního manželského partnera, vlastní děti, partneři dětí a jejich rodiče, vnuci a kmotři a kmotřenci, a dále na skupinu vzdálenějších příbuzných, což mohou být například sourozenci prarodičů a jejich potomci, potomci bratranců a sestřenic atd. (Kandert, 2004, s. 116–177).

Základní institucí, která je zpravidla tvořena příbuznými, je domácnost. Kandert (2004, s. 130–139) uvažuje o domácnosti především z hlediska její hospodářské a ekonomické funkce. Lze předpokládat, že domácnost zahrnuje vrstevníky, například na partnerské úrovni, kteří sledují společné cíle a zájmy. Na tomto místě je práce zaměřená na veškeré příbuzenstvo, blízké i vzdálené, které je stejně jako ostatní členové sociální sítě v postproduktivním věku. Okrajově se pak zabývám i příbuznými jiných věkových kategorií, kteří určitými způsoby zastávají zásadní roli při udržování některých vazeb v rámci sledované sociální sítě (viz dále). Kandert (2004, s. 73) navíc rozeznává úplnou sociální síť, kterou podle něj disponuje obyvatel vesnice - starousedlík, který se ve vesnici narodil nebo v ní alespoň vyrůstal a tak má tedy ve své blízkosti jak příbuzné, tak kamarády, se kterými často chodil už do školy, a sousedy. Z toho vyplývá, že obyvatel vesnice - přistěhovalec ve většině případů nedisponuje tak rozsáhlou škálou místních vztahů a jeho začlenění do místních sociálních sítí se v této rovině kvalitativně liší od obyvatel vesnice - starousedlíků.

Kadushin (2012, s. 29) naznačuje, že míra hustoty sociálních vztahů (density), je ve venkovském prostoru mnohem větší, než ve větších komunitách, jako je například město. Míra hustoty v rámci sociálních sítí je vyjádřena počtem přímých spojení, které jedinec má, vydělená počtem možných přímých spojení, které by jedinec mohl mít v rámci daného prostoru. Logicky v menších sociálních sítích je snadnější, aby byl člověk spojen různými

vztahy s více jejích členy, než v sítích větších. Lidé ve venkovském prostoru mají tendenci znát se v mnoha různých kontextech. Mohou mít mezi sebou zároveň vztah příbuzenský, sousedský nebo například vztah, který je spojuje na základě toho, že chodí do stejného kostela. To znamená, že ve venkovském prostoru je pravděpodobné, že jedinci budou spojeni spíše multiplexními vztahy, které byly zmiňovány už výše (Kadushin, 2012, s. 36). Opak hustoty vztahů v sociálních sítích může být označován za strukturální mezery (structural holes), kdy možné přímé pouto mezi jedinci chybí (Kadushin, 2012, s. 27).

1.2.2 Sociální sítě a kategorie prostoru

Jednou ze základních výzkumných otázek, kterou se ve své práci zabývám, je jakou roli hraje pro sledovanou sociální síť prostor. Prostor pojmám ze dvou hledisek, a to jakožto venkovský prostor (viz výše) a prostor jakožto limitu, tzn. prostor jakožto vzdálenost, kterou je nutné překonat. Sýkorová (2008, s. 417) upozorňuje na to, jak důležitá může být prostorová vzdálenost a to zejména u jedinců v postproduktivním věku. Prostorová vzdálenost může determinovat frekvenci kontaktů a kvalitu vztahů v rámci sociálních sítí venkovského prostoru. Význam této kategorie je patrný především ve chvíli, kdy je prostor nutné překonat a kdy se může stát bariérou nezávislosti a tak i sociálních kontaktů a vztahů.

Je nutné zmínit, že vývoj nových komunikačních prostředků jako je internet, email a mobilní telefony umožňují lidem spolu komunikovat na velké vzdálenosti, stejně tak jako udržovat vazby na vzdálenosti krátké, tím se vzdálenost může stát menší bariérou k udržení sociálních vztahů (Scott a Carrington, 2011, s. 112). Je ale pravdou, že ačkoli nové komunikační prostředky mohou do jisté míry napomoci k udržení sociálních kontaktů, už neřeší problém neschopnosti se zapojit do sociálních praktik, které se sociálními sítěmi souvisejí. Se ztrátou možnosti udržovat své členství v určitých sociálních sítích, například v důsledku ztráty fyzické síly a tak ztráty schopnosti překonávat určitý prostor, může být spojena samota či izolace (Kirkevold, Moyle, Wilkinson, Meyer a Hauge, 2013, s. 397–398).

1.2.3 Významy sociálních sítí

Sociální sítě, ať už se skládají ze vztahů založených na příbuzenských, kamarádských nebo sousedských vazbách, mají různé významy a jsou spojené s různými praktikami. Jak už bylo zmíněno výše, proudí jimi nejrůznější zdroje, informace a příležitosti. Navazováním určitých vztahů jedinec získává zprostředkovaně přístup k těmto zdrojům, informacím a

příležitostem. Takto nahlížené vazby s dalšími členy sítě tvoří jedincův sociální kapitál (Scott & Carrington, 2011, s. 119, Kadushin, 2012, s. 6). Existence či neexistence určitých pout tedy determinuje jedincův přístup k určitým zdrojům, informacím a příležitostem.

V rámci venkovského prostoru mohou vznikat rozmanité místní informační uzly, do kterých proudí informace. Místní informační uzly jsou průvodním jevem sociálních sítí a je možné si je představit jako místa a příležitosti, kde si lidé vyměňují informace. Příkladem takových míst a příležitostí může být ve venkovském prostoru například obchod, fara, hospoda nebo pozorování, rozhovory kolemjdoucích nebo setkávání u plotů. Členové sítí mohou mít v dané síti různé role. Takovým příkladem mohou být odlišné role žen a odlišné role mužů. V důsledku těchto odlišných rolí může podle Kanderta existovat rozdíl mezi mužskou a ženskou informační sítí. Takové ženské a mužské informační sítě se pak mohou překrývat například na úrovni manželských partnerů, kdy si navzájem vyměňují informace z různých informačních sítí (Kandert, 2004, s. 95–97).

Sociální sítě také mohou být zdrojem sociální podpory. Ta může být jak emocionální, tak instrumentální (Hooyman a Asuman Kiyak, 2011, s. 379). Sociální podpora bývá jedním z hlavních témat výzkumného zájmu a může mít podobu poskytování hmotných či nehmotných zdrojů, které jsou poskytovány od ostatních členů sociální sítě, anebo je jedinec sám ostatním členům poskytuje. Podle kontextu situace je možné sociální podporu rozlišit na rutinní a běžnou podporu nebo nerutinní podporu a podporu v krizových situacích (Scott a Carrington, 2011, s. 118). Hooyman a Asuman Kiyak (2011, s. 370) navrhuje, že v rámci sociálních sítí v postproduktivním věku jsou kamarádi a sousedé využíváni pro emoční příležitostnou podporu, která může mít podobu například zastavení se na kus řeči, zatímco rodinní příslušníci jsou nejlépe vybaveni pro osobní péči.

2 Metodologie

2.1 Výzkumný problém

Cílem mého výzkumu bylo pochopit, jakou povahu má vrstevnická sociální síť jedinců v postproduktivním věku v rámci jednoho konkrétního venkovského prostoru a jaké významy této sítě jedinci, kteří jsou do sítě zapojeni, přikládají. Zajímalo mne, jak je tato sociální síť utvářena, kdo je jejím členem, jaké okolnosti ustanovují členství, k čemu je síť využívána a čím je limitována. Na základě teoretického zakotvení byly formulovány tyto základní výzkumné otázky:

1. Jaká je povaha celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku?
2. Jaké praktiky jsou se sítí spojovány?
3. Jaké faktory působí na její povahu?
4. Jakou roli pro síť hraje prostor?
  - a. jakožto venkovský prostor
  - b. jakožto limita
5. Jakou roli pro síť hraje gender?
6. Jaké významy jsou síti připisovány?

První otázka za sebou skrývá snahu zjistit jakou povahu má celo-vesnická sociální síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné a jaké uzly jsou v rámci této sítě tvořeny. „Praktikami“ ve druhé otázce rozumím činnosti nebo aktivity, při kterých je sociální síť aktivována nebo při kterých je možné vztahy navazovat a dále udržovat. Třetí otázka si klade za cíl zjistit, jaké různé faktory a vlivy působí na povahu sledované sítě. Čtvrtá otázka se vztahuje k prostoru a to hned ve dvou rovinách. Jednou ze sledovaných rovin je skutečnost, jak může danou síť ovlivňovat povaha venkovského prostoru. Druhá rovina se pak vztahuje k prostoru jakožto vzdálenosti, kterou je nutné překonat, tudíž k prostoru, jakožto možné limitě, a tedy k tomu, jak může takto pojatý prostor ovlivňovat zapojení jedinců v postproduktivním věku do celo-vesnické sociální sítě na vrstevnické úrovni. Pátá otázka má za cíl zjistit, jakou roli hraje v kontextu této sítě gender jedince. Poslední otázka se ptá na to, jak se k síti její členové vztahují a jak vyjednávají relevanci sítě ve vztahu k vlastní pozici v sociální realitě.

2.2 Design výzkumu

Pro tento výzkum byla zvolena kvalitativní strategie (Strauss a Corbin, 1999, s. 10–11). Kvalitativní strategie byla zvolena mimo jiné i s ohledem na disciplínu, do které je celý výzkum zasazen, tedy sociální antropologie. Při realizaci výzkumu a při analýze dat neproběhla snaha generalizovat výsledky analýzy na společnost v její celosti či data podrobovat jakékoli kvantifikaci. Naopak cílem bylo pokusit se o co možná nejhlubší porozumění sledovaným jevům. Za využití kvalitativní strategie bylo v průběhu výzkumu cílem pochopit významy, které přikládají své každodennosti s ohledem na dané téma výzkumu samotní informátoři (Flick, 2007, s. 2). Při analýze podrobně popsanych textových záznamů vzniklých na základě práce v terénu pak byly dále tvořeny co možná nejvěrnější

interpretace takto vytvořených dat. Skutečnost, že výzkum probíhal v jedné konkrétní vesnici, a tedy se přímo vztahoval ke specifickému a jedinečnému prostoru, dělá pro účely tohoto výzkumu kvalitativní strategii tou nejpříhodnější.

Samotný pobyt v terénu probíhal ve dvou etapách. Příprava tématu práce, rešerše základní literatury a ujasnění techniky tvorby dat probíhalo v rámci kurzu Terénní antropologické praxe v letním semestru akademického roku 2017/2018 pod vedením PhDr. Dany Bittnerové, CSc., Mgr. Hedviky Novotné, Ph.D., a Mgr. Martina Heřmanského, Ph.D. V květnu 2018 byl uskutečněn první pobyt v terénu, kde jsme ve složení deseti studentů a tří profesorů ve vesnici strávili sedm dní. Po návratu z prvního pobytu jsem v zimním semestru 2018/2019 absolvovala další navazující kurzy, při kterých jsem měla možnost se mimo jiné seznámit s programem Atlas.ti. Na základě další práce s tématem jsem se rozhodla, že využiji potenciál rozdělaného projektu k napsání vlastní bakalářské práce a v letním semestru v dubnu 2019 jsem společně s dvěma dalšími studenty uskutečnila druhý pobyt v terénu tentokrát již bez učitelů. Ve vesnici Sklepná jsme společně strávili dalších sedm dní.

2.3 Popis lokality

Jak už bylo zmíněno, výzkum byl realizován v prostoru vesnice Sklepná, která se nachází na jihu středního Slovenska v Banskobystrickém kraji téměř u samých slovensko-maďarských hranic. Nedaleko vesnice leží město Bubenec s přibližně 28 tisíci obyvateli, do kterého se lidé z vesnice mohou dostat mimo jiné i pravidelnými autobusovými spoji. Bubenec lidé ze Sklepné využívají především pro větší nákupy, návštěvu lékaře nebo do města dojíždějí za svým zaměstnáním či za zábavou. Samotná vesnice je velmi malá. Ve vesnici bydlí něco málo přes dvě stě obyvatel. Výrazný počet obyvatel se hlásí k maďarské etnicitě a většina obyvatel obce je bilingvní. Zároveň významný počet obyvatel tvoří lidé v postproduktivním věku. Obec protíná frekventovaná silnice vedoucí směrem z Bratislavy na Košice, která do jisté míry znepříjemňuje obyvatelům Sklepné jejich životy.

Obec má vlastní samosprávu, v jejímž čele stojí paní starostka. Dále je v obci využíván kulturní dům a malý obchůdek s omezenou otevírací dobou. Nachází se zde i katolický kostel, ve kterém se pořádají pravidelné mše. V nedávné minulosti ve vesnici fungovala hospoda a také bylo využíváno v její blízkosti stojící fotbalové hřiště. Hospoda byla ovšem zavřena zhruba před pěti lety a s jejím zavřením se brzy přestalo udržovat i fotbalové hřiště, které bylo v době našeho pobytu v terénu zarostlé. Vesnice nemá ani

základní školu, ani školku. Vesnicí projíždí mimo jiných autobusových spojení i pravidelná autobusová linka určená především právě pro školáky. Dále se vesnice potýká se špatnou vodou a taktéž do vesnice není zavedený plyn. Tyto a jiné důvody především v minulosti přispívaly k odlivu mladých obyvatel pryč z obce. Jména vesnice a blízkého města jsou anonymizována.

2.4 Technika tvorby dat

Během výzkumu bylo cílem i přes krátkost pobytů navázat s obyvateli vesnice vztahy založené na důvěře do takové míry, aby bylo možné sledovat život ve vesnici v jeho běžné každodennosti. Jednou z technik tvorby dat bylo nezúčastněné a zúčastněné pozorování. Podle Soukupa (2014, s. 94–95) existují tři podmínky, za kterých je zúčastněné pozorování možné. Je nutné (1) pohybovat se v daném místě, (2) být schopný navázat vztahy s místními obyvateli a (3) trávit s místními obyvateli dostatek času. V dané lokalitě jsem, jak bylo zmíněno výše, strávila dvakrát sedm dní, přičemž v průběhu výzkumu mi bylo umožněno bydlet přímo v domácnostech obyvatel vesnice. První chvíle v terénu byly tráveny především zdánlivě bezcílným bloumáním po vesnici, kdy jsem se snažila zmapovat si daný prostor a pomalu se s ním seznámit, zároveň se tak naskýkala možnost interakce mezi obyvateli sledovat zatím alespoň zpozzdálí. S postupným získáváním jistoty byli oslovení první informátoři, přičemž počáteční rozhovory probíhaly spíše neformálně. Těmito počátečními kroky byla budována jak důvěra ze strany výzkumníka, tak ze strany informátorů. Navazování vztahů mezi výzkumníkem a informátory bylo velmi usnadněné skutečností, že první z pobytů v terénu probíhal pod záštitou obyvatelům již důvěrně známých učitelů.

Krátkost pobytů byla kompenzována intenzivností kontaktů s místními. Při prvním pobytu jsme se i s ostatními studenty účastnili společně s místními obyvateli celého programu Dne obce včetně pomoci s přípravami na tento den. Při obou pobytech jsme se také účastnili pravidelných mší probíhajících v místním kostele. Při aktivním účastnění se těchto událostí bylo možné také pozorovat počínání obyvatel a interakce mezi nimi. Zvlášť účastnění se mší probíhajících ve všední den jsem pocítovala také jako důležitý moment získávání důvěry ze strany informátorů v postproduktivním věku, pro které bylo chození do kostela důležitou součástí života.

Po celou dobu pobytů pokračovalo i nezúčastněné pozorování. Pozorovány byly především interakce mezi lidmi v postproduktivním věku. Důležité bylo zaznamenat, kteří

lidé se zdržují ve vzájemné blízkosti a co spolu tito lidé dělají. Na informace získané ze zúčastněného i nezúčastněného pozorování bylo posléze možné navázat při polostrukturovaných i neformálních rozhovorech, případně bylo možné si data získaná pozorováním i propojit s již získanými informacemi například z rozhovorů.

Pro tvorbu dat byla také využívána zmíněná technika polostrukturovaných rozhovorů. Výhodou této techniky je na jednu stranu možnost připravit si strukturu rozhovoru v podobě okruhů otázek, které by měl mít výzkumník stále na paměti a které výzkumníkovi pomáhají držet se určité linie u všech uskutečněných rozhovorů, ovšem na druhou stranu tato technika také poskytuje výzkumníkovi potřebnou flexibilitu ve chvílích, kdy si to situace vyžaduje (Soukup, 2014, s. 101). Povaha polostrukturovaného rozhovoru poskytuje dostatek prostoru pro zdůraznění pohledu samotných informátorů, kteří mohou výzkumníka dovést k novým a někdy i překvapivým podnětům, které by jinak mohly výzkumníkovi zůstat uzavřeny, pokud by se bezhlavě držel své připravené struktury. Účelem využití polostrukturovaného rozhovoru bylo tedy ponechat si prostor pro potřebnou flexibilitu, tak aby mé vlastní představy nepřehlušily významné podněty ze strany informátorů.

Při uskutečňování polostrukturovaných rozhovorů vedených během pobytu v dané lokalitě bylo důležité navodit mezi výzkumníkem a informátorem co nejpříjemnější atmosféru, tak aby dotazovaný jedinec přestal vnímat formální povahu setkání a byl tak schopný mluvit co nejvíce uvolněně. Situace, kdy by se informátor snažil pouze vyhovět kladeným dotazům, byla nežádoucí. Rozhovory jsem se snažila vést i přes dané cíle, co nejvíce citlivě. Snahou bylo pokládat dotazy co možná nej přátelštější formou, tak aby se dotazovaný jedinec necítil být pod palbou otázek, ale aby od rozhovoru pokud možno odcházel s pocitem příjemného setkání. Rozhovor vždy začal představením tématu výzkumu a byl ponechán prostor pro jakékoli doplňující dotazy ze strany informátorů.

Po krátkém seznámení s výzkumem byl každý z jedinců před polostrukturovaným rozhovorem požádán o souhlas se zapnutím diktafonu, s čímž většina informátorů souhlasila. Posléze začala hlavní část rozhovoru, kdy byly postupně pokládány připravené otázky. Tato část rozhovoru nikdy stoprocentně nekorespondovala s připravenou strukturou. Jednak byly otázky výzkumníka doplňovány o otázky navazující na podněty poskytnuté odpověďmi dotazovaných informátorů a jednak byly otázky výzkumníka také prokládány dotazy samotných informátorů, na které jsem se vždy snažila odpovídat a po té se co nejcitlivěji vrátit zpět k tématu výzkumu. Jednou z nejdůležitějších schopností při vedení rozhovorů je schopnost aktivně naslouchat slově informátorů a dát informátorům

dostatečný prostor. I proto byly při rozhovorech využívány úmyslné pauzy, či tiché momenty, kdy bylo cílem, aby respondent získal čas pro případné doplnění své odpovědi (Kvale, 2007, s. 61–63). Setkání s informátorem nikdy nekončilo společně s ukončením hlavní části rozhovoru. Zpravidla následovalo ještě neformální posezení, případně provedení po zahrádkách.

Připravené otázky kladené v hlavní části polostrukturovaného rozhovoru vycházely ze dvou okruhů týkajících se (1) za prvé povahy celo-vesnické sociální sítě, při čemž otázky patřící do tohoto okruhu cílily na podobu vztahů vyskytujících se v rámci sledované sítě, při čemž podmínkou bylo, aby dané osoby patřily do vrstevnické skupiny lidí v postproduktivním věku. (2) Druhý okruh tvořily otázky vztahující se k funkcím pojících se se sledovanou sociální sítí a k možným faktorům ovlivňujících složení a povahu sítě. V průběhu rozhovorů jsem se zaměřovala na téma sociální podpory jakožto možné funkce sledované sociální sítě nebo na téma prostoru, genderu a sociálních praktik jakožto možných okolností ovlivňujících podobu celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné. S postupujícím časem stráveným v terénu se jako významné ukázalo být také například téma izolace a ztráty sociálních vazeb.

Po celou dobu pobytu v terénu jsem měla neustále u sebe tužku a zápisník pro případ, že by bylo třeba zapsat poznámky k pozorovaným situacím a zaslechnutým informacím. S některými informátory byly také vedeny příležitostné neformální rozhovory. Po skončení rozhovoru byl využit zápisník, do kterého byly formou jottingu, neboli formou zkratkovitých poznámek, zapisovány důležité postřehy. Ve volných chvílích pak byly, co nejdříve po jejich zaznamenání, poznámky za daný den přepisovány do podrobnější formy ucelených terénních poznámek. Je nutné poznamenat, že veškeré psaní terénních poznámek je nutně selektivním procesem, při kterém byly s ohledem na téma výzkumu zdůrazňovány určité aspekty a jiné byly zase marginalizovány či úplně potlačovány (Emerson, Fretz a Shaw, 2011, s. 9).

2.5 Výzkumný vzorek

Jak vyplývá ze samotného tématu práce, které zní Sociální síť obyvatel jihoslovenské vesnice v postproduktivním věku, výzkumným vzorkem byli obyvatelé vesnice Sklepná, kteří již dosáhli postproduktivního věku (viz Teoretické zakotvení). Mou snahou bylo, aby byl vzorek co nejvíce genderově vyvážený, tedy aby v něm bylo co nejpodobnější zastoupení jak žen, tak mužů.

Během dvou pobytů v dané lokalitě bylo se svolením daných informátorů na diktafon

nahráno dohromady třináct polostrukturovaných rozhovorů s jedenácti informátory. Ve dvou případech se rozhovoru účastnili najednou oba jedinci z manželského páru a v jednom případě se rozhovoru účastnil i syn jedné z informátorek. S dalšími třemi informátory polostrukturovaný rozhovor z různých důvodů nebyl nahráván, přičemž poznámky tvořené během rozhovoru formou jottingu byly vzápětí zaznamenány v podobě terénních poznámek (viz výše). S dalšími sedmi informátory byl rozhovor pouze neformální, ačkoli v něm často zaznívaly i relevantní informace pro výzkum. Jedním z těchto informátorů byla i paní prodavačka, která sama v postproduktivním věku není. Číslo dohromady tvoří dvacet jedna informátorů, z toho deset mužů a jedenáct žen, včetně paní prodavačky. Věk informátorů v postproduktivním věku se pohyboval od 63 do 88 let.

Bezpochybnou výhodou dané lokality byla skutečnost, že studentský projekt zde v době mého pobytu probíhal již několik let, většina obyvatel už tedy na výzkumníky byla zvyklá a jejich příchod očekávala. Vůbec před tím, než jsme měli možnost se vydat do terénu na vlastní pěst, jsme měli možnost získat několik rad ohledně toho, za kým se vydat. Jedna z prvních věcí, kterou jsme v terénu absolvovali, bylo totiž setkání s paní starostkou, která si ochotně vyslechla téma každého z nás a sama zmínila pár obyvatel, kteří by mohli být ochotní nám rozhovor poskytnout.

Členové sledované sítě jsou v kontextu této práce pojmenovávání křestními jmény s výjimkou několika manželských párů, které jsem za účelem zdůraznění jejich vzájemné provázanosti označovala křestním jménem a počátečním písmenem jejich příjmení. Takovým případem je pan Tomáš M. (77 let) a paní Nad'a M. (74 let), tj. Mandíkovi, pan Lukáš H. (64 let) a paní Valérie H. (63 let), tj. Horákovi, pan Anton R. (86 let) a paní Miriam R. (80 let), tj. Ráčkovi, pan Miroslav K. (67 let) a paní Alena K. (66 let), tj. Kavkovi, pan Libor S. (63 let) a paní Ljuba S. (63 let), tj. Sovovi, pan Vratislav P. (67 let) a paní Květoslava P. (66 let), tj. Pospíšilovi, a pan Zdeněk N. (63 let) a paní Pavlína N. (63 let), tj. Novákovi.

2.6 Analýza dat

V průběhu výzkumu byla data získaná v terénu průběžně přepisována do podoby ucelených terénních poznámek. Také polostrukturované rozhovory, které byly se souhlasem informátorů nahrány na diktafon byly doslovně přepisovány a společně s kompletními terénními poznámkami byly následně důkladně a opakovaně pročitány a i s pomocí literatury kódovány.

K přepisu veškerých audio nahrávek byl použit program Listen N Write, který

umožňoval pohodlnější a rychlejší práci. Nahrávky byly přepisovány doslovně se všemi nedokonalostmi mluvené řeči. Je nutné poznamenat, že takto pořízený transkript ovšem není věrnou kopií proběhnutého rozhovoru. Z jeho podstaty vychází, že je pouhou redukcí audio nahrávky do písemné podoby. Navíc tato písemná podoba závisí na uvážení a citlivosti každého výzkumníka. Už samotný transkript rozhovoru je výsledkem výzkumníkovi interpretace mluveného projevu a řady rozhodnutí jakými jsou, kdy použít čárku, kdy ukončit větu nebo kdy zdůraznit pauzu. Všechny tyto zdánlivé maličkosti mohou ovlivnit výsledné vyznění tímto způsobem vytvořeného textu (Emerson, Fretz a Shaw, 2011, s. 13). Každý transkript byl opatřen na úvod poznámkami relevantními k danému rozhovoru, jakými byly například čas a místo uskutečnění setkání, základní údaje k informátorovi nebo pár doplňujících slov k celkové atmosféře rozhovoru. Tyto poznámky byly pořizovány s cílem usnadnit při analýze výzkumníkovi přístup ke kontextu, v jakém daný rozhovor probíhal (Konopásek, 1997, odstavec 24.).

K další analýze byl využit program Atlas.ti, který usnadňoval proces segmentace, kódování a poznámkování, a který umožňoval takto upravená data uchovávat přehledně na jednom místě. Při analýze byla data shromážděná v písemné formě segmentována podle relevantních témat. Jednotlivým segmentům pak byly přiřazovány kódy a poznámky. S pomocí funkcí programu Atlas.ti byly z jednotlivých segmentů textů vztahujících se ke stejnému kódu tvořeny náhledy sítí těchto kódů (Network views). Tříděním k sobě souvisejících dat byly v jistém smyslu získávány nové texty, které doplňovaly a přidávaly významy textům původním. Tímto způsobem také bylo možné rozeznat v datech vzorce, kterých by si bylo jinak velmi obtížné povšimnout. Právě tento proces umožňoval nahlížet nashromážděná data novým a zajímavým způsobem (Konopásek, 1997, odstavec 19.) Společně se znalostmi získanými z literatury mi tento proces umožnil docházet k vlastním závěrům, které jsou dále předloženy v této práci.

Při analýze byly tvořeny dva typy kódů, a to deskriptivní kódy a interpretativní kódy. Z počátku byly používány spíše deskriptivní kódy popisující jednotlivé segmenty textu, dále pak byl výzkumníkem vytvořený text opatřován více interpretativními kódy. Oba typy kódů byly při procesu analýzy dat opatřovány popisky tak, aby jejich využití bylo v průběhu celé práce co možná nejvíce konzistentní (Gibbs, 2007, s. 41–44). Hlavní část analytické práce s daty spočívala v analýze výzkumníkem vytvořeného textu. V průběhu analýzy však byly také využívány kreslené plánky vesnice, do kterých byly zakreslovány nejrůznější výsledky vycházející z analýzy dat uchovávaných v písemné podobě. Tento postup umožnil studovat zjištěné postřehy z odlišných úhlů a tak je umožňoval vidět v nové perspektivě odhalující

další souvislosti.

Podle Strausse a Corbinové (1999, s. 27– 29) je pro kvalitativní analýzu důležité si vypěstovat jakousi teoretickou citlivost. Tu jsem se snažila získat průběžnou prací s odbornou literaturou, stejně jako prostřednictvím poučení se ze zkušeností z průběhu prvního výzkumu a v neposlední řadě prostřednictvím opakované práce se shromážděnými daty.

2.7 Etika výzkumu

V průběhu celého výzkumu jsem se snažila postupovat tak, aby nemohlo dojít k žádné újmě vůči informátorům. Jak už bylo zmíněno, na začátku každého rozhovoru byli informátoři obeznámeni s tématem a cílem výzkumu, zároveň byl ponechán prostor na doplňující otázky. Také na konci rozhovoru, po ukončení formálnější části rozhovoru, bylo dostatek prostoru pro jakékoli dotazy ze strany informátorů. Každý ze zúčastněných byl ujištěn, že z výzkumu může v jakoukoli chvíli naší společné spolupráce odstoupit a zároveň není povinen odpovídat na kteroukoli otázku, na kterou by mu bylo z jakéhokoli důvodu nepříjemné odpovídat. Informátoři byli také požádáni o podání informovaného souhlasu a zároveň byli ujištěni, že přístup k získaným datům bude mít pouze jim známý tým výzkumníků.

Nutně nerovný vztah mezi výzkumníkem a participantem výzkumu, který vychází například z monopolu výzkumníka na vedení rozhovoru či na interpretaci pořízených dat, jsem se snažila vyrovnávat například odpovídáním na dotazy informátorů. Také po samotném rozhovoru jsem setkání okamžitě neukončovala a trávila jsem s informátory další čas, ve kterém jednak mohly doznívat dojmy ze samotného rozhovoru a jednak byl prostor popovídat si i o věcech s tématem výzkumu nesouvisejících. Mnoho z informátorů využilo tento čas například pro pochlibení se zahrádkou.

Veškerá jména osob stejně jako jméno vesnice, nedalekého města a dalších míst, která se objevují v této práci, jsou anonymizována. Zápisníky, terénní poznámky, nahrávky a transkripty rozhovorů, stejně jako deník tvořený v průběhu výzkumu, jsou uschovány v bezpečí soukromého archívu výzkumníka.

2.8 Reflexe výzkumu

Už ze samotné podstaty kvalitativního výzkumu vyplývá, že závěry představené v této práci jsou zobecnitelné pouze na úrovni studovaného vzorku. V průběhu výzkumu byl interpretován velmi určitý výsek sociální reality, který není možné dále zobecňovat. To ovšem nebylo ani cílem výzkumu. Cílem bylo hluboké pochopení daného problému na základě přístupného a nutně omezeného vzorku.

Při hodnocení kvality výzkumu je vhodné se zamyslet i nad tím, jakou pozici zaujímal v terénu a v celém procesu výzkumu samotný výzkumník (Soukup, 2014, s. 127). V daném terénu jsem vystupovala jako výzkumník-student provádějící svůj první výzkum, tudíž výzkumník nezkušený, přičemž jsem sama mohla pociťovat rozdíl mezi prvním a druhým pobytem co se týče například kvality schopnosti vedení rozhovorů. Skutečnost mé nezkušenosti mohla ovlivnit jak kvalitu průběhu výzkumu, tak kvalitu výstupů.

V terénu jsem také vystupovala v pozici výzkumnice, mladé ženy. Velký věkový rozdíl mezi informátory a výzkumníci, stejně jako stejnost či odlišnost genderu výzkumnice a informátora se mohla jak pozitivně, tak negativně odrazit na průběhu výzkumu. Tyto skutečnosti mohly ovlivnit moje vlastní porozumění problému, které jsem se v průběhu výzkumu ovšem snažila mít vždy na paměti a snažila jsem se nenechat se tímto vlastním porozuměním ovlivňovat a tak případně nechtěně formovat i odpovědi samotných informátorů. Na druhou stranu zmíněné skutečnosti mohly ovlivnit i přístup samotných informátorů vůči mé osobě.

Je nutné také přiznat, že velmi důležitou byla v průběhu zejména prvního pobytu v terénu skutečnost, že místní obyvatelé byli na výzkumníky z předchozích let zvyklí a tak vstup do terénu nebyl zdaleka tak obtížný, jako by mohl být v prostředí pro výzkumníky zpočátku zcela uzavřeném. Jistou výhodou mohla být i přítomnost dalších výzkumníků, se kterými bylo možné vzájemně sdílet informace a postřehy. Tato skutečnost se v jiných situacích mohla stát naopak nevýhodou ve chvílích, kdy bylo například nutné balancovat potřeby výzkumníků s potřebami obyvatel vesnice, tak aby se necítili informátoři zahlceni a aby náš pobyt ve vesnici v co nejmenší míře narušoval místní život. Je dobré si také uvědomit, že má vlastní subjektivita nevstupovala do procesu výzkumu pouze ve chvílích strávených v terénu, ale nadále vstupovala i do procesu analýzy a interpretace vytvořených dat. Představené výsledky výzkumu jsou tedy nevyhnutelně do jisté míry ovlivněny mou vlastní subjektivitou a teoretickým zakotvením, ze kterého bylo vycházeno.

3 Povaha sociální sítě

Jak bylo uvedeno v teoretické části této práce, výzkum je zaměřený na celo-vesnickou sociální síť (whole network) dané lokality, tedy jedné konkrétní vesnice, jejíž členové jsou jedinci v postproduktivním věku. V práci předkládám obraz celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné tak, jak se jeví z pohledu výzkumníka a mým záměrem je popsat i aspekty, které podobu sledované sítě ovlivňují. Tato etická rovina je ovšem v práci doplňována i o emickou reflexi samotných členů sledované sítě, která je zdůrazněna především v závěru práce v samostatné kapitole (viz Celo-vesnická síť z emické perspektivy).

Celo-vesnická sociální síť na vrstevnické úrovni je chápána jako provázaná a jako síť, v jejímž rámci se tvoří uzly, které pak dohromady dotvářejí povahu sledované sítě. V tomto pojetí není vyloučeno, že jeden jedinec může být členem více než jednoho z rozpoznávaných uzlů. Takoví jedinci pak přispívají k propojení jednotlivých paralelních uzlů v rámci celo-vesnické sociální sítě na úrovni obyvatel v postproduktivním věku ve Sklepné. Stejně tak mohou být i jedinci, kteří nepatří do žádného z níže popisovaných uzlů.

V této kapitole popíši jednotlivé paralelní uzly rozpoznané v daném terénu a zároveň naznačím jejich relevanci vzhledem k sledované sociální síti. V druhé části kapitoly se zabývám druhy vazeb, které se v rámci sledované sociální sítě v terénu vyskytují.

3.1 Rozpoznání paralelní uzly

Během analýzy dat bylo rozpoznáno přibližně devět významných uzlů v rámci sledované sociální sítě. Přičemž členství v jednom uzlu, jak už jsem zmínila výše, rozhodně nevyklučovalo členství v uzlech dalších. Existence těchto uzlů je založena na určitých typech praktik, které s sebou nesou zároveň hodnoty, jež jsou pro ty které obyvatele Sklepné důležité, a zároveň se tyto hodnoty podílejí na vzniku a udržování určitého uzlu. Pro přehlednější uspořádání jsem si jednotlivé uzly rozdělila do čtyř skupin, které jsem pojmenovala podle charakteristiky, která dle mého názoru nejlépe spojuje uzly patřící do dané skupiny. Zároveň je nutné poznamenat, že to neznamená, že daná charakteristika je pro jednotlivé uzly charakteristikou nejdůležitější. Těmito skupinami jsou:

A) Uzly spojené s oficiálními akcemi

B) Uzly spojené s náboženstvím

C) Uzly spojené se zálibami a společnými zájmy

D) Uzly sdíleného prostoru vesnice

Některých rozpoznaných paralelních uzlů si byli samotní členové dané sítě vědomi jakožto více či méně uzavřených členských skupin, do kterých určití členové jasně patří či nepatří. Jiné rozpoznané paralelní uzly naopak jimi samotnými nebyly artikulovány jakožto jasně deklarovatelné členské skupiny, ačkoli si byli vědomi toho, že v rámci nich existují vazby založené na určitých principech. V obou případech však chybělo emické pojmenování jakéhokoli z rozpoznaných paralelních uzlů. Veškerá použitá pojmenování tedy vycházejí z mé vlastní kategorizace.

3.1.1 Uzly spojené s oficiálními akcemi

Do skupiny označené jako Uzly spojené s oficiálními akcemi, patří pouze jeden z rozpoznaných paralelních uzlů, a to (1) Uzel organizovaných střetnutí. Hlavní charakteristikou Uzlu organizovaných střetnutí je fakt, že praktiky s ním spojené jsou organizovány na základě vnější iniciativy, tedy ne z iniciativy samotných seniorů. Oním společným vnějším organizátorem je formální autorita obecního úřadu v zastoupení osoby paní starostky. S Uzlem organizovaných střetnutí souvisejí především dvě události relevantní pro jedince v postproduktivním věku, které se obě konají jednou ročně, a to Den obce a Den důchodců. Den obce se koná na jaře a je oficiální akcí pro celou obec.

Důležitější z hlediska celo-vesnické sítě na vrstevnické úrovni seniorů se jeví druhá ze zmiňovaných akcí, tedy Den důchodců. Tato akce se koná na podzim a jsou na ni zváni všichni obyvatelé vesnice v postproduktivním věku. Důchodci se společně sejdou odpoledne v kulturním domě a rozcházejí se před večerem. Důležitou pro celo-vesnickou sociální síť na vrstevnické úrovni je především proto, že při této příležitosti se sejdou a společně interagují jedinci, kteří jinak nemusí přijít příliš do kontaktu. Obě akce, jak Den důchodců, tak Den obce, jsou spojovány s různými kulturními programy a s příležitostmi společně posedět a společně se pohostit (viz Praktiky v rámci sítě), tyto akce jsou jedinečné tím, že v nich není zdůrazňován gender členů ve stejné míře, jako je tomu u některých jiných paralelních uzlů (viz Síť a gender).

Uzel organizovaných střetnutí také souvisí s dalšími dvěma akcemi, které jsou méně oficiální, ale přesto jsou organizovány formálně, opět osobou paní starostky. Těmito akcemi je pingpongový turnaj a promítání filmů. Pingpongový turnaj se koná jednou ročně a to po

Novém roce. Je to sice akce, do které se zapojují především mladí lidé, ale do Uzlu organizovaných střetnutí jsem ji zařadila proto, že je propojena s Uzlem ping pong (viz dále). Na druhou stranu promítání filmů je opět čistě akcí pro obyvatele v postproduktivním věku, konající se v klubovně kulturního domu (viz Praktiky v rámci sítě).

3.1.2 Uzly spojené s náboženstvím

Jednou z nejvýraznějších hodnot, která v daném terénu spojovala aktéry a která byla v dané lokalitě podnětem pro utváření paralelních uzlů v rámci sledované sítě, bylo náboženství. Přesněji řečeno, křesťanství, a možná ještě lépe, praktikovaná katolická víra. Do skupiny Uzlů spojených s náboženstvím jsem zařadila tři z rozpoznávaných paralelních uzlů, které propojovala, nejen příslušnost členů ke stejnému náboženství, ale především jejich aktivní zapojení do společných praktik souvisejících s jejich katolickou vírou (viz Praktiky v rámci sítě). Existence těchto uzlů je do velké míry zastřešena formální autoritou, avšak na rozdíl od světské autority obecního úřadu (viz výše) je to v tomto případě autorita duchovní. Na členské úrovni se z velké většiny tyto tři paralelní uzly překrývaly, ale s každou členskou skupinou se pojily jiné významy a cíle, které ovšem spojovala právě účast daných jedinců na náboženské praxi.

Jedním z nejrozsáhlejších rozpoznávaných uzlů lidí v postproduktivním věku v dané lokalitě, co se počtu členů týče, je (2) Uzel kostel. Vesnice Sklepná je starousedlickou obcí a zejména lidé v postproduktivním věku se stále drží norem a hodnot spojovaných se starousedlictvím. Jednou z takových norem je pravidelné docházení na mše do místního kostela.

„Každú nedeľu. Aj stred týždňa, keď máme- že zvykne byť nejaký sviatok, tak. Zajtra bude. Takže.. Máme čas. A inak sme vždy chodili, vždy sme chodili.“ (Paní Miriam R., 80 let, pan Anton R., 86 let)

Mše se konají pravidelně dvakrát do týdne. Jednou v neděli, a podruhé ve všední den, přičemž který den to bude, závisí na panu faráři, který do obce na mše dojíždí. Někteří členové tohoto uzlu chodí zpravidla vždy, když se mše koná, těchto jedinců je ale znatelně menší počet než jedinců, kteří chodí na mše pouze v neděli a ve větší svátky. Vzhledem k výzkumnému tématu je nutné poznamenat, že na mše konané ve všední dny chodí výhradně jedinci v postproduktivním věku. O nedělích je věkové rozpětí rozmanitější, přesto

však jedinci v postproduktivním věku převažují i v tento den. Zajímavostí těchto konkrétních mší ve Sklepné je, že vždy probíhají bez ohledu na složení účastníků dvoujazyčně. V průběhu mše se tak střídá maďarština a slovenština (více viz Faktory ovlivňující povahu sítě).

Členství v následujících dvou uzlech je z velké části podmíněno členstvím v Uzlu kostel. Jedním z těchto uzlů je (3) Uzel Malušie. Tento uzel má přibližně pět členů. Všichni jsou zároveň členy Uzlu kostel, kteří ovšem navíc jezdí každý patnáctý den v měsíci do Malušie. Malušie je místo, kde je neustále vystavená svátost oltářní za účelem její adorace přítomnými věřícími. Na tomto místě zůstávají věřící ze širokého okolí vzhůru celou noc a to s cílem modlit se. Podle slov jednoho ze členů daného uzlu se takto jezdí ze Sklepné již dvacet let. V tomto paralelním uzlu hraje důležitou roli pan farář (65 let), protože on je osobou, která členy uzlu vždy ve vesnici vyzvedne autem a zase je druhý den přiveze. Pravidelně se účastníci členové uzlu jsou výhradně lidé v postproduktivním věku a zároveň zpravidla patří mezi jedince, kteří docházejí na všechny mše v týdnu. Výjimkou je paní starostka, která se cest do Malušie také příležitostně účastní. Data zároveň naznačují, že účast členů kolísá s tím, jak se v tu chvíli cítí fyzicky.

„Uvidím, že teraz... to ťažko no, neviem. Uvidím, že teraz ako budem cítiť pätnásteho. Keď lepšie, tak idem no, ale keď nie, tak darmo no.“ (Paní Marika, 80 let)

Poslední z paralelních uzlů patřící do skupiny Uzly spojené s náboženstvím je (4) Uzel výpomoc kostel. Členkami tohoto uzlu jsou ženy v postproduktivním věku, které se starají o interiér kostela (viz Praktiky v rámci sítě). Opět se jedná zároveň i o členky Uzlu kostel, které docházejí na všechny mše v týdnu. Zároveň se členství v Uzlu výpomoc kostel do velké míry překrývá s členstvím v Uzlu Malušie. Hlavními členkami Uzlu výpomoc kostel jsou čtyři ženy, paní Valérie H. (63 let), paní Marika (80 let), paní Nad'a M. (74 let) a paní Marína (73 let). V létě docházejí do kostela za tímto účelem pravidelně každý týden v pátek a pracují od rána až do oběda. V zimě do kostela nedochází v pravidelných intervalech z toho důvodu, že nemají živé květy, tudíž nemají tolik práce. Je nutné ale poznamenat, že do uzlu jsou nepřímo zapojeny i další ženy v postproduktivním věku, a to tak, že poskytují členkám tohoto uzlu materiální podporu (viz Praktiky spojené se sítí).

3.1.3 Uzly spojené se zálibami a společnými zájmy

Další skupinou rozeznáných paralelních uzlů v rámci sledované sítě je skupina pojmenovaná Uzly spojené se zálibami a společnými zájmy. Tyto uzly jsou, na rozdíl od těch výše popsaných, ustaveny na základě iniciativy samotných členů celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné. Jeden z těchto paralelních uzlů je uzel, který je založen na další ze starousedlických praktik, a tou je zahradničení a pěstování. Další tři z paralelních uzlů zařazených do této skupiny jsou spojené s faktem, že ve vesnici chybí hospoda a s tím související skutečností, že se přestal hrát i každotýdenní fotbal.

Uzel, který jsem pojmenovala (5) Uzel skrz zahrady se skládá ze členů, žen - senierek, pro které hraje velkou roli pěstování ovoce, zeleniny a květin na vlastní zahrádce. Tento uzel není samotnými členkami rozeznáván jako deklarovaná členská skupina. Ústřední roli v něm totiž nehrají až tak mezilidské vztahy, jako samotné zahradničení. Členky uzlu se spolu pravidelně nescházejí a jsou propojeny především tokem informací a materiálních darů v podobě vypěstovaných plodin (viz Praktiky v rámci sítě). Uzel je aktivní nepravidelně, podle toho, kdo zrovna něco potřebuje od toho druhého, nebo když je třeba oplatit laskavost.

Další tři z rozpoznáných uzlů jsou víceméně přímým následkem zrušení hospody ve vesnici a členy těchto uzlů jsou výhradně muži. Zajímavostí všech těchto tří uzlů je, že členství v uzlu není výlučně podmíněno postproduktivním věkem, ačkoli členové v postproduktivním věku mohou převažovat. Ve Sklepné v nedávné minulosti fungovala jedna hospoda. S hospodou bylo kromě konzumace alkoholu a společného posezení spojeno také hraní fotbalu na hřišti nacházejícím se přímo za budovou hospody, hraní šachů a hraní biliardu. Rozpoznané uzly vzniklé po uzavření hospody jsou zpravidla spojeny s nahrazováním některých z uvedených aktivit.

U (6) Uzlu stůl je nejpatrnější jeho návaznost na chybějící hospodu. Tento uzel je aktivní každý týden v pondělí, středu a pátek, tedy když je otevřený odpoledne obchod s potravinami. Členové se v létě scházejí u stolu před obchodem, kde společně posedávají a někteří popíjejí. V zimě, když se venku ochladí, chodí do klubovny, která se nachází ve stejné budově jako obchod, tedy v obecním domě a kulturním domě v jednom. Členové uzlu nebývají spolu domluvení, jejich setkání závisí pouze na otevírací době obchodu a na tom, kdo přijde či nepříjde. Ke stolu docházejí muži rozmanitých věkových skupin, od třicetiletých, například Oliver, až po skoro osmdesátileté, například pan Tomáš M.

S Uzlem stůl je spojen také (7) Uzel hraní šachů. Tento uzel je závislý především na

jednom z jeho členů, na panu Radovanovi (72 let), který sice nepatří do Uzlu stůl, ale jak v létě, tak v zimě chodí s některými členy Uzlu stůl hrát šachy. Hraní šachů ovšem neprobíhá pravidelně. Zajímavé je, že šachy se hrají většinou z iniciativy některých ze členů Uzlu stůl, kteří panu Radovanovi zavolají, aby si přišel zahrát. Uzel hraní šachů také navazuje přímo na aktivitu, která se provozovala v době mého výzkumu již neexistující hospodě. Ačkoli se může zdát, že Uzel hraní šachů je v podstatě identický s Uzlem stůl, s oběma uzly se pojí jiné významy a jiné praktiky, a proto je nutné je analyticky oddělit.

Poslední ze tří uzlů navazujících na praktiky provozované dříve v dnes chybějící hospodě je (8) Uzel ping pong. Uzel ping pong se skládá z pěti mužů, kteří chodí pravidelně každou sobotu v létě, ale i v zimě hrát do kulturního domu stolní tenis. V suterénu kulturního domu se totiž nachází pingpongový stůl i s pálkami. Podle jejich výpovědí, zhruba ve stejném složení dříve hrávali biliard a po zavření hospody se začali scházet na ping pong. Čtyři ze členů tohoto uzlu jsou už v postproduktivním věku a je mezi nimi minimální věkový rozdíl, všem čtyřem mužům je něco málo přes 60 let (pan Dobromil, pan Lojza, pan Zdeněk N., pan Lukáš H.), je také nutné poznamenat, že u dvou z těchto čtyř mužů se během mých dvou pobytů lámalo období, kdy ač byli v důchodu, tak alespoň částečně ještě docházeli do zaměstnání a byli více méně v procesu rozhodování, kdy docházení do zaměstnání ukončit úplně. Pátý člen ovšem v seniorském věku není a od ostatních členů skupiny ho věkově dělí přibližně dvacet let (pan Sebastián). Členství v Uzlu ping pong a v Uzlu stůl se zásadně nepřekrývalo, tedy ani jeden z mužů nebyl zároveň členem jak Uzlu ping pong, tak Uzlu stůl, což mohlo nést statusový význam (viz Faktory ovlivňující povahu sítě).

3.1.4 Uzly sdíleného prostoru vesnice

Do skupiny Uzly sdíleného prostoru vesnice byl zařazen pouze jeden z rozpoznaných paralelních uzlů lidí v postproduktivním věku ve Sklepné, a to uzel, který byl pojmenován jako (9) Uzel náhodných střetnutí. Tento uzel je aktivován ve chvílích, kdy členové do něho patřící využívají určitá místa, která jsou součástí sdíleného prostoru vesnice. Přídomek „náhodných střetnutí“ evokuje naprosto neorganizovanou nahodilost, tato nahodilost je ovšem pouze zdánlivá. Ve výpovědích aktérů dané lokality se objevovaly dva na první pohled nahodilé druhy střetnutí, které v sobě ale skrývají určitou pravidelnost a nezanedbatelnou důležitost pro celo-vesnickou síť seniorů ve Sklepné, nebo alespoň pro její určitý segment.

Tyto dva náhodné druhy střetnutí byly aktéry pravidelně asociovány s autobusovou

zastávkou a s obchodem (viz Prostor ve vztahu k síti). Uzel náhodných střetnutí není samotnými aktéry rozeznáván jako členská skupina zejména proto, že není jejich primárním cílem, ale vzniká jako vedlejší efekt při sledování vlastních cílů, jako je například zajet do města za lékařem.

„Alebo minule sme išli spolu do Bubence autobusom, aj ona išla, tak sme sedeli spolu v autobuse, tak sme sa rozprávali.“ (Paní Nad'a M., 74 let, o paní Miriam R., 80 let)

Důvody, proč interakce asociované s autobusovou zastávkou a s obchodem byly rozpoznány jako projev samostatného uzlu, je jednak pravidelnost ukrytá za zdánlivou náhodností střetnutí (viz Prostor ve vztahu k síti) a jednak skutečnost, že členové dané sociální sítě takto spolu interagující často nejsou zároveň členy jiného rozpoznávaného uzlu. Jedinci, kteří interagují skrz tento uzel, nemusí být propojeni žádnými specifickými vazbami, stačí, že jsou v danou chvíli oba aktéři přítomni ve stejném prostoru:

„No a tuto potom ďalej Barbora čo je, s tou sa len zdravíme a keď náhodou ideme autobusom spolu, tak sa podebatujeme, ale ináč? Nie.“ (Paní Irma, 70 let, o paní Barboře, 65 let)

Závěrem je třeba říci, že v rámci prostoru vesnice Sklepná existují i lidé v postproduktivním věku, kteří buď nejsou členy ani jednoho z výše popisovaných paralelních uzlů, nebo nejsou dokonce ani členy celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku. Zajisté je možné, že někteří seniori nemusí patřit do mnou rozpoznávaných uzlů z toho důvodu, že mohou být ve vesnici další uzly, které nebyly v průběhu výzkumu rozeznány. Pro úplnou izolovanost některých seniorů od sledované sítě může být řada důvodů. Některé z nich jsou popisovány dále v této práci (viz Faktory ovlivňující povahu sítě a Prostor ve vztahu k síti).

3.2 Typy vztahů v rámci sítě

Při výzkumu jsem se zaměřovala na tři hlavní druhy vztahů, kterými jsou propojeni členové celo-vesnické sociální sítě v postproduktivním věku ve Sklepné, a to na příbuzenské, kamarádké a sousedské vztahy. V průběhu práce v terénu vyvstaly nad to ještě dva druhy vazeb, které vykazovaly určitou relevanci k celo-vesnické sociální síti na vrstevnické úrovni, které ovšem odkazovali k minulosti. Těmito vazbami byly vazby mezi bývalými spolužáky a bývalými kolegy. Nicméně je nutné podotknout, že tyto dva druhy vazeb byly oproti třem

hlavním typům vztahů marginální a v praxi se překrývaly zpravidla s kamarádkým vztahem.

3.2.1 Příbuzenské vztahy

Co se týče příbuzenských vztahů, rozeznávala jsem mezi blízkými a vzdálenými příbuznými (viz Teoretické zakotvení), přičemž samotní aktéři odkazovali na vzdálené příbuzné jako na příbuzné druhého a třetího stupně. V této souvislosti se nejvíce objevoval emický termín druhého nebo třetího stupně bratranec či sestřenice. Těmto vztahům ovšem nebyla přikládána nijak velká důležitost.

V průběhu výzkumu jsem se zaměřovala primárně na ty příbuzenské vztahy, které existují mezi seniory na vrstevnické úrovni. V praxi to byly případy manželských párů, sourozenecké vztahy, vztahy mezi sestřenicemi a bratrance a v neposlední řadě příbuzenské vztahy založené na instituci kmotrovství. Zvlášť důležitá na úrovni celo-vesnické sociální sítě se ukázala být vazba na úrovni manželských párů, kdy se objevovaly případy, kdy každý z páru patřil k jinému rozeznanému paralelnímu uzlu, avšak tyto paralelní uzly se propojovaly právě na úrovni dané domácnosti, kdy mohly skrz tyto vazby proudit například informace z jednoho paralelního uzlu do druhého a tak proudit dál do celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné.

Do blízkých příbuzenských vztahů seniorů ve Sklepné patří bez pochyby i mladší příbuzní, kteří mohou hrát v životech jedinců v postproduktivním věku nezanedbatelnou roli. Ačkoli se můj výzkum na tyto druhy vztahů přímo nezaměřoval, v některých situacích se ukázaly tyto vazby jako zásadní, a to v případech, kdy mladší příbuzní zastávali roli zprostředkovatele či osoby umožňující seniorovi zapojení do některých z rozpoznávaných paralelních uzlů (více viz Faktory ovlivňující povahu sítě).

3.2.2 Kamarádké vztahy

Na úrovni ega senioři z vesnice Sklepná mají kamarádké vztahy, jak s lidmi z vesnice, tak s lidmi mimo ni, ovšem v této práci jsem se zaměřovala výlučně na vztahy navazované v rámci dané lokality. Při výzkumu se ukázaly tři důležité roviny kamarádkých vztahů. Jedna rovina kamarádkých vztahů, která se ve výpovědích informátorů stále opakovala, byla rovina ztracených kamarádkých vztahů z důvodů smrti kamaráda. Druhou rovinou byly kamarádké vztahy, které s postupem času ztratily na důležitosti nebo nebylo z různých

důvodů možné je dále udržovat. Poslední rovinou byla rovina současných aktivních kamarádkých vztahů.

„Ptala jsem se ho na kamarády z dětství. On ukázal směrem na hřbitov a řekl, že skoro všichni už jsou tam.“ (Terénní poznámky, 2. pobyt, 2019 z rozhovoru s panem Tomášem M., 77 let)

Čím je senior starší, tím je pravděpodobnější, že vrstevníci kolem něj umírají. Při dotazech na to, jaké mají ve vesnici seniori kamarády, velmi často na zemřelé kamarády odkazovali. To naznačuje, že tedy v povědomí aktérů dané lokality tyto ztracené vazby hrály stále důležitou a chybějící roli. V takových případech často informátoři odkazovali na staré časy, a například na to, jak u nich doma bývalo vždy plno.

Kamarádké vazby, které postupem času zeslábly, se jednak vztahovaly k bývalým spolužákům a bývalým kolegům, a jednak k situacím, kdy jeden nebo oba z jedinců spojení kamarádkým vztahem už nebyli schopni dále vazby udržovat, to se týkalo zpravidla jedinců v nejvyšší věkové skupině se sníženou schopností mobility (viz Prostor ve vztahu k síti). Kamarádké vztahy s bývalými spolužáky byly pak na úrovni celo-vesnické sítě aktivovány příležitostně v rámci Uzlu náhodných střetnutí anebo v rámci Uzlu kostel.

Výzkumník: *„A koho byste tak ve vesnici označil za kamaráda?“*

Pan Lojza (67 let): *„Tak tých čo hrávame stolný tenis, to sú veľmi dobrí ľudia. Dobrí kamaráti. Nápomocný. Určite by mi pomohli v núdzi, aj pomáhajú... keby niečo sa stalo.“*

Současné kamarádké vazby byly aktéry spojovány na úrovni sledované sociální sítě především s některými uzly patřícími do skupiny Uzly zálib a společných zájmů, a to s Uzlem stůl a Uzlem ping pong, a dále s Uzlem výpomoc kostel patřícím do skupiny Uzly spojené s náboženstvím. Členové patřící do jednoho z těchto uzlů nejvíce zdůrazňovali kamarádké vazby mezi členy daného uzlu. Uzel stůl, Uzel ping pong a Uzel výpomoc kostel lze označit jako výlučně kamarádké skupiny založené na osobních sympatiích. Současné kamarádké vazby jsou na úrovni jednotlivců přítomny i v dalších uzlech, jako je například Uzel kostel, v tomto uzlu už se ale nedá hovořit o tom, že by to byl uzel výlučně založený na kamarádkých vazbách. Všechny tyto kamarádké vazby jsou pak na úrovni jednotlivců aktivovány i v jiných situacích než jen v příležitostech spojených se zmíněnými uzly.

3.2.3 Sousedské vztahy

Podle Kanderta (2004, s. 73–78) jsou sousedé lidé, kteří bydlí ve vedlejších budovách nebo vedlejší budovy či pozemky vlastní. Z hlediska kombinace kritérií výzkumu a povahy lokality je sousedská vazba jednou z nejméně konzistentních kategorií v rámci výzkumu a to ze třech hlavních důvodů. Za prvé, odliv mladých lidí z obce společně s postupným vymíráním starších ročníků zapříčinil, že je velká spousta domů opuštěná. Proto například paní Miriam R. (80 let), která bydlí v posledním domě na kraji vesnice, odkazuje na paní Adinu (68 let) jako na nejbližší sousedku, přestože dům mezi nimi, je prázdný.

Za druhé, na základě kritérií mého výzkumu jsem brala v potaz především sousedské vazby, které existují mezi lidmi, kteří jsou v postproduktivním věku. Ovšem někteří z aktérů v dané lokalitě měli z obou stran domácnosti skládající se z mnohdy o mnoho let mladších jedinců. A za třetí, i když má jedinec v postproduktivním věku za souseda někoho také v postproduktivním věku, tak za předpokladu, že je nepojí zároveň jiná vazba, například příbuzenská, to jakým způsobem a v jaké intenzitě spolu tyto dva jedinci interagují, nezávisí na samotné skutečnosti, že je pojí sousedský vztah a tím pádem jsou si prostorově blízcí, ale záleží především na tom, jakou míru osobních sympatií k sobě chovají (Sýkorová, 2008). Jedním ze společných rysů ovšem bylo, že v sousedských vztazích obecně hrály důležitou roli zahrady, které v dané lokalitě fungovaly jako místa, kde probíhaly mezi-sousedské interakce nejčastěji (viz Prostor ve vztahu k síti).

„A keď len so susedom cez záhradu čo komunikujeme.“ (Paní Adina, 68 let, o interakci s paní Bárrou, 65 let)

V rámci sledované sítě byly rozpoznány také vazby mezi jedinci na základě vztahu honorárních sousedů (viz Teoretické zakotvení). Ani v jednom z mě známých případů však pro vazby neplatily sousedské normy, tak jak to ve své práci naznačuje Kandert (2004). V terénu jsem se setkala jak s dobrými sousedskými vazbami, tak s vazbami neutrálními, až mírně negativními, kdy míra interakce nepřesahovala nutnou mez danou vzájemnou prostorovou blízkostí. Mým dojmem bylo, že většina aktérů nepřikládala sousedským vazbám příliš velký význam, což může být zapříčiněno i tím, že pokud měli se sousedy velmi dobré vztahy, většinou tyto jedince považovali i za své kamarády nebo byli vzájemně příbuzensky spřízněni.

Vesnice Sklepná je velmi malou obcí, lidé v ní tedy mezi sebou navazují kontakt a vzájemně interagují v omezeném prostoru, to má za příčinu velkou kumulaci různých druhů vazeb, jinými slovy jsou tedy pojeni multiplexními vztahy (viz Teoretické zakotvení).

Příkladem může být pan Lojza (67 let), který má za jednu sousedku paní Sabinu (64 let), svou sestřenicí, a za druhého souseda pana Zdeňka N. (63 let), s kterým pravidelně chodí hrát ping pong a považuje ho za velmi dobrého kamaráda. Jak ale v takovém prostoru určit, kdo je z rodiny, kdo je kamarád a kdo soused? Na úrovni sledované sítě vždy záleží na kontextu situace, ve které se zrovna daní jedinci nacházejí. Která z vazeb převáží, závisí na tom, v rámci kterého paralelního uzlu jedinci v danou chvíli interagují, a tedy která vazba je pro daný kontext tou klíčovou.

4 Praktiky v rámci sítě

V kontextu této práce je s ohledem na povahu celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné kladen značný důraz na praktiky probíhající v rámci sledované sítě. Účast či neúčast na určitých praktikách ustanovuje různé typy vazeb mezi členy sledované sítě a tak určuje jejich relativní blízkost v rámci této sítě a tedy i přístup k nejrozličnějším zdrojům, informacím a příležitostem. Existují různé nástroje udržování kontaktu a reprodukce vztahů. Takovými nástroji může být osobní kontakt, dopisování, telefonické spojení nebo internet. Vzhledem k tomu, že členové sledované sítě se nachází v jednom konkrétním relativně malém prostoru, významně převažujícím byl osobní kontakt.

Užívání internetu zmiňoval pouze jeden ze členů sledované sítě a někteří další zmiňovali telefonické spojení, ovšem všechny tyto nástroje pouze podporovaly osobní kontakt (ve smyslu fyzického setkání). Nikdy se nejednalo o dlouhé rozhovory. Takto využívali členové sledované sítě telefonické spojení spíše s lidmi patřícími do jejich vlastních sítí ega, kteří nežili ve vesnici, a tedy nebyli součástí sledované sítě. Když už členové sledované sítě spolu komunikovali přes telefon, jednalo se převážně o praktické využití:

„To sa napríklad, keď chcem pre niečo ísť, tak ku nej, že dačo potrebujem alebo da čo chcem, tak jej zavolám. Či nie je náhodou v meste, ale no, ona nechodí vôbec do mesta, ale ona chodí k doktorom. K takému. K takému. K takému. K takému. Tak vždy jej zavolám, že či je doma, že zbytočne aby som nešla.“ (Paní Irma, 70 let)

Z těchto důvodů se tato kapitola zaměřuje především na praktiky, které jsou založeny na osobním kontaktu a zároveň se ukázaly být pro povahu sledované sítě významnými. Praktiky, které ustavují tuto síť a uzly v rámci ní, odkazují jednak k povaze sledované sítě jako na jedné straně otevřené a jednak odkazují k existenci výlučných uzlů, které jsou

založeny na výběrovosti a nerovnosti. Ve druhé části kapitoly se zabývám zdroji, informacemi a příležitostmi, které díky sociálnímu kapitálu jednotlivých členů sledovanou sítí proudí.

4.1 Významné praktiky

4.1.1 Náboženská praxe

Náboženství, respektive náboženská praxe, patří mezi významnou oblast života většiny seniorů ve vesnici Sklepná. Velká část z nich odvozuje od náboženství hodnoty, které vyznávají. Liturgický rok v řadě ohledů určuje rytmus roku, ale i týdnů a dokonce i každého dne, tak jak je prožívají senioři podílející se na náboženské praxi. Pro velkou část členů sledované sociální sítě je velmi významnou praktikou pravidelné docházení na mše. Chození do kostela je značně monitorovanou praktikou, od které se může odvíjet i status jednotlivých jedinců, stejně jako vzájemná blízkost různých členů sítě.

„A takto sa snažíme udržiavať tradície. No, ľudové, to, to sú aj ľudové zvyky, také tradície, dedinské, podľa mňa to treba udržiavať. Som aj zvyknutý na to, už by mi to chýbalo, keby som nešiel. Pekne- človek je donútený, pekne oholiť sa, obliecť sa pekne, vyjsť do kostola, donútiť sa na čas. Nič, vylihovať alebo čo. Neopúšťa sa tak človek.“ (Pan Lojza, 67 let)

Ne všichni členové celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku, ač jedinci účastníci se náboženské praxe, se účastní mší přímo ve Sklepné (viz Faktory ovlivňující povahu sítě). Tato skutečnost tříští Uzel kostel a tím i sledovanou síť. Docházení na mše se tedy pojí s jistými nerovnostmi v rámci sledované sítě a to hned ve dvou rovinách, které jsou jednak způsobeny skutečností, že zaprvé ne všichni lidé v postproduktivním věku chodí do kostela a zadruhé ne všichni lidé v postproduktivním věku chodící do kostela využívají k náboženské praxi místní kostel. Členové sledované sítě, kteří nechodí do kostela vůbec tak mohou mít díky této skutečnosti z pohledu jiných členů sítě nižší status a díky tomu mohou být vyloučeni z určitých dalších praktik. Pravidelně se účastnit mší probíhajících v místním kostele totiž může být podmínkou pro členství v některých dalších rozpoznávaných paralelních uzlech (viz Povaha sociální sítě). Členové sledované sítě dojíždějící na mše do kostelů v jiných obcích ztrácí blízkost se členy Uzlu kostel založenou na společném chození do kostela. Tímto způsobem je tak oslabována i celo-vesnická síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné.

Součástí společného účastnění se mší stejně jako chvil strávených v Malušie

(viz Povaha sociální sítě) je společná modlitba a společný zpěv. Těsně před samotnou mší v místním kostele se několik věřících schází zhruba o půl hodiny dřív, než začíná samotná mše s panem farářem, aby společně pronášeli modlitbu růžence. Modlitba růžence je opakovací modlitba, při které vždy jedna z přítomných žen předřikává modlitbu a ostatní přítomní po ní posléze jednohlasně opakují. Modlitba růžence probíhá v maďarském jazyce a muži se jí až na některé výjimky neúčastní (viz Síť a gender). Někteří členové Uzlu kostel tedy docházejí do kostela až na samotnou mši probíhající pod vedením pana faráře. Společné modlení může přispívat k pocitu soudržnosti a tím mezi členy celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné ustavovat i větší blízkost.

„Viete, celú noc sa modlíme. Veľa naozaj, aj ruženec, ešte aj pri tom veľa spievame. Keď už nám trošku - už sme unavení, tak poďme niečo spievať, aby sme nezaspali.“ (Paní Marína, 73 let, o Uzlu Malušie)

Krásně zpívat je především mezi ženami chodícími do kostela velmi ceněným rysem. Také například pan Lojza (67 let), který si velmi zakládá na své schopnosti hrát na kytaru a na svém zpěvu, využívá společný zpěv při mši k uplatnění své schopnosti. Sám zdůrazňoval, že si chodí sednout blízko pana kantora, právě aby s ním mohl zpívat. Proto ačkoli má společný zpěv při mších především náboženský záměr, je to také pro členy sítě příležitost pro to ukázat své schopnosti a zvyšovat tak svůj status v rámci sledované sítě. V Malušie může společný zpěv, jak naznačuje citace uvedená výše, také sloužit jako nástroj vzájemné podpory ve snaze zůstat vzhůru celou noc a modlit se. Společný zpěv je také součástí Dne duchodců, tento zpěv má ovšem jiný charakter a zabývá se jím níže.

4.1.2 Společně odvedená práce

Další důležitou praktikou pro sledovanou celo-vesnickou síť je společně odvedená práce. Tato praktika byla charakteristická především pro interakce mezi ženami. I muži v postproduktivním věku společně odváděli určitou práci, ovšem taková interakce měla spíše povahu pomoci kamarádovi a zabývá se jí níže v podkapitole pojednávající o sociálním kapitálu. Příkladem uzlu, který je ustavený na odvedení společné práce, je Uzel výpomoc kostel. Ženy z tohoto uzlu, se společně starají o výzdobu v místním kostele a jejich úkolem je, aby v létě byly ve vázách vždy čerstvé květiny a aby byly na svých místech nové svíčky. Zdobí také oltář ozdobnými ubrusy vždy podle toho, jaký se zrovna blíží svátek. Společně

odvedená práce může být spojována, jak s potřebou setkat se s kamarádkami, tak s uspokojením z toho, že je člověk stále aktivní.

„Tak som taká už spokojná, už že som voľačo aj robila, keď aj nie toľko, čo pred tým som mohla, no ale predsa. Aj čas odíde, aj s kamarátkami stretneme. Takže, no, dobre, keď môžem ešte.“ (Paní Marika, 80 let)

Při této příležitosti mohou ženy ukázat i svou kompetenci a tím zvyšovat svůj status. Například paní Nad'a M. (74 let) si velmi zakládala na skutečnosti, že dokáže krásně nažehlit ubrusy, což zdůrazňovali i ostatní členky Uzlu výpomoc kostel. Sama praktika vypomáhání v kostele může sloužit jako prostředek k utvrzování obrazu členek Uzlu výpomoc kostel jakožto dobrých katoliček. Tímto způsobem mohou ženy z tohoto uzlu usilovat o ocenění, tedy o uznání jejich sociálního statusu ostatními členy sledované sociální sítě.

Společně odvedená práce byla významná i při chození na hřbitov. Některé ženy chodily společně na hřbitov za účelem vyměnit zvadlé květy a čistit hroby.

„(...) Nakonec se mi ale nechtělo jít domů hned. Šla jsem se projít lesní cestou vedoucí vedle hřbitova. Když jsem se okolo půl sedmé večer vracela, tak jsem z dálky na hřbitově viděla paní Valérii H. a paní Marínu. Další den se o tom při našem rozhovoru paní Valérie sama zmiňovala. Prý spolu čistily hroby.“ (Terénní poznámky, 2. pobyt, 2019)

Lze předpokládat, že zejména mezi ženami je velmi důležité, aby hroby, o které se starají, nevypadaly nikdy zanedbaně, což by mohlo poškozovat status dané ženy. Jak se zdá společně odvedená práce, byla především ženami - seniorkami využívána k času, kdy mohly společně navazovat kontakty v rámci sledované sítě a zároveň u toho odvést kus práce. Z analýzy vyplývá, že skutečnost, že ženy mají tendenci se shlukovat na základě praktiky společně odvedené práce, souvisí s genderovou rolí, která je jim připisována (více viz Síť a gender). Jak bylo naznačováno, typ práce, který společně ženy odvádějí, navíc může sloužit k navyšování jejich statusu v rámci sledované sítě.

4.1.3 Volnočasové aktivity

Naproti praktikám spojovaným se společně odvedenou prací, se ukázaly být naopak především pro členy sledované sítě - muže signifikantní praktiky spojované s volnočasovými aktivitami. Dříve pro celo-vesnickou sociální síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné hrálo poměrně významnou roli chození na fotbal na hřišti u v době mého

výzkumu již zavřené hospody. Nejdříve se prý chodilo si zahrát, přičemž na hru se chodilo i množství lidí pouze dívat, a posléze se šlo do hospody stojící hned vedle hřiště. Fotbal se postupně přestal hrát s tím, jak se zavřela hospoda. Na tomto příkladu lze pozorovat důležitost praktiky, která v rámci sledované sítě neprobíhá. Se zaniknutím pravidelných zápasů zmizela i jedna z příležitostí, při které bylo možné udržovat vzájemnou blízkost členů sledované sítě, čímž se opět mohla do jisté míry oslabit celo-vesnická sociální síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné, tak jako tomu je v případě roztržitého Uzlu kostel (viz výše).

Některé z uzlů byly ustaveny na skutečnosti zániku zmiňované hospody a praktiky v rámci těchto uzlů přímo navazují na aktivity praktikované dříve v hospodě (viz Povaha sociální sítě). Takovou praktikou je například hraní stolního tenisu, hraní šachů nebo hraní karet. Všechny tyto praktiky spojené se zábavou jsou výlučně mužskou záležitostí (viz Síť a gender). Hraní stolního tenisu je samotnými členy Uzlu ping pong považováno za způsob, jak se udržovat v kondici.

„Aj tým ešte pestujeme tu motoriku a tu pohyblivosť a ja už šesťdesiat šesť rokov som mal vo Februári a ešte sa necítim na to. Sem tam už zabolí driek, ale ešte, tak vravím, kým ešte budem môcť chodiť na stolný tenis, tak to do vtedy ešte dobre, no.“ (Pan Lojza, 67 let)

Stejně důležité jsou ale i praktiky, které se odehrávají mezi jednotlivými koly hry. Mezi hrou si vždy muži posedí a společně podebatují (viz dále). Hraní stolního tenisu je spojené také s každoročním Pingpongovým turnajem, kterého se účastní právě i muži z Uzlu ping pong.

Hraní šachů se pojí především s panem Radovanem (72 let), jehož velkou zálibou jsou právě šachy. Hry se účastní vždy zmiňovaný pan Radovan a ve většině případů s ním šachy hraje Oliver (30 let), přičemž ostatní přítomní hře přihlížejí. Ovšem jak zdůrazňoval pan Radovan (72 let), je velmi důležité umět hře přihlížet, což podle jeho slov znamená především do hry nemluvit. Důležitým je hraní šachů zejména z toho důvodu, že je to praktika, při které spolu interagují někteří z členů sledované celo-vesnické sociální sítě, kteří se při jiné příležitosti nescházejí. Tudíž hraní šachů přispívá k vzájemné blízkosti určitých členů v rámci sledované sociální sítě.

Hraní karet je spojováno především se zimními měsíci, kdy muži z Uzlu stůl nemohou sedět venku, a tak chodí do místní klubovny (viz Prostor ve vztahu k síti). Hraní karet je pouze doplňkovou aktivitou v tomto případě pro sledovaný uzel důležitější praktiky, a to společného posezení a debatování (viz dále).

4.1.4 Společné posezení a debatování

Společné posezení a společné pohoštění se od sebe zdají být ve většině případů neoddělitelné. Zároveň jsou také neoddělitelné od praktiky spočívající v debatování. Praktika společného debatování utužuje vztahy v rámci sledované celo-vesnické sítě a zároveň umožňuje transmissi informací skrz interakce mezi členy dané sítě, které tak mohou proudit dál celo-vesnickou sociální sítí lidí v postproduktivním věku ve Sklepné a udržovat tak vzájemnou informovanost a tak i propojenost jednotlivých členů.

Někteří muži se schází s cílem společně posedět a při té příležitosti i něco popít, ať už je to pivo, voda nebo něco tvrdšího, a zároveň společně podebatovat. Nejvíce signifikantními jsou tyto praktiky pro Uzel stůl, pojí se ovšem i s dalšími rozpoznávanými paralelními uzly, které jsou na členské úrovni výlučně mužskými (viz Síť a gender).

„V zime nejaký štamprlík sa zide a v lete pivo donesie stále niekto. A potom troška pokecáme.“ (Pan Lojza, 67 let, o Uzlu ping pong)

Chodit hrát stolní tenis je muži z Uzlu ping pong interpretováno především jako volnočasová aktivita s cílem si zasportovat (viz výše), ovšem z analýzy vyplývá, že Uzel ping pong je ustavený především na pro uzel přinejmenším stejně signifikantních praktikách spočívajících ve společném posezení a vzájemném předávání informací mezi členy tohoto uzlu. Takové společné setkání je tak především prostředkem k utužování již existujících vazeb.

„Na ping pong chodí podebatovat, protože jinak prý nemají kde.“ (Terénní poznámky, 2. pobyt, 2019, z rozhovoru s panem Dobromilem, 63 let)

Je nutné poznamenat, že v některých případech jsou tyto praktiky v rámci sledované sítě tolerovány, ovšem v jiných případech mohou být příčinou pro připisování nízkého statusu, ovšem takové hodnocení vždy záleží na kontextu, ve kterém zmiňované praktiky společného posezení a pohoštění probíhají (viz Síť a gender). Obecně lze říci, že na každodenní bázi je společné debatování při posezení charakteristické především pro muže. Pro ženy se společné debatování pojí spíše s časem tráveným při společné práci (viz výše). Z příležitostí, při kterých jsou praktiky společného posezení a debatování tolerovány, a to jak u mužů - seniorů, tak u žen - seniorek, jsou akce spojené s Uzlem organizovaných střetnutí, a to se Dnem obce a Dnem důchodců. Obě tyto akce jsou mimo jiné spojovány se společným posezením, společným pohoštěním a debatováním. Některé ženy při této příležitosti upečou něco sladkého a přinesou to ke kávě. Pečení je spojované jak se Dnem

Důchodců, tak se Dnem obce, při kterém se navíc pořádá i soutěž o nejlepší zákusek.

Při pobytu v dané lokalitě jsem se snažila zjistit, jak vypadá rozsazení členů sledované sítě při takových příležitostech. Mým předpokladem totiž bylo, že kdo si ke komu chodí sedat, může odkrýt určité vztahy uvnitř sledované sítě. V rámci zúčastněného pozorování jsem mohla sledovat situace probíhající na Dni obce.

„Kolem čtvrté přichází paní Nad'a M. s manželem. Paní Nad'a si sedá za paní Mariku a paní Elu vedle velmi staré paní, kterou jsem nikdy předtím neviděla. Má krátké, hodně kudrnaté šedé vlasy, je velmi hubená a je vidět, že je velmi stará. Sedí vedle mladší ženy, možná dcery. Pan Tomáš M. se pozdravil s několika stoly a pak si sedl ke své paní a povídá si s paní Marikou. Pokud vím, pan Tomáš a muž paní Mariky byli kolegové.“ (Terénní poznámky, 1. pobyt, 2018)

Z výše uvedené citace lze vyvodit, že manželské páry v postproduktivním věku zůstávají při společných akcích ve vzájemné blízkosti. Mezi-genderová interakce mezi jedinci, které nepojí příbuzenský vztah, jak se zdá, není vyloučená, avšak může záležet na historii osobních vazeb mezi jedinci.

Společné posezení při Dni důchodců je pro sledovanou síť významná především z toho hlediska, že při této příležitosti se sejde nejvíce členů sledované sociální sítě. Většinou informátorů bylo zdůrazňováno, že Den důchodců je jedinou příležitostí, při které se ve Sklepné starší lidé pohromadě sejdou. Jsou ovšem i tací, kteří uváděli, že se jim Den důchodců příliš nelíbí, jako například pan Dobromil (63 let). Z jakého důvodu ovšem blíže neuváděl. Rozhodně také neplatí, že by na Den důchodců přicházeli všichni členové sledované sociální sítě. Například paní Adina (68 let) nikdy na Den důchodců nechodí, což bylo zdůrazňováno i jinými informátory. Paní Adina ovšem patří díky svému odlišnému statusu k lidem, kteří jsou v rámci sítě spíše na jejím okraji a větší důležitost připisuje své příbuzenské síti ega (viz Faktory ovlivňující povahu sítě).

Jak již bylo naznačováno, společné debatování se nepojí jen se společným posezením. Obecně jsou snad všechny interakce v rámci sledované sítě spojovány s potřebou si popovídat. Například chození na mše je spojováno jak s debatováním před mší, tak i po mši (více viz Síť a gender). Je to především příležitost, kdy shrnout uplynulý týden. Pro určité vztahy v rámci sítě je takové povídání jedinou interakcí, kterou spolu daní jedinci sdílí. Například manželé Ráčkovi, kteří už se podle svých slov příliš do společných praktik uvnitř sítě nezapojují, což se týká především pana Antona R. (86 let), mají u kostela příležitost se pobavit s ostatními členy Uzlu kostel. Při pobytu v terénu jsem měla možnost

pozorovat, jak se u nich zastavil pan Radovan (72 let) a chvílku společně podebatovali. Na druhou stranu jsou i tací, kteří se této praktice záměrně vyhýbají, tak jako paní Ela (77 let), která míří po mši hned domů. Paní Ela má v rámci sledované sítě velmi specifický status, který také může být příčinou jejího distancování (viz Faktory ovlivňující povahu sítě). Sledované interakce v rámci Uzlu kostel tedy do jisté míry mohou manifestovat sociální statusy lidí v rámci celo-vesnické sítě lidí v postproduktivním věku. Hloučky tvořící se po mši okolo kostela nikdy nejsou nahodilé, kopírují totiž vztahy ustavené v rámci sledované sítě.

Ačkoli je společná výměna informací a povídání významnou praktikou, skrz kterou jsou každodenně reprodukovány vztahy v rámci sledované sítě, od vzájemného navštěvování se většina informátorů poměrně výrazně distancovala. Tak tomu bylo především u žen. Například paní Irma (70 let) a paní Marína (73 let) ačkoli spolu interagují poměrně intenzivně v rámci Uzlu skrz zahrady, se prý nikdy nenavštěvují ve smyslu toho, že by si přišli jedna k druhé posedět.

„Za Marínou? No bud' jej nesiem to alebo to. Alebo hento, ale takto, že doslova, že by som išla ku nej, že si sadnúť, podebatovať, to, to nie. To nie.“ (Irma, 70 let)

I další informátorky se vyjadřovaly tak, že se s kamarádkami či sousedkami pobaví spíše u branky, na zahradě nebo na ulici při náhodném střetnutí (viz Prostor ve vztahu k síti), ale sednout si dovnitř do domu prý nechodívají. Z analýzy vyplývá, že by to mohla být představa nic neděláná spojená s návštěvou s cílem posedět, která je v rozporu s představou, že na navštěvování nemají čas kvůli množství práce (viz Celo-vesnická síť z emické perspektivy). Naopak postát „na chvílku“ u branky není s představou nedostatku času až v tak velkém kontrastu. Ačkoli se postávání u branky může protáhnout i na desítky minut.

„A keď sa uvidíme vonku na ulici, tak bud' príde ona ku me alebo ja ku nej, no ale nie tak myslím, že vnuka, len tam na ulici, akože, desať, pätnásť, niekedy aj pol hodinu pokecáme, podebatujeme...“ (Paní Irma, 70 let, o paní Ele, 77 let)

Jedním z důvodů, proč se někteří informátoři mohli distancovat od mnou používaného pojmu „navštěvování“ by mohlo být, že pokud už někdo jde k sousedovi či kamarádovi, ať už je to na zahradu nebo do domu, málokdy je to domluvené. Ve většině případů lidé k sobě prostě navzájem bez ohlášení přijdou. Moje definice návštěvy tak nemusí odpovídat jejich definici vzájemného střetávání.

Když jsem se ptala, jak je to v zimě, když není na zahradě práce a stát venku na ulici

v chladu není příjemné, bylo mi několikrát řečeno, že v zimě zase musí lidé vytápět domy. Bohužel jsem neměla možnost pozorovat, jak se interakce změní během měsíců, kdy se nedá zůstat venku tak jako v jarních a letních měsících. Už dříve bylo naznačováno, že v různých obdobích roku mohou praktiky v rámci sledované sítě nabývat různých podob (např. ženy z Uzlu výpomoc kostel chodí do kostela častěji v létě než v zimě nebo muži z Uzlu stůl nemohou v zimě sedět venku u stolu, a proto chodí do klubovny). Ovšem je nutné poznamenat, že oba mé výzkumy probíhaly v období, kdy už se venku dalo pobývat. Proto, jak již bylo naznačováno, jsem změnu interakcí v zimních měsících neměla možnost sledovat a tyto informace vychází výhradně z výpovědí informátorů a nikoli ze zúčastněného pozorování. I z toho důvodu se této rozpoznané časovosti věnuji v práci pouze okrajově.

4.1.5 Sdílení kulturního zážitku

Výjimečně se členové celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné sejdou také za účelem kulturního zážitku. Například Den důchodců zahajuje paní starostka slavnostním přivítáním v kulturním domě, po kterém následuje kulturní program. Informátoři se zmiňovali o tom, že jeden rok bylo divadlo, další rok byl pozván profesionální hudebník, jindy zase vystupují děti z vesnice. Různá vystoupení jsou neoddělitelnou součástí i Dne obce. Jednak se tedy může jednat o společné pasivní přijímání kulturních zážitků.

Část kulturního programu obstarávají, jak na Dni důchodců, tak na Dni obce, ovšem i sami důchodci. Pan Lojza (67 let) zpívá a hraje na kytaru a paní Alena K. (66 let) zase hraje na tahací harmoniku a také zpívá. Společné debatování na Dni důchodců, je prokládáno také zpěvem starých písniček, kterého se společně účastní kdokoli z přítomných. Většina informátorů uváděla, že se na Dni důchodců cítí velmi dobře, což často spojovali právě i se společným zpěvem. Společný zpěv, stejně jako další interakce v rámci Dne důchodců tak může být prostředkem pro upevňování dobrých vztahů v rámci sledované sítě.

V době mého prvního pobytu v terénu byla součástí Dne obce výstava starých výšivek. Výšivky na výstavu poskytly paní starostce i některé ženy - seniorky. Popisované zapojení samotných důchodců, jako je obstarávání kulturního programu, příprava pohoštění (viz výše) a poskytování předmětů na výstavu se pojí s určitou prestiží a potvrzováním vlastního vysokého statusu. Zejména upéct dobrý koláč nebo pochlubit se s krásnou výšivkou může být důležitým prostředkem potvrzování vysokého statusu zejména určitých žen - seniorek v rámci sledované sítě například jakožto dobrých hospodyněk. S praktikou sdílení kulturního zážitku se pojí také příležitostné promítání filmů.

Výzkumník: „*Paní Marika mi říkala, že vám někdy paní starostka pouštěla filmy v klubovně.*“

Paní Marína (73 let): „*Áno. Keď oni chodia do zahraničia tak na výlety alebo tak (.) ehm. No boli aj v Izraeli aj v Jeruzaleme. A neviem. Veľa veľa, precestovali, veľa krajín a tam doniesli také filmy a pozvali nás tam do klubu. Tak v nedel'u tak po obede, že pozvali nás a išli sme tam a premietali nám naozaj nádherné veci.*“

Paní starostka v klubovně kulturního domu seniorům, kteří o to projeví zájem, pouští v citaci popsaná videa, i jiné filmy nebo dokumenty související s náboženstvím. Když jsem s paní starostkou mluvila naposledy, zmiňovala se také o tom, že ženy z Uzlu výpomoc kostel, projevíly zájem o to, podívat se v klubovně na stará videa z procesí, na kterých jsou i lidé z vesnice, kteří již nežijí. Sledování filmů v klubovně za sebou tedy skrývá náboženský podtext, i motiv společně si zavzpomínat na členy sledované sítě, kteří již zemřeli.

4.2 Sociální kapitál propojující síť

Při společném soužití ve vesnici spolu jednotliví členové celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku navzájem interagují a při těch příležitostech si i vyměňují informace nebo si navzájem poskytují nejrůznější zdroje a příležitosti. Členové sledované sítě, kteří jinému členovi této sítě poskytují přístup k informacím, zdrojům a příležitostem z tohoto pohledu tvoří jeho sociální kapitál. Rogošić a Baranović (2016, s. 85) pracují s Colemanovým pojetím sociálního kapitálu. V tomto pojetí sociální kapitál sahá přes hranice sociálního kapitálu jedince a je chápán jako charakteristika určité komunity či organizace. Taková forma sociálního kapitálu zahrnuje síť všech jedinců, kteří jsou členy této komunity či organizace.³ Jako aspekty sociálního kapitálu Coleman vidí povinnosti a očekávání, výměnu informací, nebo normy a sankce (Rogošić a Baranović, 2016, s. 85). Jednak může být sociální kapitál využíván jedincem pro dosažení jeho vlastních cílů, ale zároveň může přispívat k dosažení cílů celé komunity (Rogošić a Baranović, 2016, s. 85–86), respektive celé sledované sociální sítě seniorů ve Sklepné. Takto pojatý sociální kapitál může přispívat k vzájemné soudržnosti členů sledované sítě.

Na základě analýzy dat byly rozpoznány tři oblasti, při kterých je sociální kapitál v rámci sledované sítě využíván, a to na (1) sdílení informací a emoční podporu, na

---

³ Na tomto místě tedy všechny členy celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné.

(2) materiální pomoc a výměnu darů a na (3) péči a podání pomocné ruky. Coleman do sociálního kapitálu zahrnuje i normy a sankce (viz výše) (Rogošić a Baranović, 2016), já se tohoto tématu ovšem dotýkám na jiném místě v souvislosti s tématem sociálních statusů (viz Faktory ovlivňující povahu sítě).

Vzájemně vyměňované informace jsou jedním z nejvýznamnějších rozpoznávaných zdrojů proudícím celo-vesnickou sociální sítí seniorů ve Sklepné. Vzájemná výměna informací mezi členy sledované sítě může mít různý obsah, povahu i funkci. Z dat vyplývá, že informace předávané v rámci sledované sociální sítě se dají rozdělit do několika oblastí, podle obsahu, který předávaná informace nese. Jak z analýzy dat vyplývá, debaty mezi členy sledované sítě ve většině případů spočívají v tom si povědět, co je u koho nového a zároveň i zjistit, kdo ví, co je nového ve vesnici.

„No tak, trošku sa zaba- zabavíme sa, trošku si povieme, že čo je nového alebo človek sa dozvie, že čo je nového ako v dedine.“ (Paní Valérie H., 63 let, o povídání při výpomoci v kostele)

Jako významné téma pro společné debaty bylo jak muži, tak ženami v postproduktivním věku označováno pěstování. Tedy debaty o tom, co roste a neroste v zahradách. Důležitost tohoto tématu vyplývá ze životního stylu mnoha lidí v postproduktivním věku ve Sklepné. Mnoho z těchto jedinců jsou díky své zahrádce soběstační, co se týče například vypěstované zeleniny. Zahradničení je jednou ze starousedlických norem a mít pěknou zahrádku je otázkou prestiže (viz Faktory ovlivňující povahu sítě). Tyto debaty tedy bývají spojené i s potřebou pochlubit se se svou zahrádkou, což může být prostředkem k získávání vysokého statusu v rámci sledované sítě. Stejně tak důležité je ovšem například vzájemné předávání rad o způsobech sázení. Předávání takového druhu informací se nejvýrazněji projevovalo v rámci Uzlu skrz zahrady, jelikož právě výměna informací o zahradničení je praktikou, která daný Uzel ustavuje (viz Povaha sociální sítě).

„Ja mám iný spôsob aj sadenia, aj pestovanie, všetko. Ona má zas iný. Tak idem sa pozrieť, že ako to ona robí.“ (Paní Ela, 77 let)

Výměna informací o dění ve vesnici a debaty o zahradničení jsou tedy společné pro celou sledovanou síť. Okrajově pak informátoři zmiňovali i další témata, která byla ve většině případů genderově podmíněna. Čistě mužským tématem se zdála být politika a sport. Naopak typicky ženským tématem bylo vaření a péče o domácnost. Společným tématem pak

mohly být ještě zdravotní problémy. Téma zdravotních problémů do velké míry vyplývá z věku členů sledované sociální sítě, a tedy se pojí ke společně sdílené zkušenosti stárnutí. Jak vyplývá z dat, jedním z témat k povídání mezi seniory ve Sklepné, může být i porovnávání vlastní situace s představou toho, jak se žije lidem podobného věku v nedalekém městě, z čehož vyplývá, že v určitých kontextech členové sociální sítě vnímají svou vlastní pozici a praktiky, na kterých se podílejí skrz skutečnost, že žijí na vesnici.

„Akurát teraz sme o tom hovorili, že koľko roboty máme, tu. Akurát ako ste prišli pred tým sme o tom rozprávali, že koľko roboty, aj v záhrade, aj so zvieratami, ešte aj tu v kostole, už kedy sme prišli o deviatej už bude na obed a ešte stále sme tu a hovorím že ako dobre ty ktorý odišli ešte takých sedemdesiatych, osemdesiatych rokov do mesta a ja keď idem do mesta k lekárovi jednu vidím tu sedí pri kávičky, druhý na zmrzline, také dobré. A hovorím, že a nežijú horšie ako my a my, kedy my budeme mať taký život? Nikdy (smích).“ (Paní Marína, 73 let)

Zdá se, že ženy společně podebatují pravidelně ve chvílích, kdy společně pracují anebo společně debatují příležitostně při víceméně náhodných setkáních na ulici. Muži naopak mají přímo vymezený pravidelný čas v týdnu, který je určen ke společným debatám, které jsou často součástí nějaké volnočasové aktivity (viz výše). Výměna informací a společné debaty mohou mít také různou povahu, od které se může odvíjet i zmiňovaný obsah informací. Debaty mezi členy sledované sítě mohou mít povahu jak důvěrných informací, tak povrchních debat, to se odvíjí od vzájemné blízkosti členů v rámci sledované sítě. Důvěrné informace se předávají zpravidla mezi těmi nejbližšími členy, kteří jsou považováni například za dobré kamarády. Povrchní či zdvořilostní debaty jsou zase typické pro interakce vyplývající ze společně sdíleného prostoru, jako jsou například debaty na autobusové zastávce.

„A s Nad'ou zvykneme tak akože, nie že vážne porozprávať, ale proste o takých všelijakých veciach. No, ale aj to hovorím, že ak sa náhodou trafíme, že ide aj ona do mesta, aj ja. Ináč nie.“ (Paní Irma, 70 let)

Různé typy informací mohou proudit celo-vesnickou sociální sítí lidí v postproduktivním věku ve Sklepné různě. Lze předpokládat, že jiné informace budou předávány mezi ženami a jiné mezi muži, stejně jako lze předpokládat, že společná debata bude mít jiný obsah i charakter na společném posezení na Dni důchodců než na společném posezení v rámci Uzlu stůl.

Společně podebatovat nese ve výpovědích informátorů dva významy, které se mohou odvíjet i od výše zmíněné povahy debaty. Jednak se mohlo jednat o prostou výměnu informací, tak jak je popisováno výše, a jednak mohlo mít společné povídání význam emoční podpory. Mezi členy, kteří jsou si v rámci celo-vesnické sítě blízcí, jsou jedinci, kteří si chodí vzájemně pro radu s osobními problémy. Takové chození pro radu slouží jednak k vzájemné podpoře, ale například v případě paní Adiny (68 let) předání informace o této skutečnosti, sloužilo i k vlastnímu potvrzování svého obrazu jakožto dobré křesťanky, i přes skutečnost, že nechodí do kostela (viz Faktory ovlivňující povahu sítě).

„Ja sa pomodlím aj doma. Hriechy nerobím nikde, ešte sem chodia ku mne porozprávať a že ako čo by si mi poradila, keď príde suseda, alebo druhá priateľka ale ona len zriedka kedy príde no.“ (Paní Adina, 68 let)

Zvláště důležitá může být takováto informační a emoční podpora pro jedince, kteří jsou jinak od celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku odříznuti. To se týká především izolovaných jedinců, kteří mají problém s mobilitou (viz Prostor ve vztahu k síti). Pro tyto jedince může být například návštěva kamaráda jediným zdrojem informací o celo-vesnické síti seniorů.

„Pýtala sa od Nadi, že ako sa mám, že či už- veľmi rada so mnou rozprávala, tak som išla, no popozerať a veľmi sa potom tešila, že nemá veľmi s kým ani rozprávať, nič.“ (Paní Marika, 80 let, o paní Radce, 86 let)

Podobně významnou funkci může mít debatování i pro jedince, kteří se cítí být od sledované sítě izolováni z jiných důvodů, než jsou problémy s mobilitou a prostorová izolace.

„...tak vravia: starká pôjd už s nami. Tak vtedy na zastávke viem komunikovať s ľuďmi. Keď idú na autobus, vieš zo pár rečí. Teraz už idem reku, tak mi je tu zle sama som, však odídu do roboty, sama som, reku aspoň zo tri slova a ako čo nového je, pobesedujeme a potom idem domov a už potom som ako, ako doping, som už nadopovaná (smích).“ (Paní Adina, 68 let, o situacích kdy doprovází vnoučata na autobus do školy)

V rámci sledované sítě existují také jedinci, kteří disponují určitým specifickým věděním, které je v rámci vesnice jedinečným. Díky své schopnosti pak mohou být ostatními členy sledované sociální sítě aktivně vyhledáváni a například žádáni o radu. Zároveň skutečnost, že jedinec disponuje jedinečným věděním, může podle povahy daného vědění

přispívat k jeho vysokému statusu. Příkladem takového jedince je pan doktor Slavomír (68 let), ke kterému si lidé v důchodovém věku ve Sklepné chodí pro důvěrné rady, zejména ohledně jejich zdravotního stavu.

Důležitým zdrojem proudícím skrz sociální kapitál v rámci sledované sítě jsou také materiální podpora a výměna darů. Mezi členkami sledované sítě, které si byly prostorově blízké, bylo častou praxí poskytování chybějících ingrediencí na vaření. U žen seniorek bylo také častou praxí, vyměňovat si přebytky ze zahrádky. Tato praxe byla velmi častou například v rámci Uzlu skrz zahrady, ať už se jednalo o vypěstovanou zeleninu nebo o sazeničky.

„A keď niekto má navyše, tak si dáme jedna druhej. No ale bez peňazí, len tak. Aj s týmito, s Chryzantémami je tak, že cez zimu nezvyknú stále prezimovať. Vyschnú. Tak komu prezimujú, tak ich rozoberie a pfu, a rozdá. Aby sme mali všetky. Tak.“ (Ela, 77 let)

Taková materiální podpora může jednak vyplývat ze společného zájmu, tak jak je to popisováno v rámci Uzlu skrz zahrady ve výpovědi paní Ely, a jednak může vyplývat ze zásady vzájemné sousedské výpomoci. Některé ženy také poskytují vázy do kostela a v létě čerstvé květiny ze zahrádky. Poskytovat takto dary může pro dané ženy nést jednak statusový význam a jednak se tímto způsobem mohou podílet na společném dění ve vesnici. Jednou z takových žen je i paní Irma (70 let), která je nepřímou zapojenou do Uzlu výpomoc kostel. Paní Irmu nepřímou do Uzlu výpomoc kostel zapojila na základě jejich vzájemného vztahu v rámci Uzlu skrz zahrady paní Marína (73 let). Kromě poskytování řezaných květin a darování váz ze strany paní Irmy, se prý jednu zimu i stalo, že jí ženy z kostela přinesly květiny v květináčích na přezimování.

„...lebo Naďa, že ho ide vyhodit' a teta Marína, že nevyhod'! Ved' to ešte bude dobré. A neviem prečo, proste chceli sa ho zbaviť a ja hovorím reku, dobre moja, a neviem či to nebolo na konci zimy, začiatkom zimy, hovorím reku dobre moja, reku daj ho sem, ja vám ho prezimujem a potom vám ho vrátím.“ (Paní Irma, 70 let)

Někteří členové sledované sítě disponují schopností a prostředky vyrábět různé produkty, čehož někteří ostatní členové sítě také využívají. Například pan Tomáš M. (77 let) se zmiňoval o tom, že si chodí pro domácí mléko a sýr k panu Miroslavovi K. (67 let). Přístup k domácím produktům a k domácímu ovoci a zelenině je, jak vyplývá z analýzy dat, pro lidi žijící ve Sklepné velmi ceněné a takové produkty jsou jimi preferovány. Avšak nikdo jiný ze seniorů, se kterými jsem měla možnost mluvit, se o chození k panu Miroslavovi K. (67

let) pro jeho výrobky nezmiňoval. Z analýzy vyplývá, že pan Miroslav stojí spíše na okraji sledované sociální sítě, tato skutečnost by mohla souviset s faktem, že pan Miroslav je spíše „Slovák“⁴ (viz Faktory ovlivňující povahu sítě).

Poslední rozpoznanou oblastní, ve které členové sledované sítě využívali jim přístupný sociální kapitál, byla péče a podání pomocné ruky. Péče o druhé a podání pomocné ruky byly spojovány především, avšak ne výlučně, s příbuzenskými vztahy. Taková péče se mohla objevovat například mezi sourozenci. Péče mohla spočívat například v nákupu potravin nebo v emoční podpoře.

„No niekedy ani nevolám a idem do obchodu, tak najprv idem ako do nej, že či nepotrebuje vola čo, alebo už niekedy ani nevolám. Ako kedy. A už hodinu, dve hodiny už troška porozprávame, tak sa teší no.. stále ďakuje, že som išla, no viete ako je to, takému dobre padne...“ (Paní Marika, 80 let, o své sestře paní Marii, 87 let)

Další z typů poskytované péče, která nejčastěji probíhala mezi rodiči - seniory a dětmi - seniory, mohla být poskytována v podobě odvozu autem například do města k lékaři, na hřbitov nebo do kostela. Příkladem může být paní Pavlína N. (63 let), která se stará o svou tchýni, kterou její syn Zdeněk N. (63 let), muž paní Pavlíniny, vozí někdy na mše do kostela. Takovou péčí poskytuje dítě - senior možnost svému rodiči - seniorovi zůstat aspoň částečně zapojen do některých z uzlů a tím i do celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné. Tento příklad také demonstruje skutečnost, že s narůstajícím věkem dožití se stává, že čím je senior starší, tím je pravděpodobnější, že jeho mladší příbuzní se sami stávají seniory.

Péče o druhé nebo podání pomocné ruky se ovšem nevztahuje pouze na příbuzné. Mladší senioři nebo senioři v lepší fyzické kondici mohou poskytovat péči velmi podobnou té, která byla výše popisována. Například paní Irma (70 let) dříve společně se svým synem, který v minulosti pracoval v nemocnici, pečovala o paní Sandru (již zemřela), které čas od času paní Irma vařila a poklízela. Ti, co jsou ještě schopní jezdit autem, mohou zase pomoci těm, kteří touto možností již nedisponují.

---

⁴ U označení Slovák nebo Maďar používám v této práci u slov uvozovky z toho důvodu, že z teoretického hlediska jsou všichni obyvatelé vesnice občany Slovenské republiky a jejich příslušnost k maďarské či k slovenské etnicitě je vyjednávána samotnými aktéry na základě konkrétních kontextů a přesvědčení konkrétních jedinců.

„Zvykly sme spolu chodiť vlastne ako do cintorína, takže jej zavolám lebo ju noha bolí a všetko, že idem do cintorína, či už bola s dcérou, ako s Reginou, či nie, a povedá, že a, že ide. Tak som povedala dobre, tak si sadnem do auta a išli sme.“ (Paní Valérie H., 63 let, o paní Maríně, 74 let)

Muži se často zmiňovali o vzájemné pomoci spojené s prací na zahradě nebo s prací se zvířaty. Z rozhovorů vyplývalo, že obvyklá je pomoc zejména pokud jeden z jedinců má k dispozici nějaký hospodářský stroj, například traktor, nebo disponuje určitou specifickou schopností. Takto vypomáhal například panu Lojzovi (67 let), pan Zdeněk N. (63 let), když společně připravovali pole pana Lojzy na zasetí. Obvyklá je i pomoc na zabíjačkách nebo drobnější pomoc se zahradou.

„Zmínil se o něm, když mi ukazoval jeden velký strom, asi jabloň a říkal, že mu to pan Dobromil přišel ořezat, protože on už nemůže vylézt na žebřík. Prý když šli z kostela, tak se ho pan Dobromil ptal, jestli něco nepotřebuje a na tom základě mu šel s žebříkem strom ořezat.“ (Pan Tomáš M., 77 let o panu Dobromilovi, 63 let)

Z výpovědí některých informátorů vyplývalo, že vzájemnou pomoc vnímají jako křesťanskou či sousedskou povinnost. Stejně tak někteří jedinci dávali do souvislosti naopak jednak skutečnost, že z jejich pohledu si lidé ve vesnici málo pomáhají, a jednak skutečnost, že podle nich chodí málo lidí do kostela. Na jednu stranu se tak potvrzuje obraz vesnické společnosti jakožto soudržné a solidární (viz Teoretické zakotvení), na druhou stranu množství informátorů nevnímala celo-vesnickou sociální síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné jako příliš semknout a navzájem solidární (viz Celo-vesnická síť z emické perspektivy). Z analýzy vyplývá, že pro některé jedince může být velmi důležité být do dění ve vesnici zapojen a být nápomocný, jiní jedinci jsou vůči vesnici spíše uzavření a tím pádem se nachází spíše na okraji sledované sítě. Jsou to zejména některé uzly v rámci sledované sítě, které se ukázaly jako soudržné a jejich členové jako vzájemně nápomocní.

Z výše uvedeného vyplývá, že celo-vesnická sociální síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné může být v určitých kontextech důležitým zdrojem vzájemné podpory a pomoci, stejně jako se v jiných kontextech může stát místem, kde se mohou propojovat nejrůznější informační toky, což přispívá k udržování vzájemných sociálních vazeb v rámci sledované sítě. Zároveň to, jakým způsobem je sociální kapitál v rámci sledované sítě naplňován, se odvíjí od životního stylu na vesnici. To je patrné například na skutečnosti, že velká část vzájemné podpory, ať už materiální či informační, je spojena se starousedlickými

praktikami zahradničení a pěstování. Do jaké míry se jedinec, který je členem této sítě, podílí na poskytování a přijímání sociálního kapitálu, skrz který proudí touto sítí nejrůznější informace, zdroje a příležitosti, závisí do velké míry na tom, do jakých praktik se daný jedinec zapojuje nebo naopak vůči nim zůstává stranou. Čím je izolace jedince vůči praktikám, které se ukázali jako signifikantní pro vztahy uvnitř sledované sítě, větší, tím je menší pravděpodobnost, že jedinec bude mít na sociálním kapitálu podíl a tudíž ho nebude moci proměnit za informace, zdroje a příležitosti.

5 Faktory ovlivňující povahu sítě

Při výzkumu byla rozeznána řada faktorů ovlivňujících povahu sledované sociální sítě, které se při analýze ukázaly být s ohledem na vztahy ustavované v rámci sledované sítě signifikantními. Jak bylo popisováno v předchozí kapitole, vazby v rámci této sítě mohou být ovlivněny účastí či neúčastí na určitých praktikách. Takové zapojení či nezapojení člena může záviset na řadě faktorů. Níže popisované faktory přispívají ke vzájemné blízkosti určitých členů sítě, jiné jí zase mohou bránit. Jedná se o faktor starousedlictví vs. přistěhovalectví, maďarštiny vs. slovenštiny, o faktor příbuzenské sítě ega a v neposlední řadě faktor historie osobních vazeb a statusů.

Kromě faktorů popisovaných v této kapitole, celo-vesnickou sociální síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné ovlivňuje také faktor náboženské příslušnosti a sociální a kulturní vybavenost vesnice, dále faktor prostoru a genderu. Náboženskou příslušnost a vybavenost vesnice jsem se rozhodla z této kapitoly ve formě samostatné podkapitoly vynechat, jelikož se zmínky o nich objevují i v dalších kapitolách včetně této. Faktor prostoru a faktor genderu jsou pak rozebrány v samostatných kapitolách (viz Prostor ve vztahu k síti a Síť a gender).

5.1 Starousedlík vs. Přistěhovelec

Paní Naďa M. (74 let): *„A ty prist’ahovalci, ty sa s nami ani ne- ani neviem v činžiaku vôbec, že kto býva. Vôbec neviem.“*

Pan Tomáš M. (77 let): *„Pár ľudí poznáme.“*

Paní Naďa M.: *„No vieme, že tam bývajú, ale sa nest- iba sa zdravíme a to je všetko.“*

Co pro určité obyvatele Sklepné znamená být starousedlíkem a co pro někoho jiného znamená být přistěhovalcem? Jaký význam mají tyto dvě kategorie při utváření vztahů a pro jedincovo zasazení do sledované sítě? Starousedlík je někdo, kdo se ve Sklepné narodil a jeho příslušnost k obci lze sledovat mnohdy řadu generací nazpět. Při analýze jsem rozpoznala dvě nejdůležitější charakteristiky starousedlíka. Starousedlík se hlásí k maďarské etnické příslušnosti a starousedlík je katolík. Takovými charakteristikami může ovšem disponovat i přistěhovelec.

Kromě toho, že je starousedlík ve většině případů spojován s maďarskou etnicitou a je katolík, disponuje také věděním, které přistěhovelec postrádá. Starousedlík má rozsáhlou znalost o vesnici ve třech hlavních oblastech. (1) Zaprvé je to znalost lidí a (2) za druhé znalost prostoru. Starousedlík zná ostatní starousedlické obyvatele a jejich rodinou historii a zná dokonale prostor vesnice a prostor okolo ní. (3) Třetí znalost, která je znalostí pro přistěhovatele nejvíce nedosažitelnou, je znalost toho, jak to bylo dřív. Tuto znalost uchovává starousedlík ve svých vzpomínkách na základě své vlastní zkušenosti a zkušenosti zprostředkované v rámci generační transmise.

Například Woods (2011, s. 186) pracuje s termínem patřit k místu (belonging to place). Starousedlík zkrátka patří k danému prostoru. Woods ovšem nevyklučuje, že by nově příchozí přistěhovelec nemohl k místu patřit. I přistěhovelec může dosáhnout statusu člověka, který je místní, tedy který k danému místu patří, podobně jako k němu patří starousedlík. Nedosáhne toho ovšem pouhou délkou svého pobytu. Woods naznačuje, že čas nehraje velmi velkou roli v procesu stávání se místním. Aby byl přistěhovelec přijat jako místní, je především důležité, aby si osvojil způsoby, jak být místním. Je tedy nutné, aby si osvojil způsoby života daného místa a způsoby vztahování se k danému místu, protože podle Woodse (2011, s. 185) ve venkovských oblastech je způsob, jak být místním založen na kultuře daného místa, na způsobu vztahování se k místní přírodě a na způsobu jejího využití a v neposlední řadě na znalosti krajiny a prostoru, do kterého místní lidé patří.

Být starousedlíkem může přinášet určité výhody, co se míry zapojení do celo-vesnické sociální sítě na vrstevnické úrovni týče. Starousedlíka zpravidla obklopují vztahy jak příbuzenské, sousedské, tak kamarádké. Tuto skutečnost nazývá Kandert (2004) úplnou sociální sítí jedince (viz kapitola Teoretické zakotvení). Taková úplná sociální síť ega se pak může projevat i na úrovni celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku.

Mezi kategorií starousedlíka a kategorií přistěhovatele se objevuje v dané lokalitě ještě jedna mezi-kategorie. Příkladem může být pan Lojza (67 let), který se ve vesnici sice

nenarodil, ale ve Sklepné žili jeho prarodiče a on za nimi často jezdíval na prázdniny a posléze se rozhodl do Sklepné sám přestěhovat. Pan Lojza tedy ačkoli není starousedlíkem v pravém slova smyslu, disponuje veškerými výše zmíněnými znalostmi starousedlíka i komplexností vazeb a mírou zapojení, kterými disponuje starousedlík na úrovni sledované sítě.

Pan Lojza sousedí se svou sestřenicí a se svým bratrancem a právě jeho bratranec, pan Slavomír (68 let), je příkladem opačného případu. Pan Slavomír je starousedlíkem, ovšem starousedlíkem, který se do nedávné minulosti pravidelně přesouval mezi Sklepnou a nedaleko ležícím větším městem, přičemž do Sklepné se vracel pouze na víkendy. Tímto způsobem života se značně odlišoval od ostatních místních a tak má jeho zapojení do celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné specifickou povahu, která je dána i prestiží jeho zaměstnání (viz dále).

Jak bylo naznačeno výše, jsou různé způsoby toho, jak být ve vztahu k síti přistěhovalcem. Při analýze byly rozeznány dva hlavní způsoby, jak být přistěhovalcem a to být přistěhovalcem přivdaným nebo přiženěným, anebo být úplným přistěhovalcem. Při přivdaném či přiženěném přistěhovalectví sice člověk nedisponuje svou úplnou sociální sítí, tak jak ji popisuje Kandert (2004), ovšem částečně ji přebírá od svého partnera. Takovým příkladem může být pan Eduard (88 let), který se přiženil do starousedlické rodiny a přestože již jeho manželka zemřela, stále udržuje vztahy i se vzdálenými příbuznými své ženy žijícími v obci, například s panem Dobromilem (63 let). Roli ovšem také může hrát, z jaké vzdálenosti či z jaké oblasti se jedinec přivdal či přiženil. Příkladem může být paní Zlata (86 let), která se přivdala do Sklepné z nedaleké obce Volkovce, ale ve Sklepné byla zároveň další žena, která se přivdala také z Volkovce, paní Světlana (86 let).

Tím, že přivdaný či přiženěný jedinec opouští místo svého narození, ztrácí tak zpravidla prostorovou blízkost se svými příbuznými, přičemž na vrstevnické úrovni jsou to především jeho či její sourozenci, s kým jsou vazby z pohledu této skutečnosti oslabeny. Ale například paní Květoslava P. (66 let) a paní Pavlína N. (62 let) jsou sestry, které se obě přivdaly do Sklepné, tudíž na úrovni ega si zachovávají část své úplné sociální sítě a zároveň na úrovni sledované celo-vesnické sociální sítě se stávají jejich přičiněním vztahy mezi panem Vratislavem P. (67 let) (muž paní Květoslavy) a panem Zdeňkem N. (63 let) (muž paní Pavlíny) mnohem komplexnější, protože nyní vstupuje do jejich vztahu i vztah příbuzenský, tedy švagrovský vztah.

Úplný přistěhovelec nedisponuje výhodami spojenými s afinními příbuzenskými vazbami, a tudíž nemá možnost disponovat ani žádnou z výsad připisovaných

starousedlictví. V kontextu této práce jsou to zpravidla jedinci, kteří se přistěhovali do Sklepné ve chvíli, kdy již měli založenou vlastní rodinu nebo se sice přistěhovali v produktivním věku ovšem rodinu ve Sklepné nikdy nezaložili. Ve Sklepné se nacházelo i několik přistěhovalců, kteří do vesnice přišli až v důchodovém věku.

U úplných přistěhovalců se nejvíce projevuje to, o čem hovoří Woods (2011) a o čem jsem se zmiňovala výše, tedy faktor, do jaké míry se jedinec přizpůsobí způsobu života dané vesnice. Na úrovni sledované celo-vesnické sociální sítě souvisí míra jedincova zapojení do sítě právě s mírou přizpůsobení se místnímu životu. Příkladem kdy nepřizpůsobení se životu daného místa způsobuje izolaci vůči sledované síti, jsou dva přistěhovalecké páry v postproduktivním věku. Jeden z těchto párů žije v odlehlé části vesnice za Šťavicou (viz Prostor ve vztahu k síti), která je prostorově značně oddělená od zbytku a jelikož sami nevynakládají úsilí být se zbytkem vesnice spojeni, zůstávají od sledované sociální sítě zcela izolováni. Druhým příkladem je pár žijící v domě, který se nachází zhruba uprostřed vesnice, je tudíž z prostorového hlediska ke vztahu ke sledované sociální síti na poměrně výhodném místě. Ovšem pár se svým způsobem života výrazně liší od ostatních obyvatel vesnice, příkladem je, že si daný pár nechal udělat přes dvůr plot tak, aby se do něj nikdo nemohl dívat. Fyzicky i symbolicky se tak oddělil od zbytku vesnice, kde je zvykem mít dvory otevřené a zpravidla i volně přístupné. Ani tento pár není do sledované sítě zapojen.

Na druhou stranu je ve vesnici ale například paní Irma (70 let), která je úplným přistěhovalcem, ale do sledované celo-vesnické sociální sítě je zapojena. A to především přes Uzel skrz zahrady, který je založen na praktice spojované se starousedlictvím, na zahradničení. Paní Irma tedy do určité míry přijala způsob života v daném místě. Je ovšem nutné poznamenat, že ani jedna z žen patřící do Uzlu skrz zahrady není starousedlíkem, některé z nich jsou ovšem přistěhovkami přivdanými.

Paní Irma je také zapojena do Uzlu organizovaných střetnutí, účastní se Dne obce a Dne důchodců. Je tedy do celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve vesnici Sklepná aktivně zapojena, avšak z pohledu do větší hloubky je její přistěhovalectví markantně rozpoznatelné na úrovni oněch znalostí, které jsou zmiňovány výše. To je patrné například na jejím prohlášení o tom, že v autobuse si často říká, jestli ten či onen člověk je Sklepnák nebo není, nebo na její poměrně časté neznalosti jmen lidí, kteří nepatří do jejího nejužšího okruhu známých v rámci vesnice. Její síť ega v rámci vesnice je tedy na základě jejího přistěhovalectví do značné míry omezená. Na úrovni znalosti místních u ní i po deseti letech žití ve vesnici panuje nejistota a to ji z pohledu celo-vesnické sítě zřetelně odlišuje od členů starousedlíků.

Na úrovni sledované sítě je tedy rozdíl mezi starousedlíkem a přistěhovalcem založený na rozdílných sítích ega. Výše bylo naznačováno, že starousedlík disponuje větší komplexností vazeb v rámci sledované sítě, než přistěhovelec. To je patrné v některých případech na míře aktivního členského zapojení do sledované sítě a ve všech případech na míře znalosti jejích ostatních členů. Tato (ne)znalost může ovšem fungovat ale i opačným směrem, jak naznačuje citace použitá na začátku podkapitoly. Starousedlík sice disponuje znalostí všech ostatních starousedlíků, tato znalost vesnice však může přestávat hrát roli na úrovni znalosti nově příchozích přistěhovalců, jelikož tyto lidé nemusí patřit do starousedlíkovy sítě ega. Z těchto skutečností vyplývá, že vazby v rámci sledované sítě jsou do značné míry podmíněny sociálními sítěmi jednotlivých eg. Data ovšem naznačují, že čím jsou lidé starší, tím více tato skutečnost přestává platit a přestává hrát významnou roli. Zmiňovaný rozdíl mezi starousedlíkem a přistěhovalcem se postupem času může smazat tím, jak starousedlíkovi vlivem přibývajících let ubývají sociální vazby. Příkladem může být paní Nad'a M. (74 let), která měla ve vesnici pět sester, které pro ni hrály významnou roli v rámci jak sítě ega, tak celo-vesnické sociální sítě, ovšem kromě ní už nežije ani jedna z nich.

5.2 Maďarština vs. Slovenština

Vesnice Sklepná se nachází na samém jihu Slovenska, tedy v oblasti sousedící s hranicí s Maďarskem. Ve své historii byla Sklepná maďarskou obcí. Ačkoli se dnes poměr Maďarů a Slováků čím dál více vyrovnává, v paměti zdejších obyvatel, především těch v postproduktivním věku, zůstává Sklepná spíše maďarskou vesnicí. Drtivá většina informátorů, tedy lidí v postproduktivním věku, v dané lokalitě považovala slovenštinu za svůj druhý jazyk a často se za kvalitu svého vyjadřování ve slovenském jazyce omlouvala. Pro tyto jedince taktéž platí, že ve svých domácnostech stejně jako v okruhu svých nejbližších vazeb v rámci vesnice jednoznačně preferovali maďarský jazyk. Jazyk na tomto místě tedy není pojímán pouze jako nástroj komunikace, ale také jako aspekt dotvářející identitu členů sledované sítě jakožto „Maďarů“ nebo „Slováků“. To může ovlivňovat blízkost vztahů v rámci této sítě. Jinými slovy, preferování buď maďarštiny, nebo slovenštiny, může ovlivňovat vztahy v rámci sledované sítě, tedy to, kdo se s kým baví. Obecně však zpravidla každý rozumí oběma z těchto jazyků a zároveň je každý schopný používat oba dva jazyky alespoň na konverzační úrovni.

Co se týče prostředí samotné vesnice, veškeré oficiální nápisy jsou psány

dvojjazyčně a stejně tak veškerá hlášení místního rozhlasu zaznívají v obou jazycích. Tato potřeba zachovávat přítomnost obou dvou jazyků se projevuje i na úrovni Uzlu organizovaných střetnutí. Příkladem může být Den důchodců, kde se vyjednává rovnováha mezi oběma jazyky například tím, že se při společném zpěvu střídají maďarské a slovenské písničky. Při analýze jsem došla k závěru, že jelikož jsou akce jako Den důchodců nebo Den obce organizovány z iniciativy obecního úřadu, je pro tyto akce nevyčleněným pravidlem, že na nich nemůže panovat žádná jazyková diskriminace a oba jazyky by měly pokud možno být zastoupeny v podobné míře. Proto konkrétně při těchto příležitostech nehraje pro míru zapojení do tohoto uzlu žádnou roli, zda je danému jedinci přirozenější slovenský či maďarský jazyk.

Dalším místem, kde se projevuje snaha udržet oba jazyky v rovném postavení je kostel. V tomto kontextu je už ale situace o něco komplikovanější. Podle informací získaných od starousedlíků se dříve konaly mše vždy dvě, jedna maďarská a druhá slovenská. Ovšem postupem času účastníků ubývalo a tak vznikla nutnost tyto dvě mše spojit v jednu. To ale přineslo několik důsledků. Nejviditelnějším z nich je již zmiňované střídání maďarského a slovenského jazyka při samotné mši. Jelikož sama maďarskému jazyku nerozumím, až s pomocí jedné z informátorek, paní Mariky (80 let), jsem se dozvěděla, že většinou se jak v maďarském, tak ve slovenském jazyce opakuje vždy to samé. To má za následek za prvé, že účastníci jsou nuceni si dvakrát za sebou vyslechnout tu samou věc, což vzhledem k tomu, že všichni přítomní rozumí jak slovenské, tak maďarské verzi, není příliš záživné. A za druhé, že se tím mše téměř dvojnásobně prodlouží oproti normálu, což několik informátorů v postproduktivním věku pociťovalo jako zátěž.

Dvojjazyčnost mše je o to komplikovanější tím, že pan farář neumí maďarsky. Přesněji řečeno pan farář neuměl maďarsky do chvíle, než začal vést mše ve Sklepné, což bylo přibližně před dvaceti lety. Od té doby, se naučil maďarsky alespoň číst. Ačkoli se tato skutečnost může zdát z pohledu celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné nedůležitou, analýza naznačuje, že tomu tak není. Právě skutečnost toho, že mše probíhají dvojjazyčně a navíc skutečnost toho, že pan farář nedisponuje dokonalou maďarštinou, různě ovlivňuje míru zapojení či nezapojení některých členů sledované sítě do Uzlu kostel. Někteří členové Uzlu kostel zastávají některé úkony při mši, právě kvůli znalosti maďarštiny. Tak například pan Radovan (72 let) čte při mších evangelia v maďarštině, paní Marika (80 let) zase připravuje před každou mší písničky, které se budou zpívat. Tímto způsobem získávají někteří jedinci možnost podílet se na určitých praktikách, které mohou významně zvyšovat jejich status v rámci sledované celo-vesnické sociální sítě, mimo jiné

právě díky jejich znalosti maďarského jazyka.

Ačkoli tato informace nikdy nezazněla zřetelně, paní Marika (80 let) také naznačovala, že „Slováci“ jezdí na mše mimo Sklepnou. Je nutné poznamenat, že od dalších informátorů je mi známo, že i někteří „Maďaři“ jezdí do kostela jinam. Například z výpovědi paní Květoslavy P. (66 let), která sama patří do Uzlu kostel a na mše ve Sklepné pravidelně dochází, vyplývá, že její muž, pan Vratislav P. (67 let), do kostela přestal chodit, tudíž přestal být aktivním členem Uzlu kostel, právě z toho důvodu, že mše není v maďarském jazyce.

Vzhledem k tomu, že data naznačují, že řada členů sledované sítě hlásících se jak k maďarské, tak ke slovenské etnicitě dojíždějí na mše jinam, lze vyvodit, že forma mše tak jak probíhá ve Sklepné pro určité členy celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku není vyhovující. Tímto a výše zmíněnými způsoby faktor maďarského a slovenského jazyka vytváří určité nerovnosti v rámci Uzlu kostel stejně jako jeho roztržštění. Do Uzlu kostel nejsou zapojeni všichni členové sledované sociální sítě, kteří jsou aktivními účastníky mší bez ohledu na místo konání mše. Tím pádem roztržštění Uzlu kostel způsobuje i tříštění celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné (blíže viz Praktiky v rámci sítě).

Výše zmíněné segmenty sledované sítě, tedy Uzel organizovaných střetnutí a Uzel kostel, jsou oba aktivní v kontextech, při kterých nezáleží příliš na vůli samotných účastníků, v jakém jazyce bude interakce probíhat. Na druhou stranu, co se týče uzlů, které byly výše označeny za sítě spíše kamarádkého rázu (viz Povaha sociální sítě), tedy například Uzel výpomoc kostel a Uzel ping pong, byla v těchto uzlech volba jazyka čistě na samotných účastnících. A právě v těchto uzlech se zdá, že jednoznačně převažujícím jazykem je jazyk maďarský. Právě v kontextu úzkých kamarádkých skupin se zdá, že se odlišnému prvnímu jazyku přikládá největší důležitost a právě v kontextu těchto skupin může být slovenština diskriminující charakteristikou. Ze vzpomínek aktérů dané lokality také bylo naznačováno, že roli zde hraje především plynulost konverzací, což bylo demonstrováno na příkladu již neexistující hospody, kde prý dříve sedávali u jiných stolů „Slováci“ a u jiných stolů „Maďaři“, a to ne z důvodu toho, že by mezi sebou neměli dobré vztahy, ale z toho důvodu, že pro jedny bylo přirozenější vést konverzaci v jednom a pro jiné zase v druhém jazyce. Sama jsem ovšem v terénu neměla možnost takový porovnatelný příklad sledovat.

Posledním pro sledovanou sociální síť významným typem situací, ve kterých je vyjednáváno používání slovenského a maďarského jazyka, jsou situace vzniklé v kontextech Uzlu náhodných střetnutí, tedy ve chvílích kdy se střetnou členové sledované sítě například na zastávce nebo na cestě z obchodu. V takových chvílích nehraje jazyková preference příliš

velkou roli a velmi dobře ji demonstruje citace z rozhovoru s paní Irmou (70 let), kdy paní Irma popisuje rozhovor probíhající při čekání na autobusové zastávce:

„A rozprávali sme sa o niečom a dve tri slova maďarsky, potom som jej povedala zase dve tri po slovensky a zase maďarsky a zase slovensky...“ (Paní Irma, 70 let)

Tato citace zároveň na příkladu konkrétní situace velmi dobře vyjadřuje vztah mezi uživateli maďarského jazyka a slovenského jazyka v rámci sledované sociální sítě. Ve většině případů, které jsou významné pro tuto síť, nehraje rozdělení na „Maďary“ a na „Slováky“ až tak velkou roli. Toto rozdělení je z pohledu analýzy mnohem větší na myšlené rovině samotných aktérů dané lokality. V praxi je to spíše tak, jak popisuje paní Irma, ať už je to ze zdvořilosti, či z nutnosti, každá situace vytváří svůj osobitý kontext, ve kterém se maďarský či slovenský jazyk střídá podle potřeby, a může to být po třech slovech, tak jako na autobusové zastávce, nebo po vystřídání písničky, tak jako na Dni důchodců. Je ovšem nutné připomenout, že na úrovni rozpoznávaných kamarádkých skupin, hrál preferovaný jazyk větší roli. Jazyk jakožto nástroj komunikace tedy v určitých kontextech hraje více významnou roli než v jiných. Je ovšem otázkou, do jaké míry je užívání daného jazyka rozhodujícím faktorem (ne)příslušnosti ke konkrétním rozpoznávaným paralelním uzlům.

5.3 Příbuzenská síť ega

Příbuzenská síť daného jedince může hrát důležitou roli v kontextu míry participace na praktikách ustavující blízkost vztahů v rámci celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné. Zpravidla jsou to nejbližší rodinní příslušníci, kteří buď brání v jedincově participaci na určitých praktikách, nebo naopak představují zdroj podpory pro jeho zapojení. Mohou to být jak rodinní příslušníci o generaci mladší, například děti, tak rodinní příslušníci stejného věku, například partneři.

Dobře patrné je to na příkladu Uzlu kostel. Ačkoli pro většinu členů Uzlu kostel není tento uzel výhradní skupinou, do které by byli na vrstevnické úrovni zapojeni, existuje několik jedinců v postproduktivním věku, pro které je tento uzel s ohledem na sledovanou síť naprosto zásadní a to z toho důvodu, že je poslední vrstevnickou skupinou, do které zůstávají zapojeni.

„On (Pan Anton R., 86 let) už asi len do kostola chodí, tiež nechodí nikde. Tiež nechodí nikde.“ (Paní Valérie H., 63 let)

Účast těchto jedinců je zpravidla závislá právě na povaze jejich příbuzenských sociálních sítí na úrovni ega. Buď na mše dochází za doprovodu životního partnera anebo, a to se týká větší části těchto jedinců, je vozí mladší blízcí příbuzní na mše autem, zpravidla jsou tito blízcí příbuzní jejich děti (viz Praktiky v rámci sítě).

Velmi důležitou roli pro některé jedince z hlediska sledované sítě hrál vztah mezi blízkými příbuznými dvou generací vzniklý na úrovni dcera - matka. Zde se relevance k sledované síti ukázala na opačném principu, než bylo demonstrováno výše. Ve Sklepné jsem zaznamenala minimálně dva případy, jeden na základě přítomného pozorování a druhý na základě vzpomínání informátorů na minulost, kdy zapojení dcery - seniorky, bylo na úrovni celo-vesnické sítě, ovlivněno jejím vztahem k matce - seniorce.

Případem, který jsem měla možnost pozorovat, byl vztah paní Valérie H. (63 let) a její matky paní Zlaty (86 let). Paní Zlata potřebuje z důvodu své nemoci téměř neustálou pozornost:

„Ona veľmi ťažko vstáva, no, budím ju okolo pol desiatej, kým ona vstane, oblečie sa, aj tak sa jej veľmi nechce. A musí vstať, lebo má cukrovku. Ono- ona musí jesť vlastne, musí lieky zobrať. A kým by som ju nechala iba doma, lebo už sa mi stalo, že no, už nikto nie je, už musím ísť, tu sú raňajky, tu je liek, všetko – a nechá mi tu raňajky aj liek. Ona nevie o tom, takže vlastne... Musím ju dáť najprv do poriadku a potom idem.“ (Paní Valérie H., 63 let)

Paní Valérie H. (63 let) sice patří například do Uzlu výpomoc kostel, ale není pro ni možné patřit do Uzlu Malušie, protože by se podle svých slov necítila dobře, kdyby měla maminku nechat samotnou. Také například svoje rána zařizuje podle toho, v kolik maminka vstává. Při nedělní ranní mši tak nikdy není přítomná při modlitbě růžence, ačkoli v týdnu, kdy je mše odpoledne, se modlitby růžence účastní vždy.

Druhý případ takového vztahu dcery a matky, o kterém jsem pouze slyšela z vyprávění, byl vztah mezi paní Irmou (70 let) a její již zesnulou maminkou. Paní Irma se přistěhovala do Sklepné i s maminkou ve chvíli, kdy maminka už byla nemocí postižena. Zasazení paní Irmy do sledované sítě bylo tak z části ovlivněno právě tím, že v době svého příchodu do vesnice, byla v popsané situaci.

„V podstate tri štyri roky akože som musela na ňu dávať pozor, tým pádom som nechodila von. Ani, ani, proste akože nepoznala som nikoho, ale jedného, druhého a dost’.“ (Paní Irma, 70 let)

Péče o rodinné příslušníky se nevztahuje pouze na rodiče, ale i na životní partnery. Vdané ženy se zmiňovaly především o vaření, kdy uváděly, že by samy pro sebe tolik nevařily. Kamarádky vdaných žen často uváděly, že se společně příliš nescházejí mimo jiné kvůli tomu, že má jedna z nich, nebo obě manžela, přičemž tato poznámka nebyla dále rozváděna. Hooyman a Asuman Kiyak (2011, s. 590) ve své práci naznačují, že vdovectví a zvláště vdovectví následující po období dlouholeté péče o partnera, může kromě velké ztráty znamenat i příležitost pro osamocенého jedince se zapojit do nových příležitostí a zájmů. Například paní Marína (73 let) je aktivní členkou Uzlu kostel, Uzlu výpomoc kostel a Uzlu Malušie, ovšem v době, kdy měla nemocného manžela, nejezdila ani do Malušie, ani nechodila pomáhat do kostela, do těchto dvou praktik se zapojila až po ovdovění. Na úrovni sledované sítě tedy mít partnera, o kterého se musím starat, může být pro jedince faktorem bránícím zapojení do této sítě. Na druhou stranu absence tohoto závazku může do jisté míry znamenat příležitost k obohacení vazeb na úrovni sledované sítě.

Další případ tentokrát (ne)zapojení do určitého uzlu v rámci sledované sítě na základě příbuzenské sítě ega se opět týká Uzlu kostel, ze kterého je paní Adina (68 let) více či méně dobrovolně vyloučena ačkoli sama je hluboce věřící. Toto vyloučení začalo jako nedobrovolné a to na základě jejího rodinného stavu.

„Vieš, mne zakázal farár, že - lebo som za rozvedeného sa vydala, vieš.“ (Paní Adina, 68 let)

Ačkoli dnes již zákaz neplatí, paní Adina v sobě uchovala přesvědčení, že když už to bez chození do kostela zvládla tolik let, vydrží to i nyní. Ovšem z analýzy vyplývá, že příkladné chození do kostela se pojí s příkladným životem a tedy i s vysokým statusem jedince (viz dále). I v důsledku této skutečnosti se zdá, že je paní Adina v rámci sledované sítě spíše na jejím okraji.

5.4 Historie osobních vazeb a statusů

Podobu některých segmentů celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné může v neposlední řadě ovlivňovat i historie osobních vazeb a historie získaných statusů. Historie osobní vazby založená na nejrůznějších okolnostech, kterými může být například způsob seznámení (v případě přistěhovalců), nebo vzájemná blízkost určitých členů sítě, může mít značný vliv na podobu některých rozpoznávaných uzlů a tak i na povahu sledované sociální sítě. Status členů zase může ovlivňovat jejich pozici v rámci sledované sítě a tím i praktiky, na kterých se daný jedinec podílí. Stejně tak naopak podílení se na

určitých praktikách může ovlivňovat status jedince.

Faktor historie osobních vazeb stejně jako statusu jedinců lze dobře demonstrovat na rozpoznávaném paralelním Uzlu výpomoc kostel. Členství v tomto uzlu je v kontextu sledované sítě poměrně prestižní záležitostí, a to především mezi ženami, které docházejí pravidelně na mše. Lze tedy předpokládat, že členství v tomto uzlu je podmíněno určitými kritérii. Z dat také vyplývá, že členství v tomto uzlu je podmíněno vzájemnou osobní sympatií jeho členek. Základy této skupiny sahají již k zesnulé paní Kateřině, která zemřela asi před dvěma lety:

„Tak ona (paní Kateřina), kvôli nej som ja to prevzala, ona ma nahovorila, aby som to prevzala. Tak ona chodila ešte vtedy a Marika. Tri sme chodily. No a potom, potom ona zomrela, no ale ako ešte aj ona žila.. chodila, tak aj Marína začala. Takže nás bolo štyri, no a potom ona zomrela, no a paní Valérie, postala tiež na dôchodok teraz, tak aj ona začala chodiť s nami.“ (Paní Nad'a M., 74 let)

Z analýzy vyplývá, že pro některé z uzlů je podmínkou členství přechod do důchodového věku a zároveň vysoký status jedince spojovaný například, zejména u některých žen, s pravidelným chozením do kostela.

Některé vztahy mohou být založeny na základě zprostředkovaného seznámení. Data naznačují, že tak tomu je například u ustavení Uzlu skrz zahrady, který má mimo jiné kořeny v historii vazeb mezi jeho jednotlivými členkami, které postupem času na základě svých zálib vytvořily širší uzel s relevancí pro sledovanou síť. Původ některých vazeb uvnitř tohoto uzlu byl založen na vzájemném seznámení členek díky jejich vazbám na jiné obyvatele vesnice. Nutné je poznamenat, že roli hraje skutečnost, že jedna ze zmiňovaných členek uzlu je paní Irma (70 let), která se do Sklepné přistěhovala až v důchodovém věku a při příchodu nedisponovala vazbami na ostatní členy sledované sítě (viz výše).

„Týto čo pred tým bývali, tak potom už keď tu nebýval nikto zrejme, ja si myslím, tak oni (rodina paní Ely) mali tiež poľnohospodárske stroje. Tak tie poľnohospodárske stroje boli tu na konci tohto dvora, odložené. Vlečka od traktora, potom taký veľký železný, čo mal také, obracačky na slamu asi alebo na čo, to tiež tu bolo vzadu. To Peter (syn paní Irmy) keď kosil akože krovínorezom v tej dvojmetrovej prhl'ave, tak narazil na to a uvidel, že čo všetko tu ešte je vo dvore. Potom pod pajtom mali ešte niečo, no proste mali tu rôzne veci, no a tak sme sa vlastne spoznali a začaly sa debatovať.“ (Paní Irma, 70 let o seznámení s paní Elou, 77 let)

Sociální síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné je do velké míry ovlivněna sítí ega jednotlivých vesničanů. Celo-vesnická sociální síť (whole network) a síť ega (ego networks) jsou především analytickými pomůckami při výzkumu, které výzkumníkovi umožňují se lépe soustředit na určité výseky reality dané lokality, ovšem v žité realitě je není možné od sebe oddělit.

Jak bylo již naznačováno, pro jedincovo zapojení ve sledované síti je důležitý i jeho aktuální status. Jedny z ceněných vlastností, kterými jedinec může nabýt vysokého statusu v rámci Sklepné, jsou dvě charakteristiky spojované už na začátku této kapitoly se starousedlictvím. Těmito charakteristikami je být dobrým katolíkem a mít pěknou zahradu. Žádoucím je také vést spořádaný a pracovitý život, což platí nejen pro jedince, ale i pro jeho rodinu. Ceněné je pak být členem zastupitelstva obce, resp. členství v zastupitelstvu potvrzuje důvěru, které se zvolený poslanec těší.

Pokud jedinec nedisponuje alespoň některými z těchto i jiných ceněných charakteristik, je pravděpodobné, že jeho status bude nižší než status členů sledované celo-vesnické sítě, kteří kritériím pro získání vysokého statusu odpovídají. Z analýzy vyplývá, že jedinci s podobným statusem mohou mít tendenci podílet se na stejných praktikách, a tím pádem patřit do stejných rozpoznávaných uzlů a zaujímat tak jiné pozice v rámci celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné než lidé se statusem odlišným.

Jedním příkladem členky sledované sítě s vysokým statusem v rámci vesnice může být paní Marína (73 let), která se přivdala do velmi vážené starousedlické rodiny, má udržovanou zahradu a zároveň i chová drůbež, má příkladnou rodinu a vnoučata za ní jezdí velmi často, zároveň pravidelně dochází na mše, jejím primárním jazykem je maďarština, vypomáhá v kostele a účastní se cest do Malušie (viz Povaha sociální sítě). Velmi podobnými charakteristikami disponují i ostatní členky Uzlu výpomoc kostel.

Zajímavým případem je paní Ela (77 let). Rodina paní Ely disponuje v rámci vesnice vysokým statusem, ovšem od ostatních rodin se poměrně významně liší. Tato odlišnost pramení dle mně dostupných informací již z doby, kdy se paní Ela do obce přivdala. Paní Ela pochází z etnického hlediska z ryze slovenské oblasti a v době kdy přišla do vesnice, neuměla vůbec maďarsky, ovšem v době jejího příchodu tato skutečnost byla mnohem významnější, než tomu může být dnes. To ovšem není jediná charakteristika, která paní Elu velmi významně odlišovala. Paní Ela je evangelička. Jak bylo zmíněno, být katolíkem účastnícím se náboženské praxe je z pohledu statusu ceněnou charakteristikou. Je nutné ovšem podotknout, že paní Ela se účastní mší v místním katolickém kostele, ovšem vždy

sedí v sakristii a ne v hlavní části kostela. Také se účastní přípravy některých katolických svátků, např. Slavnosti Těla a Krve Páně (Božího těla). Ačkoli paní Ela vede příkladný život, má hezkou zahradu a chová zvířata, od většiny členů sledované sítě se kvůli zmíněným důvodům (etnicitě a víře) z hlediska statusu liší. Z analýzy vyplývá, že jedním, avšak ne jediným důvodem, proč se některých praktik paní Ela neúčastní, může být právě i její odlišný status v rámci vesnice. Tato skutečnost naznačuje, že určité charakteristiky nejsou překonatelné ani v případě, že jedinec jinak disponuje velmi ceněnými charakteristikami vedoucími k vysokému statusu. Tedy absence některých charakteristik, navzdory vysokému sociálnímu statusu, brání zaujmout jedinci pozici v rámci určitého typu uzlů.

Od ostatních členů sledované sítě se pak svým statusem velmi odlišuje již zmiňovaný pan Slavomír (68 let). Pan Slavomír byl v době, kdy ještě stále pracoval, lékařem a ač pochází ze starousedlické rodiny, do Sklepné do nedávné minulosti jezdil právě kvůli zaměstnání pouze na víkendy (viz výše). Podle dostupných informací je členem Uzlu kostel, ovšem já sama jsem jeho účast na mších během ani jednoho z pobytů nezaznamenala, je tedy možné, že do kostela nechodí pravidelně. Účastní se také Dne důchodců a Dne obce. Pan Slavomír se tedy účastní aktivit, které jsou garantovány formální autoritou, ať už je to formální autorita v podobě obecního úřadu, nebo církve. Ovšem pokud je mi známo, do jiných praktik zapojený není. Na druhou stranu je do celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné do velké míry zapojen skrz interakce s jednotlivými členy sítě, kteří k němu chodí důvěrně konzultovat své zdravotní problémy. Díky svému vysokému statusu je velmi uznávaným členem sledované sítě, do jiných praktik ustavujících blízkost členů v dané síti ovšem zapojený není, což může být naopak způsobeno jeho vysokým statusem.

Naopak charakteristikami, které velmi poškozují status jedince a tím většinou i jeho příbuzných, může být nadměrná konzumace alkoholu (až alkoholismus) či nezaměstnanost. Oba tyto problémy byly v obci dříve poměrně velmi rozšířené. Přičemž je důležité podotknout, že tyto problémy jsou zvýznamňovány především ve vztahu k mužům. Jedinci, kteří v očích okolí problém nezvládli, ať už se jedná o nadměrnou konzumaci alkoholu nebo o nezaměstnanost, mohou být ostatními členy považováni za beznadějné případy, čímž se potvrzuje jejich nízký status. Nadměrná konzumace alkoholu se objevovala i u jedinců s velmi dobrým statusem, čímž byl tento status poškozen. Ovšem během své práce jsem narazila na nejeden případ, kdy byl vysoký status po překonání problému znovu získán. Status byl v takových případech vyjednáván zpět například skrz ceněnou praktiku pravidelného chození na mše. Tato schopnost znovu získání vysokého statusu byla pak i

ostatními členy sítě znovu a znovu deklarována skrz nejrůznější vysvětlení, která jedinci připisovala určitou výjimečnost. Schopnost jedinců se dostat z problémů byla ostatními členy sítě vysvětlována například božím zásahem či mimořádnou vůlí daného jedince. Takovéto typy vysvětlení potvrzovaly oprávněnost vysokého statusu jedince.

Podobně jako jedinci s vysokým statutem, mohou mít i jedinci s nízkým statutem ve vztahu ke sledované síti, tendenci shlukovat se u podobných praktik a tak mít vůči sobě bližší pozici v rámci sítě. Naopak jedinci s vysokým statutem se mohou vyhýbat praktikám, které jsou připisovány jedincům se statutem nižším. Jelikož jednotlivé uzly v rámci sledované sociální sítě jsou v kontextu této práce pojímány především skrz praktiky, které jsou pro daný uzel charakteristické, vyplývajícím závěrem je, že jedinci s různými statusy mohou být členy různých uzlů a tak zaujímat různé pozice a vůči sobě navzájem různou míru blízkosti vzhledem ke sledované síti.

Z výše popsaného je patrné, že charakteristiky, které jsou spojovány buď s vysokým, nebo nízkým statutem jsou členy celo-vesnické sociální sítě seniorů ve Sklepné vzájemně sledovány. Existuje zde tudíž určitá sociální kontrola. Taková kontrola byla naznačována už dříve v této práci, když bylo zmiňováno například, že chození do kostela je monitorovanou praktikou, nebo že je pro ženy - seniorky žádoucí, aby hroby, o které se starají, byly pěkně upravené (viz Praktiky v rámci sítě). Dá se předpokládat, že z takové kontroly vyplývají určité normy a sankce, ovšem toto téma nebylo v průběhu výzkumu ani informátory, ani výzkumníkem otevíráno a v této práci se jím tudíž podrobněji nezabývám.

6 Prostor ve vztahu k síti

Sledovaná celo-vesnická síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné je zasazena do specifických kontextů, které do větší či menší míry ovlivňují podobu této sítě. Jedním z takových kontextů, na kterých síť a vztahy uvnitř ní závisí, je prostor. V první části kapitoly se zabývám prostorem jakožto konkrétním jedinečným venkovským prostorem, který ustanovuje možnosti pro udržování celo-vesnické sítě a jejích uzlů. Ve druhé části uvažuji o prostoru jakožto limitě, tedy vzdálenosti, kterou je nutno překonat. Na prostor vesnice Sklepná je na tomto místě nahlíženo jednak jako na příležitost k navazování interakcí, jinými slovy je na něj nahlíženo jako na skutečnost, která vybízí k určitým praktikám, a na druhou stranu je na prostor nahlíženo jako na překážku znemožňující účast na těchto praktikách a interakcích probíhajících uvnitř sítě.

6.1 Venkovský prostor

„Když se k vesnici přijíždí směrem od Bubence, auta přejíždí most, pod kterým teče Pálenická řeka. Hned za mostem bílá cedule oznamuje, že řidiči vjíždí do obce Sklepná. Tady začínám i svou procházku. Vydávám se podél frekventované silnice, která protíná ves po celé její délce. Míjím prvních pár domů, musím být ovšem opatrná. Vedle silnice totiž není žádný chodník. Hned vzápětí zahýbám do leva do Žatevné ulice. V této ulici se po pravé straně nacházejí dva činžovní domy, jediné ve vesnici. Za nimi vede po obou stranách převážně původní vesnická zástavba rodinných domů. U jednoho z nich štěká malý pes. Ulice pak končí kravinem a dále se rozprostírají široká pole. Vracím se na hlavní ulici - Středovou, míjím činžovní domy a přicházím k přechodu. Od místních vím, že na pozemku poblíž přechodu fungovala ještě před pár lety hospoda a za ní se sekalo fotbalové hřiště, to je už ale minulost.

Přecházím přes přechod, abych nahlédla do Zámecké ulice za autobazarem. Ta je velmi krátká, nachází se v ní asi čtyři domy. Do ulice tedy nezahýbám a pokračuji dál po Středové ulici. Teď už je ale konečně možné přejít od hlučné silnice aspoň kousek dál na chodník. Míjím budovu obecního úřadu, ve které se nachází i místní obchod, a před ním stojící venkovní stůl s lavicemi. K obecnímu úřadu přiléhá i kulturní dům a za ním je nově rekultivovaná plocha – asfaltový plácek a provizorní podium. Chodník na Středové ulici po pravé straně silnice je tak trochu korzem, po kterém se místní procházejí. Tento dojem podtrhuje nejen širší travnatá plocha, ale také zastřešené altánky s lavičkami, nejdřív jeden a o kousek dál za dalším autobazarem druhý. Prohlížím si stavby okolo, po obou stranách silnice jsou vystavěny rodinné domy. Většina z nich jsou původní dlouhé domy.

Po ulici docházím k vzrostlé smuteční vrbě, vedle které se nachází autobusová zastávka, kam přijíždějí autobusy z Bubence. K mému překvapení tam přímo na ulici po trávě pobíhají slepice. Znovu přecházím po druhém a zároveň posledním přechodu ve vesnici k druhé autobusové zastávce, ze které odjíždějí autobusy směrem do Bubence. Tím se ocitám přímo vedle zastávky stojící budovy malého kostela. Žluto-bílý kostel s jednou věží se tyčí nad přízemními domy a je vztyčným bodem celé vesnice. Jdu blíž ke kostelu a tím se dostávám do Křížové ulice, jejíž jednu stranu tvoří právě kostel s malým parčíkem a druhou stranu další rodinné domy. Zde je možné zahrnout do Hřbitovní ulice vedoucí směrem na hřbitov, který se nachází na stráni pod lesem. Kdybych tudy šla, mohla bych vidět rodinné domy zezadu. V ose každého z nich je poměrně velký pozemek, který někteří nechávají ladem, ale

jiní ho mají osázený zemědělskými plodinami.

Já se ovšem vydávám dál Kostelní ulicí. Prohlížím si parčík za kostelem, kde je možné sednout si na lavičku. Odolávám pokušení sednout si pod stín šumících stromů a park mijím. Cesta se ale čím dál víc zužuje a já jsem znovu nucená jít v těsné blízkosti projíždějících aut a nákladních vozů. Docházím k zatáčce, která tvoří dojem konce vesnice - a skutečně, po pravé straně se zde nachází poslední dům a o kus dál vedle silnice stojí i cedule označující konec vesnice. Ovšem já vím, že o značný kus dál za zatáčkou se z levé strany nachází ještě několik domů a velký penzion, které také ke Sklepné patří. Jít pěšky podél svodidel se mi zdá ale příliš nebezpečné, a proto se už do části Sklepné vystavené na pozemcích za Štavicou (pramen) nevydávám.“ (Rekonstrukce vzpomínek výzkumníka z pobytu v terénu, 2018)

Takto popsaný prostor je sdílen všemi obyvateli vesnice a každý ve vesnici má teoreticky k tomuto prostoru neomezený přístup. Prostor hraje nezanedbatelnou roli při utváření sledované sociální sítě. Sledovaná síť je ze své povahy situována ve výše popsaném prostoru jedné konkrétní vesnice, což do velké míry ovlivňuje její povahu. Jako pomůcku ke kategorizaci daného prostoru s ohledem na sledovanou síť si lze vypomoci koncepcí prostoru, tak jak ji představuje ve své práci Lynch (2004), který klade důraz především na to, jak prostor vnímají lidé, kteří se v něm pohybují. Celek prostoru rozčleňuje na pět prvků, ze kterých vychází představa - image daného prostoru (Lynch, 2004, s. 47). Těmito základními prvky jsou cesty, okraje, uzly, oblasti a významné prvky.

Cesty Lynch (2004, s. 50–54) vnímá především z pozice jejich zasazení v prostoru a jejich vlastnosti někam vést a prostor propojovat. Důležité je, kam se cesta ubírá a kam mne může dovést a do jakých objektů z ní mohu vstoupit. Ovšem z pohledu sledované sítě není ani tak důležité, kam cesta vede, ale koho na cestě mohu potkat. V kontextu studovaného prostředí se cesty stávají významným místem setkávání (tedy prostorovými uzly, viz dále) a nesou tak více významů než jen pouhou schopnost jedince dovést z místa na místo. Při analýze dat jsem také pracovala s kreslenými mapkami vesnice (viz Metodologická část). Na jedné z mapek jsem rozlišující barvou obtáhla kontury všech ulic ve vesnici. Toto obtažení symbolizuje příležitost k interakcím, která vychází ze skutečnosti sdíleného prostoru podél vnější strany všech domů, jinými slovy ze skutečnosti, že členové sledované sociální sítě společně sdílí cesty vedoucí vesnicí.

Jednou z významných interakcí probíhající mezi některými členy sledované sítě, která byla letmo zmiňována v kapitole pojednávající o významných praktikách v rámci této sítě, byly společné cesty domů především z nedělních mší. Ti členové Uzlu kostel, kteří

bydleli od kostela stejným směrem, uváděli, že společně chodívají domů a tuto chvíli využívají k vzájemným předáváním informací. Hned několik informátorů také uvádělo, že s některými členy sledované sítě komunikují výhradně v těchto chvílích. V tomto ohledu mohou mít tedy společné cesty domů důležitý význam pro udržování vzájemné blízkosti vztahů, stejně jako pro proudění informací skrz sledovanou sociální síť.

„Říkala jsem mu, že jsem byla u pana Tomáše. Pan Radovan se na základě toho zmiňoval, že ví, že mu zmrzly květy, protože ho pan Tomáš prý zval, aby se šel podívat, ale on nemohl. Prý jen když šli spolu z kostela, tak si to řekli.“ (Terénní poznámky, 2. pobyt, 2019, rozhovor s panem Radovanem, 72 let)

O podobných interakcích vypovídaly například i ženy - seniorky, které je spojovaly především s chvílemi, kdy šly například po ulici z obchodu nebo z autobusové zastávky.

„...a keď som prišla z obchodu, štyrikrát som musela zastaviť, aby som už došla domov, lebo jedna zastavila, druhá a aj Dobromil, tak už hovorím, že nemám čas (smích).“ (Paní Marína, 73 let)

Při pobytu ve Sklepné jsem měla možnost také pozorovat, jak tři ze čtyř žen, které společně zdobí kostel a které zároveň chodí domů po práci v kostele stejným směrem, paní Valérie H. (63 let), paní Marika (80 let) a paní Naďa M. (74 let), postávají ještě několik minut na ulici a pak až zacházejí každá do svého domu. V práci již bylo zmiňováno, že většina informátorek nechodí jedna k druhé posedět, ale za to debatují i několik desítek minut u branek na ulici (viz Praktiky spojené se sítí). Samotné ulice a branky tedy tvoří důležitá místa (tedy prostorové uzly, viz dále), kudy může proudit velké množství informací.

Ulice ovšem nejsou využívány pouze jako místa, kde je možné získat a předávat informace, ale poskytují také příležitost k tomu pozvat někoho dál. Takovou situaci popisoval pan Eduard (88 let), když se zmiňoval o tom, že ho pan Dobromil (63 let) často cestou z obchodu pozve a jdou spolu k panu Dobromilovi na kávu. Paní Miriam R. (80 let) se zase zmiňovala, že když jde směrem na hřbitov, zastaví se někdy u paní Maríny (73 let), sestřenice svého manžela, jelikož po cestě jde okolo jejího domu. Podobné situace byly popisovány i dalšími členy sledované sítě.

„Aj náhodou keď idem, že idem z Bubence autobusom a je na dvore, tak ma zavolá, aby som išla dnu: už si dávno nebola, pod' ideme sa porozprávať (smích).“ (Paní Ela, 77 let, o paní Maríně, 73 let)

Z výše popsaného vyplývá, že cesty tedy v určitých kontextech mohou nabývat povahy blížící se prostorovým uzlům, ve kterých se koncentrují interakce mezi členy sledované sítě (viz dále).

Okraje vnímá Lynch (2004, s. 47) jako lineární hranice rozdělující prostor. V některých případech mohou tvořit bariéry, které je obtížné či zcela nemožné překonat, v jiných případech jsou více či méně průchozí, avšak v každém případě vymezují jednu část prostoru od druhé. Za okraje lze považovat například zdi a břehy (Lynch, 2004, s. 47), nebo i dálnice (Lynch, 2004, s. 63). Z pohledu sledované sítě se okraje mohou stát prvkem, který k interakci jak vybízí, tak interakci omezuje v závislosti na tom, zda je hranice mezi částmi daného prostoru s ohledem na komunikaci propustná či nikoli.

Prostor za domy ve většině případů tvoří dlouhé zahrady, které bývají zpravidla pro obyvatele jednotlivých domů navzájem průchozí. Takto průchozí prostory tvoří další příležitost k vzájemným interakcím. Například někteří sousedé komunikují právě skrz zahrady přes okraje jednotlivých pozemků, které mohou tvořit ploty.

„Vedľa bývajú Sovovi. Ona- oni síce už sú na dôchodku tiež, ona už nerobí, ale on tiež pracuje. Takže vlastne akože, sem tam sa potkáme. Keď ju vidím, že ide do obchodu, tak sa porozprávame, ale... alebo v záhrade, ale dneska som iba kukla von, nikto nebol v záhrade, tak som si išla dnu.“ (Paní Valérie H., 63 let, o paní Ljubě S. a panu Liborovi S., oba cca 63 let)

Komunikace skrz zahrady se ovšem nemusí omezovat pouze na členy sledované sítě, které pojí sousedská vazba. Například paní Irma (70 let) a paní Ela (77 let), které vzájemně interagují především v rámci Uzlu skrz zahrady, jsou zvyklé vzájemně přecházet na zahradu jedna ke druhé, ačkoli mají mezi svými domy ještě jeden pozemek s obydlím domem.

Další interakce probíhající na okraji mezi částmi prostoru nesoucími odlišnou charakteristiku, byla interakce skrz okna, přičemž jeden z interagujících se nacházel v soukromé části svého domu a z otevřeného okna komunikoval s jiným členem sledované sítě stojícím v tu chvíli na ulici. Takovou interakci nelze označit ani jako za interakci probíhající ve veřejném prostoru ulice, ani jako probíhající uvnitř domu. Nachází se někde mezi, na hranici či na okraji mezi soukromým a společně sdíleným prostorem.

„Před desátou jsem šla k panu Dobromilovi, jak jsem slíbila. Během našeho rozhovoru odešel k oknu, kam přišel pan Vratislav. Prý od pana Dobromila chtěl semena kukuřice.“

Bavili se ale maďarsky, takže jsem nerozuměla, co přesně si říkali.“ (Terénní poznámky, 2. pobyt, 2019, rozhovor s panem Dobromilem, 63 let)

Takové okraje tedy vzájemným kontaktům nebrání, ale ovlivňují jejich povahu, tím, že určují jedincovo místo v prostoru. Ovšem podle Lynche (2004, s. 47) mohou některé okraje tvořit v prostoru bariéry. Zároveň dodává, že takové bariéry mentálně i fyzicky vůči sobě vymezují různé oblasti prostoru. Jak již bylo zmiňováno, vesnici protíná v samém středu velmi frekventovaná silnice. Tato silnice skutečně rozděluje prostor vesnice, avšak nedá se říci, že by prostor vymezovala na různé oblasti nesoucí různé mentální významy. Silnice působí v prostoru velmi násilně, jako by do prostoru ani nepatřila (o silnici ve Sklepné více viz Hájek, 2016). O to víc ovšem komplikuje a ovlivňuje interakce v rámci sledované sítě, jelikož její nepatříčnost v prostoru, který v minulosti býval celistvým, znepříjemňuje pohyb po prostoru vesnice. Schopnost překonat tuto bariéru v podobě frekventované silnice se do velké míry odvíjí od fyzické kondice jedince, ovšem obecně lze říci, že interakce v rámci sledované sítě spíše omezuje (viz dále). Například paní Valérie H. (63 let) vzpomínala na to, jak dříve lidé sedávali v neděli na ulicích a společně si povídali. Sama tuto skutečnost připisovala dnešní době (viz Celo-vesnická síť z emické perspektivy), ovšem z analýzy vyplývá, že k této změně mohla přispět právě i přítomnost frekventované silnice.

Dalším prostorovým prvkem jsou uzly. Prostorové uzly jsou místa, do nichž lze vstupovat a v nichž se kumulují různé funkce a významy (Lynch, 2004, s. 47–48). S ohledem na sledovanou síť jsou prostorové uzly v kontextu tohoto výzkumu vnímány jako místa, kde se kumulují příležitosti pro setkání členů sledované sítě. Je také nutné, je v kontextu této práce rozeznávat od paralelních uzlů představujících jednotlivé členské skupinky v rámci sledované sociální sítě (viz Povaha sociální sítě). Prostorové uzly jsou místa, která disponují určitou vybaveností pro určité druhy setkání. V daném prostoru vesnice Sklepná v letech 2018 a 2019 bylo rozeznáno několik prostorových uzlů, mezi nimiž dominovaly dva ústřední prostorové uzly, kde analýza ukázala velkou kumulaci praktik relevantních pro sledovanou síť. Těmito dvěma místy je prostor vztahující se k budově a okolí obecního úřadu a prostor kostela a jeho bezprostředního okolí.

„No v kultúrnom dome lebo iné nemáme (smích). Len kultúrny dom, takže všetko sa tam robí.“ (Ela, 77 let)

Vzhledem k omezené kulturní a sociální vybavenosti vesnice se obecní úřad a jeho okolí stalo významným místem, kde se koncentrují příležitosti k setkávání důchodců ve Sklepné. Budova, ve které se nachází obecní úřad, je mnohem víc než pouhým sídlem obecního úřadu. Prostorový uzel tvořený budovou obecního úřadu je jednak využíván pro oficiální akce, ovšem disponuje i vybaveností, která poskytuje členům sledované sítě příležitost k tomu využívat tento prostor z vlastní iniciativy.

Využití při oficiálních akcích lze dobře sledovat na příkladu Dne obce, který jsem měla možnost sledovat při prvním pobytu v terénu. Den obce začínal na rozlehlém asfaltovém plácku nacházejícím se za budovou obecního úřadu, kde už byly připravené stoly a lavice, kam si účastníci Dne obce mohli sednout a společně podebatovat. Na vedlejší vyvýšené betonové ploše bylo pro tuto příležitost vybudováno provizorní podium, odkud do mikrofonu promlouvala například paní starostka a kde probíhala i některá vystoupení. Ve chvíli, kdy se začalo stmívat, se zábava přesunula do sálu kulturního domu, kde hudbu obstarávali pozvaní profesionální hudebníci a kde vznikl pro tyto účely taneční parket. Sál, který je využíván jako kulturní dům, se taktéž nachází v budově obecního úřadu. V sále kulturního domu probíhají i další akce, při kterých mají členové sledované sítě příležitost k setkání. Také kulturní část programu Dne Důchodců se odehrává právě zde. V sále jsou stoly se židlemi a vyvýšené podium. Ze sálu kulturního domu je přístupná i místnost využívaná jako bufet, kam se přesouvá společné posezení a pohoštění například právě při Dni důchodců.

Budova obecního úřadu ovšem není využívána jen pro oficiálně pořádané akce. Ze sálu kulturního domu je možné vejít do suterénu. Prakticky celý prostor suterénu zabírá velký pingpongový stůl a podél jedné stěny jsou vedle sebe vyskládané židle. Nachází se zde i několik pingpongových pálek k zapůjčení. Tento prostor je přístupný komukoli, kdo požádá paní starostku, která dotyčným poskytne klíč. Suterén je pravidelně využíván ovšem především členy Uzlu ping pong. Jak už bylo popisováno v kapitole o povaze sledované sociální sítě, muži patřící do tohoto uzlu sem chodí hrát každou sobotu a to v létě i v zimě, jelikož je možné si v prostoru zatopit. Mezi hrou využívají podél stěny vyskládaných židlí a společně debatují a popíjejí. Jednou ročně je suterén také využíván k Pingpongovému turnaji patřícímu pod Uzel organizovaných střetnutí (viz Povaha sociální sítě).

Ve druhé části budovy obecního úřadu se nachází obchod s potravinami. V obchodě se prodává jen velmi omezený sortiment a zejména v dopoledních hodinách ho využívají především, ačkoli ne výlučně, ženy - seniorky, přičemž interagují v rámci Uzlu náhodných střetnutí (viz Povaha sociální sítě). Odpoledne zase přicházejí muži. Jak bylo zmiňováno,

muži si chodí sednout s nápoji zakoupenými v obchodě za stůl, který stojí přímo před budovou, a v zimě k tomuto účelu využívají v budově se nacházející klubovnu. Se stolem a s klubovnou se pak váže i Uzel hraní šachů (viz Povaha sociální sítě). Místnost klubovny byla původně zamýšlena jako místo pro střetávání seniorů, tento potenciál místa ovšem nebyl nikdy plně využit. Příležitostně byla klubovna využívána jen pro promítání filmů od paní starostky v rámci Uzlu organizovaných střetnutí (viz Praktiky v rámci sítě).

Druhým zmiňovaným prostorovým uzlem, kde bylo možné pozorovat kumulaci interakcí mezi členy sledované sítě, byl kostel. Z hlediska sledované sociální sítě je toto místo významné zejména díky tomu, že se v něm kumulují příležitosti pro pravidelné setkávání určitých členů sociální sítě seniorů ve Sklepné. Samotný prostor kostela byl využíván především ke společné modlitbě, nad to do něj docházely ovšem i ženy z Uzlu výpomoc kostel. Tím, že prostor kostela vybízí k těmto činnostem, poskytuje tak některým členům sítě příležitost se každý týden potkávat. Tato funkce kostela byla deklarována i samotnými členy sledované sítě. Prostor u brány kostela pak sloužil především k pozastavení a k vzájemné výměně informací zejména po skončení mše (viz Praktiky v rámci sítě).

Výzkumník: „*Od koho se dozvídáte takhle ty věci?*“

Paní Irma (70 let): „*Tak niekedy aj na zastávke.*“

Méně významným, avšak nezanedbatelným prostorovým a informačním uzlem se ukázala být i autobusová zastávka, ze které odjíždí autobus směrem do města Bubence, který je pro většinu lidí žijících ve vesnici hlavním zdrojem zboží a služeb. Autobusy míří z obce a zpět do obce jen v omezeném počtu spojení za den, jen v určité hodiny a v neděli například není veřejné spojení s městem vůbec žádné. Se sníženou možností volby času, kdy se do města vydat, je pravděpodobnost střetnutí se na zastávce o to vyšší. Na tomto místě se kumulují interakce především mezi ženami - seniorkami. Jak s autobusovou zastávkou, tak například s rozhovory probíhajícími při náhodných střetnutích po cestě do obchodu (viz výše) byla v některých případech spojována kategorie „len sa zdravit“ (viz Celo-vesnická síť z emické perspektivy), kterou je možné označit za ekvivalent Kandertových (2004, s. 97) tzv. „prihovorů“, kdy se členové sítě sice „jen pozdravili“, ale zároveň si také řekli pár slov například o tom, jak se komu daří.

V menším měřítku byla členy sledované sítě využívána i další místa ve veřejném prostoru vesnice. Na vesnický hřbitov docházely společně především ženy (viz Praktiky v rámci sítě). Dalšími uzly, kde docházelo k setkávání seniorů, byly altány a lavičky rozmístěné v prostoru obce. U kostela se nachází také zmiňovaný parčík s lavičkami. Při

druhém pobytu v terénu jsem tam měla možnost pozorovat pana Kamila (64 let), jak zde posedával a občas i někoho dalšího, kdo si s ním přišel popovídat, například pana Vratislava P. (67 let). Výše byly popisovány i další veřejné lavičky nacházející se ve dvou altáncích. Jeden z altánků, ten stojící blíže kulturnímu domu nebyl, aspoň co jsem měla možnost pozorovat, lidmi v postproduktivním věku vůbec využíván a tedy z pohledu celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku prostorový uzel netvořil. Tento altánek byl využíván spíše dětmi a mládeží. Druhý z altánků často využíval pan Eduard (88 let), jelikož se altánek nachází přímo před jeho domem a tudíž je pro něho prostorově snadno dosažitelný. Při prvním pobytu v terénu jsem měla možnost pozorovat, jak si k panu Eduardovi chodíval sednout také pan Jan (80 let), který bydlel na protější straně ulice. Lavičky ve veřejném prostoru tedy vybízejí k interakcím, obzvlášť když je zpozorováno, že už na nich někdo sedí.

Interakci mezi členy sítě také do velké míry ovlivnil prostor, který ve vesnici chybí, a to hospoda. Z výpovědí informátorů vyplývá, že hospoda dříve tvořila významný prostorový uzel. Hospoda se dříve nacházela na pozemku naproti Zámecké ulici, ovšem asi před pěti lety byla zavřena. Podle paní Nadi M. (74 let) se scházeli lidé, především muži, více, dokud ještě fungovala. Pan Dobromil (63 let) zase zdůrazňoval, že od té doby, co je hospoda zavřená, tak už ve vesnici není prý žádná zábava ani pro mladé, ani pro důchodce. Ale byli i tací, kterým hospoda nechyběla.

Lynch (2004, s. 67) ve své koncepci prostoru zmiňuje ještě dva prostorové prvky, a to oblasti a významné prvky. Oblasti popisuje jako poměrně velké části prostoru, se kterými jsou spojovány společné vlastnosti. Významné prvky pak popisuje jako určité vztažné body, které jsou dobře rozeznatelné a dobře viditelné a umožňují tak orientaci v daném prostoru (Lynch, 2004, s. 47). Tyto prvky prostoru jsou v kontextu této práce signifikantními pouze z pohledu interakcí v rámci sledované celo-vesnické sítě. Je tedy nutné se ptát na to, jakým způsobem oblasti nebo významné prvky vstupují do podoby celo-vesnické sociální sítě seniorů ve Sklepné.

Na prostor vesnice Sklepná lze s ohledem na koncept oblasti nahlížet ve třech rovinách. (1) Jednou oblastí je sama vesnice, tak jak ji označují oficiální cedule u silnice (viz popis vesnice výše). To je oblast, ve které se nachází všechny výše zmiňované prostorové uzly a kde se koncentruje každodenní život obyvatel Sklepné. Tento prostor je svou vybaveností přímo předurčen k tomu, aby se zde lidé potkávali a utvářeli mezi sebou vztahy. Svou povahou dává lidem žijícím ve Sklepné pocitovat, že v tomto prostoru, který společně sdílí, žijí pospolu. (2) Druhou oblastí je část obce za Šťavicou. Jak je z popisu Sklepné

patrné, tento prostor je od zbytku vesnice značně izolovaný. Ačkoli obě oblasti patří ke Sklepné, fyzicky i mentálně jsou oddělené. Vzdálenost mezi těmito oblastmi způsobuje, že obyvatelé Sklepné žijící za Šťavicou, do centra vesnice na každodenní bázi nedocházejí a tedy nemají možnost se do každodenních interakcí zapojit tak, jako ti, kteří bydlí v hlavní části vesnice. Pokud je mi známo, senioři žijící za Šťavicou nejsou součástí celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku (viz Faktory ovlivňující povahu sítě).

Mentální významy přikládané těmto dvěma oblastem s ohledem na sledovanou sociální síť bylo možné sledovat na výpovědích informátorů především, když přišla řeč na seniory, kteří do sítě nepatří. Někteří informátoři zdůrazňovali, když se senioři žijící v hlavní části vesnice (první oblast viz výše) do sítě nezapojovali, avšak ti senioři, kteří žili ve vzdálenější části vesnice (druhá oblast) buď nebyli zmiňováni vůbec, anebo byli zmíněni jen v souvislosti s tím, že tam bydlí, avšak jejich nezapojení nebylo artikulováno jako něco zvláštního. Z toho lze vyvodit, že pokud jedinec sdílí na každodenní bázi společně prostor s ostatními členy celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné, je od něj očekáváno, že se bude do sítě a interakcí v rámci ní zapojovat, kdežto pro jedince žijící mimo tento prostor taková očekávání neplatí. To může být způsobeno tím, že druhá oblast vesnice za Šťavicou není mentálně považována za součást Sklepné, alespoň ne s normami, které platí pro hlavní část vesnice.

(3) Poslední rozpoznanou oblastí signifikantní pro sledovanou celo-vesnickou síť jsou propojené zahrady za domy. Sousedící zahrady vytvářejí příležitost k intenzivnější komunikaci (viz výše). Ovšemže takto popisovaný vztah není nic jiného, než vztah sousedský. Avšak lze mu porozumět i z hlediska mentálního uspořádání prostoru tak, že oblast zahrad za domy vytváří potenciál pro užší vztahy, které jsou běžně označovány jako sousedské.

Ve Sklepné jsem rozeznala tři významné prvky napomáhající orientaci v prostoru, které lze z pohledu celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku chápat ve dvou rovinách. Jednak jsou tu dva významné prvky, které se překrývají s dvěma nejvýznamnějšími prostorovými uzly (viz výše), tedy budova obecního úřadu a kostel. Tyto dva významné prvky jsou zároveň místa, kde se odehrává velká část praktik v rámci sledované sítě, a tedy poskytují příležitost k posilování a udržování vazeb uvnitř sítě. Třetím významným prvkem je silnice, která je v kontextu této práce chápána jako limita, která může naopak udržování vztahů bránit.

6.2 Prostor jakožto žitá limita

„Takže vlastne predsa aj, človek už sa vtedy zadýcha a všetko vlastne. Pre nás to ešte nie je taká namáhavá práca chodiť, no ale už pre takých- je už ako vlastne dost'. No.“ (Paní Valérie H., 63 let)

V první části kapitoly je rozebíráno, jak může specifický prostor ovlivňovat interakce mezi členy celo-vesnické sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné a jak podoba daného prostoru může ovlivnit tedy i povahu sledované sítě. Z výše popsaného lze usoudit, že relativní prostorová sevřenost daného venkovského prostoru přispívá k tvorbě shluků neboli prostorových uzlů, ve kterých se kumulují příležitosti pro podílení se na praktikách, které dále ovlivňují povahu této sítě a vztahy v ní zasazené. Tento pohled platí ovšem jen pro určitou část členů sledované sociální sítě. V kontextech různých jedinců nabývá potenciál stejného prostoru různých podob. V rámci sledované sítě existuje nezanedbatelný počet členů, pro které prostor přestává být příležitostí k podílení se na praktikách ustavujících vztahy uvnitř sítě, ale naopak se stává prostor překážkou pro tuto možnost. Možnost zapojit se u takových jedinců závisí na schopnosti či neschopnosti překonat určitý úsek prostoru.

Jak zdůrazňuje Sýkorová (2008, s. 416) prostorová vzdálenost se stává u seniorů významnou právě ve chvíli, kdy je jí třeba překonat. Prostorová vzdálenost může zvláště u členů sledované sítě, kteří pocítují problém s mobilitou, ovlivňovat jejich blízkost vztahů s ostatními členy, a tím pádem může ovlivňovat i jedincův přístup k sociálnímu kapitálu v rámci této sítě.

Členové sledované sítě by se z hlediska schopnosti překonat prostor dali umístit na škálu se třemi body. Na jednom konci takové škály jsou lidé, kteří se o problémech s mobilitou vůbec nezmiňovali, a prostor jejich zapojení do sociální sítě v negativním směru nijak neovlivňoval. Pak jsou tu lidé, kteří se o problémech s pohyblivostí sice zmiňovali, ale tato skutečnost je ovlivňovala pouze z části. A na druhém konci stojí lidé, kteří jsou kvůli problému s mobilitou a zpravidla i se zdravím z pohledu sledované sítě zcela izolováni. Čím je jedinec starší, tím je větší pravděpodobnost k přiblížení se poslednímu bodu, tedy k úplné izolaci, ovšem tato spojitost s vysokým věkem není výlučná.

Omezená mobilita může souviset jak se zdravotními problémy, tak s pokročilým věkem a v mnoha případech k omezené mobilitě přispívají oba dva zmiňované faktory. Informátoři často zmiňovali problémy s nohama. Mohlo se jednat o otékání nohou anebo o bolavé klouby.

„Keby mi koleno nebolo, ani by som nepovedal na ne pol slova, že ako sa cítim, ale toto ma najviac trápi.“ (Pan Tomáš M., 77 let)

Jedinci, kteří zmiňovali podobné potíže, zpravidla stále zůstávali do sledované sítě zapojeni. Ve většině případů se byli schopni pohybovat po vesnici sami, ačkoli sami zdůrazňovali, že tempo jejich chůze je velmi pomalé. Zpravidla si vypomáhali opěrou v podobě berlí či stařeckých holí. Tak například pan Tomáš M. kvůli bolavému kolenu chodil o berli, pravidelně ovšem docházel na nedělní mše nebo ke stolu k obchodu posedět s muži. Avšak například hraní ping pongu by pro něj možné nebylo. Jsou tedy určité praktiky, do kterých bez větších problémů mohou být takoví jedinci zapojeni, a na druhou stranu jsou praktiky, které to svou povahou neumožňují.

Další obtíž, která často omezovala jedincovu možnost podílet se na určitých praktikách, byl problém se závratěmi. Například paní Ela (77 let), ačkoli je z toho, co jsem se měla možnost dozvědět, ostatními členy sledované sítě vnímána jako velmi čiperná, sama se při rozhovoru zmiňovala o tom, že má problémy s tím, že se jí zatočí hlava a občas na následek toho upadne. Takoví jedinci se vypořádávají se situací zpravidla dvěma způsoby. Jednak se kvůli strachu a nejistotě sami raději pohybují pouze v blízkosti svého domu a jednak pokud se potřebují po vesnici dostat někam dál, vozí je autem někdo z příbuzných nebo blízkých kamarádů.

Například pan Eduard (88 let) ještě před pár lety byl členem Uzlu stůl, ke stolu ale přestal chodit po té, co absolvoval operaci srdce. Od té doby už je pro něho dojít ke stolu podle jeho slov příliš obtížné. Roli tedy může hrát i relativní vzdálenost, kterou je nutné překonat. To se týká jak zmiňovaných závratí, tak omezené pohyblivosti i jiných problémů, které se pojí ke stáří.

„Zvykne mi kývať, ja reku, d'aleko ísť tam.“ (Pan Tomáš M., 77 let, popisuje situaci, kdy vidí od stolu u obchodu, jak pan Eduard, 88 let, sedí v altánku)

Výše zmíněné případy se týkají spíše takových členů sítě, které problémy s mobilitou omezují pouze z části. Ovšem u některých členů sledované sítě mohou podobné problémy vést až k úplné izolaci (viz dále). Zpravidla se jedná o nejstarší ročníky. Často zmiňovanou příčinou izolace byla mrtvice. Pan Igor (63 let) se při našem rozhovoru zmiňoval i o několika důchodcích, které nikdo z informátorů před ním nezmiňoval, ovšem se slovy, že ten anebo ta už nikam nechodí a že ten anebo ta měli mrtvici.

„Prvé roky som bola tak zle, že som sa- že som nevedela nič robiť. Len čo sa mi najlepšie páčilo to bolo že som si ľahla a ležala som, celý deň, tak som sa dobre cítila (smích). Ale ani jesť ani piť ani nič.. to keby neboli, dcéra so zaťom, tak neviem ako by som vyšla.“ (Paní Ela, 77 let, popisuje první roky po mrtvici, dnes je ve výborné kondici)

K prostoru jakožto možné limitě mohou přispívat i určité překážky, které jedinec musí při překonávání prostoru zdolávat. Výše bylo také zmiňováno, že část seniorů se s problémem s překonáváním prostoru vůbec nesetkávala. Toto tvrzení ovšem není zcela přesné. Je pravdou, že někteří ze seniorů, zpravidla ti nejmladší okolo šedesáti pěti let problémy s mobilitou sice nezmiňovali, ovšem několikrát i od takových jedinců zazněla stížnost na příliš rušnou silnici. Když pomineme postěžování si na hluk a na třesoucí se okenní tabulky, někteří členové sítě upozorňovali také na problém s jejím přecházením.

„Áno a hlavne, že vlastne prechod je iba pri kostole- pri zastávke a hore je prechod, no a keď tu ideme do- volačo chceme prejsť tak to je umenie prechádzať niekedy. A pre takých starších naozaj čo pomalší chodia, tak to je ešte horšie, áno. Lebo prechod nie je. Ale prejsť musím. Strašne veľa aut chodí.“ (Valérie H., 63 let)

Z citace vyplývá, že se silnice může stát překážkou pro všechny členy sledované sociální sítě, o to horší je tedy situace pro jedince, kteří trpí omezenou mobilitou. Například pan Anton R. (86 let) tak trpí hned dvojitou prostorovou deprivací. Jednak už kromě pravidelného docházení na mše se svou manželkou kvůli omezené mobilitě velmi z domu nevychází, a jednak se dům Ráčkových nachází na okraji vesnice přímo vedle frekventované silnice. Pokud se chtějí Ráčkovi dostat do kostela, musí přecházet tuto silnici v místě nepřehledné zatáčky. Navíc dva sousední domy vedle nich jsou prázdné, což může přispívat k o to větší izolaci.

Kvůli výše zmiňovaným problémům se závratěmi se frekventované silnici vyhýbala také například paní Ela (77 let). Kvůli strachu, aby se jí nezamotala hlava blízko silnice a náhodou jí tak nesrazilo auto. Sama docházela v rámci vesnice například za paní Irmou (70 let), se kterou interaguje především v rámci Uzlu skrz zahrady, přes zadní zahrady za domy, anebo do kostela, který má velmi blízko svého domu a při cestě tam a zpět tak silnici nemusí překonávat. Zmiňovaná silnice tak do jisté míry může omezovat prostor, ve kterém se daný jedinec pohybuje a tím i praktiky, do kterých se zapojuje, což zase může ovlivnit jedincovo zapojení v rámci sledované sítě.

Vzájemné navštěvování členů sledované sociální sítě mohlo do jisté míry ovlivňovat,

pokud měl dříve navštěvovaný jedinec na zahradě velkého psa. V takovém případě mohlo dojít k přerušení navštěvování z důvodu strachu a nedůvěry ve vlastní stabilitu a rovnováhu. V důsledku toho tak mohlo docházet k oslabování vazeb v rámci sledované sítě.

„Ptala jsem se ho na pana Tomáše. Pan Eduard k němu prý chodíval často, ale teď tam nechodí, protože se bojí velkého psa.“ (Terénní poznámky, 1. pobyt, 2018, rozhovor s panem Eduardem, 88 let)

Poměrně významným faktorem, který může ovlivňovat schopnost překonávat prostor a tím i zapojení do sledované sociální sítě, je i počasí. Zejména ti jedinci, kterým bylo již nad sedmdesát let, se zmiňovali, že jejich míra energie a aktivity velmi záleží na tom, jaké je zrovna počasí. Jiní informátoři si zase stěžovali, že každou změnu počasí cítí v kloubech, což jim do jisté míry mohlo znepříjemňovat pohyb. Ovšem nejvíce počasí může ovlivnit zapojení některých členů sledované sítě zejména v zimních měsících. Se zledovatěním cest se může z prostoru pro určité jedince rázem stát nepřekonatelná překážka. To může způsobit, že v období zimních měsíců jsou někteří členové sledované sítě od ní zcela izolováni.

„Zvykla ešte chodiť do obchodu, ale teraz som už nevidela. V zime vôbec nechodila, lebo šmýka sa, takže ako nezvykne chodiť. Tento rok som ju ešte vôbec nevidela.“ (Paní Valérie H., 63 let, o paní Radce, 86 let)

V rámci sledované sítě jsou tedy i jedinci, kteří mohou být od ostatních členů sítě zcela izolováni právě kvůli problémům s překonáváním prostoru. Takovým jedincům jejich fyzická a zdravotní kondice nedovolí samostatně se podílet na žádných praktikách spojených se sledovanou sociální sítí. Aktivními členy sítě bylo na tyto jedince odkazováno s prohlášením, že daného jedince neviděli například celou zimu (viz citace výše) až dokonce i několik let. Tato prohlášení byla doprovázena doplněním, že daný jedinec už nechodí ani do kostela, ani do obchodu. Právě tímto slovním spojením, že daný člen nechodí už dokonce ani do kostela, ani do obchodu, byla ostatními členy vyjadřována jeho izolovanost.

Takovou izolovanost od sledované sítě bylo možné překonávat zpravidla už jen dvěma způsoby. Velmi častou strategií, jak překonat bariéru prostoru, bylo využití rodinných vazeb daného jedince, kdy například jinak izolovaného jedince vozili mladší příbuzní na mše v místním kostele autem (viz Praktiky v rámci sítě). V jiných případech jsou taková jedinci závislí na tom, že je některý z členů sledované sítě, který je na tom z hlediska mobility lépe, navštíví. Izolovaní jedinci se tak stávají pasivními aktéry, kteří jsou závislí na iniciativě druhých. Například paní Zlata (86 let) zůstává izolována především kvůli své nemoci. Stará

se o ni její dcera Valérie H. (63 let) a jejich vztah jsem popisovala již v předchozích kapitolách především z pohledu paní Valérie. Jedinou interakcí paní Zlaty v rámci sledované sociální sítě je příležitostné povídání s paní Marikou (80 let), s její honorární sousedkou a kamarádkou. Tato interakce je možná právě díky zprostředkování paní Valérie.

„Zvyknem ako ešte keď vidím, že mama je hore, tak že vlastne mamu k oknu zavolám, že ide Marika, tak trošku sa porozprávajú. Tak sa poteší aj moja mama, že ju vidí.“ (Paní Valérie H., 63 let)

V některých případech už ovšem ani taková strategie není možná, jelikož například oba jedinci spojení kamarádkým vztahem jsou ve stejné situaci nucené pasivity a tak pro ně není nadále možné dřívější přátelství udržovat. Vazby mezi některými jedinci, zvláště těmi nejstaršími, tak mohou být zcela přerušeny, přestože oba jedinci stále ve vesnici pobývají. Většinu těchto izolovaných jedinců tvořily ženy. To je ovšem způsobeno nejspíše především skutečností, že ve vesnici je spíše více vdov, než vdovců.

„Že vlastne ako naozaj ten ročník zostáva doma. Kto je ešte medzi nami, tak že vlastne väčšinou sú doma.“ (Valérie H., 63 let)

Na výše popsaném lze sledovat, že se ztrátou sil a ztrátou schopnosti se bez problému pohybovat v prostoru může přijít i oslabení či úplná ztráta sociálních vazeb na úrovni sledované sítě. To, co se při plném zdraví zdálo zvládnutelné, se s přibývajícím věkem jeví jako čím dál větší překážka. Ztráta sil souvisí s bolestí, nejistotou a strachem například o to, aby jedinec neupadl. Vliv může mít i počasí. V zimě je nebezpečí pádu se snižující se teplotou o to vyšší, takže v zimních měsících se může stát izolace od sledované sítě naprostou. Takoví jedinci mohou izolaci překonávat zpravidla už jen za podpory rodiny.

„To sedem, osem rokov to veľa robí. No ani som nevedela, no nechcela veriť, keď Zlata, ktorá tu robila, tam Valériina mama, tak ona povedala: uvidíš, že ako bude ešte aj rok veľa robiť, nie šesť, sedem rokov. Vtedy som ešte tak neu[verila] ale už teraz naozaj, už už vidím, že aj rok veľa robí.“ (Marika, 80 let)

7 Síť a gender

Jedním z významných faktorů ovlivňujících povahu a praktiky v rámci celo-vesnické sítě lidí v postproduktivním věku ve vesnici Sklepná byl i gender členů sledované sítě. Faktory

ovlivňující povahu sítě byly již blíže popsány v samostatné kapitole (viz Faktory ovlivňující povahu sítě), ovšem kategorie genderu se ukázala být natolik významnou, že jsem se rozhodla věnovat jí samostatnou kapitolu. Biologicky dané rozdíly nejsou tím jediným, co určuje význam toho být ženou a být mužem. Na základě biologického pohlaví si společnost utváří kategorii genderu. K genderu se váží různé představy o vlastnostech, které jsou považovány za více či méně maskulinní nebo femininní (Renzetti a Curran, 2003, s. 20). Lidé často hodnotí vlastnosti a chování ostatních na základě takto utvořených představ. Aspekt genderu je patrný v celé této práci, jelikož gender členů do jisté míry ovlivňuje téměř veškeré jejich počínání, často možná aniž by si to samotní jedinci uvědomovali.

V první části kapitoly rozdělují rozpoznané paralelní uzly na základě jejich ustavení s ohledem na kategorii genderu. Dále se zabývám rozdílem mezi praktikami, do kterých se zapojují ženy a muži. I u činností popisovaných v kapitole o praktikách je patrný jistý aspekt genderovanosti, ovšem na tomto místě se problematikou zabývám do větší hloubky a více zdůrazňuji její možné příčiny. V druhé části kapitoly jsou pak rozebrány rozdílné významy, které muži a ženy přikládají svému zapojení do sledované sítě.

7.1 Mužské vs. ženské praktiky

Některé z rozpoznávaných uzlů v rámci sledované sítě měly čistě ženské a čistě mužské složení, jiné byly člensky na úrovni genderu smíšené. Pokud byly uzly ustavovány na základě určité jiné iniciativy, než osobní vůli jedinců, členské složení mělo tendenci být spíše genderově smíšené. To se týkalo jednak uzlů založených na účasti se náboženské praxe, tedy Uzlu kostela a Uzlu Malušie, a jednak akcí spojených s Uzlem organizovaných střetnutí, které byly pořádány z iniciativy obecního úřadu. Z pohledu sledované sociální sítě jsou tyto uzly významné také právě díky skutečnosti, že ve chvílích, kdy jsou aktivovány, mají hypoteticky možnost spolu komunikovat i jedinci odlišného genderu, které nepojí příbuzenský vztah.

„Vieš čo, my sa bavíme dohromady raz za rok, keď je deň starých (smích).“ (Paní Irma, 70 let, o interakci mezi muži a ženami v důchodovém věku)

Výjimkou je Uzel náhodných střetnutí u autobusové zastávky nebo před či po nákupu v obchodě. Tento uzel se zdál být spíše ženským. Nikdo z dotazovaných mužů se nezmiňoval o tom, že by do nedalekého města jezdili autobusem. Pokud do města cestovali ještě stále sami, jezdili do Bubence autem. Ti, kteří už autem jezdit nemohli, se většinou

zmiňovali o tom, že například k lékaři je odvezou děti. Naopak poměrně dost žen se zmiňovalo o cestování autobusem. Nakupování potravin v obchodě bylo zase spojené především s dokupováním chybějících ingrediencí na vaření, které měly na starosti zpravidla ženy. Je nutné ovšem poznamenat, že z rozhovorů však vyplývá, že za tímto účelem chodí nakupovat do obchodu například i pan Dobromil (63 let) a z výpovědi paní Maríny (viz citace v kapitole Prostor ve vztahu k síti) se dá vyvodit, že pokud se naskytne příležitost, tak se do interakcí také zapojí.

Z analýzy vyplývá, že oproti většině uzlů, které byly ustaveny na základě nějaké formální autority, měly uzly v rámci sledované sítě, jejichž ustavení záviselo čistě na dobrovolné iniciativě samotných členů uzlu, tendenci být genderově homogenní. Zároveň se zdá, že povaha některých z uzlů utvářených na základě iniciativy členů sítě kopírovala symbolické rozdělení mezi světem žen a světem mužů v místní komunitě. Respektive praktiky, na jejichž základě byly tyto uzly ustavovány a významy, které byly těmto praktikám připisovány, byly do značné míry genderované (viz dále). Ať už byl uzel výlučně mužskou nebo ženskou záležitostí anebo na genderu člena nezáleželo, ve sledovaných praktikách vyvstávaly určité rozdílnosti mezi povahou praktik spojovaných spíše s muži anebo naopak povahou praktik spojovaných spíše se ženami. Šikić-Mićanović (2014, s. 23–24) mluví ve své práci o genderu a venkovských komunitách a upozorňuje na výzkumy, které se zabývají nerovnými rolemi žen a mužů. Nerovné genderové vztahy a dělení práce podle ní ovlivňují nejen jednotlivé domácnosti, ale také celou venkovskou komunitu, z čehož může vyplývat i vysoká genderovanost sociálních praktik v těchto komunitách.

Na náboženské praxi se podílí jak ženy, tak muži v důchodovém věku. Ovšem i u této praxe se daly sledovat určité genderové rozdíly. Jak již bylo naznačeno v kapitole pojednávající o praktikách, jedné specifické modlitby, modlitby růžence, se účastní v převážné většině pouze ženy v postproduktivním věku a zejména při nedělní mši se ostatní účastníci, včetně většiny mužů v postproduktivním věku, přidávají až po příchodu pana faráře, tedy těsně před začátkem samotné bohoslužby.

Zvláště pro některé ženy je modlitba růžence velmi důležitou a z analýzy vyplývá, že věří, že je pro vesnici žádoucí, aby stále v obci zůstávali lidé, kteří tuto modlitbu pronášejí. Muži se této modlitby zpravidla účastní pouze dva, a to Pan Anton R. (86 let), který je ovšem závislý na skutečnosti, že s ním do kostela chodí jeho žena, paní Miriam R. (80 let), která se modlitby růžence účastní, čili se dá předpokládat, že pan Anton se modlitby účastní, jelikož se jí účastní paní Miriam. Druhý z nich je pan Eduard (88 let), který zase v minulosti prodělal

významnou životní změnu po smrti své manželky a příkladná účast na veškeré možné náboženské praxi se pro něho stala velmi důležitou. Jedinci, kteří se účastní modlitby růžence, patří zpravidla i mezi ty, kteří chodí pravidelně do kostela na mše jak v neděli, tak ve všední den.

Data naznačují, že ostatní muži - senioři chodí do kostela pouze v neděli a ve svátky a modlitby růžence se neúčastní. Jak se zdá, účastnit se modlitby růžence nebo mši ve všední dny není pro muže v postproduktivním věku v rámci sledované sítě vyžadovanou normou. To může být jeden z důvodů, proč v době, kdy ostatní účastníci mše, převážně ženy - seniorky, odříkávají v lavicích růženec, většina mužů - seniorů společně debatuje před kostelem a čekají na příchod pana faráře. Různé normy pro muže a pro ženy tak mohou vytvářet odlišné typy příležitostí pro interakce mezi členy sledované sítě.

„To je dobré keď pán farár mešká! Máme 10 minút na debatu.“ (Pan Dobromil, 63 let)

Drobné rozdělení mohlo být pozorováno při mši i v zasedacím pořádku. Každý má v kostele ve Sklepné své místo, a někteří mají dokonce na lavicích položené vlastní polštářky. První lavice zůstávají zpravidla prázdné a lidé si začínají sedat až zhruba od prostředku dál. Blízko sebe si sedali spíše jedinci stejného genderu, ačkoli toto pravidlo nebylo výlučné. Nahoře na kůru seděli pouze muži. Ovšem domněnka, že zasedací pořádek v kostele určuje právě gender, mi byla několika informátory vyvrácena a ve všech případech bylo odkazováno na osobní zvyklost.

„Nie, nie. Väčšinou vlastne to, že mladší zvykli stále hore chodiť vlastne ako, ty starší už tam nevylietli. A niekto si zvykli- naučili sa ako dole.“ (Valérie H., 63 let)

Zmiňovaná zvyklost u zasedacího pořádku v kostele může odkazovat na vztahy uvnitř celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku. V některých případech vedle sebe sedí například manželské páry, což je ovšem spíše výjimkou. V jiných případech vedle sebe sedí lidé spojení kamarádkými nebo sousedskými vztahy.

Pro povahu sledované sítě dále může hrát roli, jak lidé v postproduktivním věku rozlišují mezi pracemi, které se jeví více jako ženské a mezi těmi, které jsou přiřazovány mužům. S muži se pojí spíše fyzicky náročnější práce, zatímco ženy zastávají práce, které se podobají těm, které zastávají v domácnosti. Při příležitosti Dne obce bylo možné pozorovat jak někteří muži - senioři, zejména ti mladší, pomáhali s přípravou prostorů pro Den obce. Ženy - seniorky zase napekly koláče. Genderová diferenciacie práce se objevovala i v jiných oblastech. Jednou z nich byla výpomoc v kostele. Například při rozhovoru s panem

Lojzou (67 let), jsem se zmiňovala o skupince žen, které udržují interiér kostela v rámci Uzlu výpomoc kostel, a dotazovala jsem se ho, zda v kostele vypomáhají pouze ženy.

„Tak my sme zase ony od- odkladali zástavy včera. Aj takéto, mužské roboty. A bol som ony opravovať aj ja. Omietka bola spadnutá, tak som bol na jeseň opravovať niečo v kostole.“
(Pan Lojza, 67 let)

Práce, které jsou tedy spojovány s úklidem, s dekorací nebo s pečením, jsou vyhrazeny výlučně ženám, zatímco fyzicky náročnější práci, která je ovšem potřebná spíše příležitostně, zastávají zase muži. Takové rozdělení práce odráží i rozdělení práce mezi muži a ženami v postproduktivním věku v jednotlivých domácnostech (viz dále). To se pak promítá i do vztahů v rámci sledované sociální sítě.

Typy práce, které jsou připisovány spíše ženám a na druhou stranu spíše mužům v postproduktivním věku, odrážely také druhy podpory, které proudily skrze mužské a ženské vazby v rámci sledované sítě. Ženy si navzájem poskytovaly materiální dary, jejichž potřeba vyplývala z ženských praktik, jako bylo například vaření či zdobení kostela, muži si zase navzájem podávali pomocnou ruku ve chvílích, kdy vykonávali fyzicky náročnou aktivitu (viz Praktiky v rámci sítě).

V určitých kontextech se mezi muži a ženami lišila také forma předávání informací. Kandert (2004, s. 95–96) se zmiňuje o existenci oddělených mužských a ženských informačních sítí, které se mohou v určitých momentech překrývat (viz Teoretické zakotvení). Data z terénu ukázala, že mužské a ženské informační uzly se v některých případech překrývaly například na úrovni manželských domácností. Tímto způsobem tak informace mohly proudit dál sledovanou sociální sítí i mimo uzel, ve kterém byla v prvotní chvíli informace předána. Například paní Valérie H. (63 let) se zmiňovala o panu Šimonovi (80 let) s odkazem na to, že informaci získala od svého manžela, který se ji zase dozvěděl od svých kamarádů:

„Teraz som počula, že za to tu mal deti a všetko, lebo že on oslavuje 80, má 80 a jeho syn mal 50, no. Takže oslavovali spolu. A to iba chlapi medzi sebou rozprávali. Tak to mi môj manžel oznámil.“ (Paní Valérie H., 63 let)

V jiných případech ovšem informační toky uvnitř sítě mohou selhat, právě kvůli absenci překrývajících se článků. Při prvním pobytu v terénu jsem měla možnost pozorovat situaci, která byla způsobena zmatkem vzniklým okolo mše probíhající ve všední den. Z mě neznámých důvodů nastala situace, kdy nebylo všem členům Uzlu kostel jasné, že mše se

pořádá právě v daný den. Po mši jsem měla možnost mluvit s panem Eduardem (88 let), který byl jedním z lidí, ke kterým se informace o konání mše nedostala.

„Vidím, že na zahradě za tmy sedí pan Eduard. Jdu blíž k bráně. Všimne si mě a vychází ven. Chvilí jsme si povídali a on se mě ptá na kostel. Jestli dnes byla mše. Očividně také nevěděl, že mše nebyla tento týden v pátek. Ohledně této informace panoval ve vesnici očividně chaos. Vypadá dost utrápeně. Ujišťuji ho, že v tom byl zmatek a že dokonce ani paní starostka nevěděla, že je mše dnes. Vypadal, že jsem ho aspoň trochu uklidnila, ptal se mě: „Takže nemám hriech?“ Ujistila jsem ho, že určitě ne, že za to nemohl. Pak jsme si popřáli dobrou noc a šla jsem domů.“ (Terénní poznámky, 1. pobyt, 2018)

Když jsem se pak další den zmiňovala o incidentu paní Maríně (73 let), reagovala na situaci slovy, že se mohl pan Eduard (88 let) zeptat. Z analýzy se zdá, že tato situace vznikla, jelikož se informace rozšířila jen v rámci určitého výseku Uzlu kostel, a to pouze mezi některými ženami, které do kostela docházely pravidelně i ve všední dny. Tedy i uvnitř jednoho uzlu mohou existovat různé členské diferenciacie, například právě na úrovni genderu.

7.2 Mužské vs. ženské významy

Jedním z rozdílů mezi ženskými a mužskými skupinami v rámci celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné bylo i věkové složení jednotlivých skupin. Ženské uzly se mnohem striktněji skládaly pouze z členek v postproduktivním věku. Je nutné přiznat, že mezi členkami jednoho uzlu mohl být i věkový rozdíl téměř dvaceti let, tak jako u paní Mariky (80 let), nejstarší členky Uzlu výpomoc kostel, a paní Valérie H. (63 let), nejmladší členky Uzlu výpomoc kostel, ovšem vždy se jednalo bez ohledu na věk o důchodkyně.

Některé ženy se také poměrně výrazně distancovaly od míst a od akcí, které samy považovaly za záležitosti spíše pro mladé (viz Celo-vesnická síť z emické perspektivy). Naopak z analýzy vyplývá, že muži - senioři, nepřikládali věku téměř vůbec žádný význam. Nejstaršímu účastníkovi Uzlu ping pong, panu Lojzovi, je 67 let a nejmladšímu účastníkovi, Sebastiánovi, je něco málo přes čtyřicet let. Ke stolu zase chodí, jak senioři, tak velmi mladí muži, jako například Oliver, kterému je okolo 30 let. Například paní Nad'a M. (74 let) se prý na svého muže pana Tomáše M. (77 let) zlobí za to, že ke stolu chodí právě proto, že už

podle jejího názoru nemá co dělat mezi tak mladými lidmi. Tato informace zaznívala, jak od ostatních členů sítě, tak přímo od paní Nadi. Pan Tomáš ovšem situaci vysvětloval takto:

„Za to som i ja taký, lebo moji kamaráti čo aj spolu tento- už odišli, zomreli, väčšina. Už všetci, všetci moje vekové.“ (Pan Tomáš M., 77 let)

Ztráta sociálních vazeb se při analýze objevovala jak u mužů, tak u žen, ovšem strategie zvládnání této situace se v závislosti na genderu mohla v určitých kontextech lišit (viz Celo-vesnická síť z emické perspektivy). Fakt, že většina žen se dožívá vyššího věku než muži, může způsobovat, že zatímco ženy ztrácí vazby především v podobě svých manželů, a tak mají stále poměrně dost možností navazovat vazby na vrstevnické úrovni s ostatními ženami - seniorkami, naopak muži, kterým s přibývajícím věkem ubývají spíše kamarádské vazby, jsou pak odkázáni na to být sami anebo nahrazovat ztracené vazby vazbami i s výrazně mladšími jedinci, tak jako je tomu u pana Tomáše (viz citace výše).

Jak již bylo naznačováno, z analýzy vyplývá, že ženy mají tendenci se sdružovat u aktivit, které jsou spojeny s nějakým dalším cílem, než je samotné střetnutí se s kamarádkami. Tak například ženy se sejdou při práci v kostele nebo za účelem vyčistit hroby na hřbitově, téměř nikdy ovšem setkání nespočívá v cíli společně posedět a společně strávit čas. Této skutečnosti jsou si dotazované ženy vědomy a bylo pro ně velmi důležité tento fakt zdůraznit. Společné posezení je pro ně něco spíše výjimečného, co například paní Nad'a M. (74 let) spojovala se slavením jmenin a narozenin. Byly to právě ženy, které nejvíce zmiňovaly, že se společně spíše nescházejí kvůli příliš velkému množství práce. Když už se ženy společně sejdou, deklarovaný cíl setkání je pak vždy jiný, než návštěva kamarádky nebo prosté popovídání si. U společné debaty byla zdůrazňována jednak v některých případech náhodnost setkání a v jiných případech bylo velmi důležité říci, že debata neprobíhala uvnitř domu u kávy, ale pouze na chvíli na dvoře (viz Praktiky spojené se sítí). Zdá se, že cílem takových prohlášení mohla být snaha vyvrátit možnost, že by v tu chvíli ženy dělaly v jejich očích něco neužitečného, jako je třeba debatování u kávy.

„No... chlapi chodia.“ (reakce Paní Nadi M., 74 let, na vyprávění jejího muže, pana Tomáše M., 77 let, o scházení s muži u stolu před obchodem)

Na druhou stranu uzly, které jsou složením čistě mužské, tedy Uzel ping pong a Uzel stůl, jsou založeny na volnočasových aktivitách, jejichž cíl v kontrastu k ženským praktikám, je přímo spojován s cílem setkat se s přáteli a společně posedět (viz Praktiky spojené se sítí). Z analýzy dat se zdá, že muži netrpí v takové míře představou nedostatku

času, tak jako ženy (viz dále). Jedním z důvodů, proč je například stůl místem, kterému se ženy vyhýbají, může souviset se skutečností, že některými členy sítě je stůl vnímán jako místo, kam chodí lidé, co říkají nebo vypadají, že nemají co na práci. Umístění stolu je velmi na očích a sezením u stolu by ženy mohly vyvolat dojem, jako že se flákají, že nemají co na práci nebo že se nestarají dobře o domácnost. Z výpovědi paní Valérie H. (63 let) vyplývá, že jen tak se pohybovat venku bez evidentního cíle, může pro některé členy sítě působit podivně:

„Ked' už vol'akto sa prechádza vonku, no tak čo? Nemá doma čo robiť?“ (Paní Valérie H., 63 let)

Z výpovědí informátorů i z pozorování v terénu vyplývá, že je nemyslitelné, aby si šla ke stolu sednout žena. Posezení u stolu je, jak už bylo v práci zmiňováno, důsledkem chybějící hospody, která byla informátory také spojována spíše s mužským genderem, ovšem v případě zmiňování se o hospodě nebyl gender zdůrazňován až v takové míře, jako u Uzlu stůl. Uzel stůl může být čistě mužským místem tedy také proto, že místo je do velké míry spojováno s pitím alkoholu. Ovšem například při Dni důchodců není problém, aby ženy popíjely na veřejnosti alkoholické nápoje. Z toho vyplývá, že vždy záleží na kontextu dané situace.

Sport se zdá být pro ženy stejně nevhodnou praktikou jako posezení. Navíc sport se zdá být u mužů v postproduktivním věku od společného posezení neoddelitelný (viz Praktiky v rámci sítě). Obě činnosti mohou být vnímány jako volnočasové aktivity, ovšem účastnit se volnočasové aktivity znamená přiznat, že jedinec nemá nic jiného na práci, než trávit čas zábavou, což je v rozporu s tím, jak ženy vnímají vlastní pozici v sociální realitě (viz dále).

„Ženy nemajú kde veľmi chodiť. Nevieľm kto by hral pingpong (pousmání). Ja tiež by som nehrala už pingpong. Kto by tam skákal.“ (Paní Valérie H., 63 let)

Z analýzy vyplývá, že ženské uzly jsou spojovány více s prací a mužské zase se zábavou. Pan Eduard (88 let) se například také zmiňoval o tom, že s panem Dobromilem (63 let) chodí pravidelně k němu domů na kávu a na rozdíl od dotazovaných žen, tuto skutečnost nespojoval s žádnou výjimečnou příležitostí, jako jsou například narozeniny nebo jmeniny. Mezi ženami také zazněla několikrát představa toho, že ženy se ani nemají kde scházet. Tato představa chybějícího místa, kde by bylo možné se společně scházet, kontrastuje s existencí klubovny nacházející se v budově obecního úřadu, která zůstává

téměř nevyužita, až na její využívání členy Uzlu stůl, tedy muži, v zimních měsících (viz Prostor ve vztahu k síti).

Jaký ale může být důvod pro to, že ženy mají tendenci se věnovat spíše aktivitám spojovaným s prací, zatímco muži naopak nemají problém svůj čas trávit volnočasovými aktivitami? Na základě analýzy dat se domnívám, že odpověď by mohla spočívat v dělbě práce na základě genderových rolí jedinců v rámci jednotlivých domácností. Domácnost nelze nahlížet jako zcela oddělenou od vnějšího světa, a tudíž role, které jedinec zastává uvnitř domácnosti, se mohou projektovat i v jeho počínání vůči okolnímu světu (Renzetti a Curran, 2004, s. 212).

Renzetti a Curran (2004, s. 231) naznačují, že ačkoli oba z partnerů docházejí do zaměstnání, domácí práce zastávají i přes to zpravidla ženy, jelikož domácí práce jsou považovány za ženskou práci. Členové celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve Sklepné z povahy postproduktivního věku už zpravidla do zaměstnání nedocházejí a tedy pokud dosud žijí v partnerských domácnostech, tak jak muž, tak žena, jsou oba v domácnosti přítomni ve stejné míře a teoreticky by na domácí práce měli mít tedy oba stejně času. Z analýzy ovšem vyplývá, že i přes to, se o domácnost starají v zásadě ženy. Všechny ženy - seniorky, se kterými byly vedeny rozhovory, ve své produktivní fázi života docházely do zaměstnání. Všechny informátorky tedy v době, kdy byly mladší, musely v domácnosti odpracovat takzvanou „druhou směnu“, tak jak popisuje domácí práci následující po dni stráveném v zaměstnání Arlie Hochschild (Renzetti a Curran, 2003, s. 231)

Lze tedy předpokládat, že ženy v postproduktivním věku ve Sklepné byly zvyklé většinu svého času pracovat, část času za plat a část neplaceně. Na druhou stranu pro muže, jak vyplývá z výše popsaného, je práce vázána především s její placenou formou, tedy pouze s jednou směnou vázanou na zaměstnání. Je nutné poznamenat, že ovšem muži v postproduktivním věku ve Sklepné zastávají podle svých fyzických možností některou práci na zahradách a okolo domu, která odpovídá jejich genderové roli. S přechodem do důchodového věku směna v zaměstnání odpadá jak ženám, tak mužům. Z analýzy ovšem vyplývá, že zatímco muži se cítili s odpadnutím povinnosti směny v zaměstnání oprávněni odejít na odpočinek a tak využívat více času na své záliby a volnočasové aktivity, ženy tuto možnost nepocit'ovaly, z části možná, jelikož jejich druhá směna není u konce ani s důchodových věkem.

Jinými slovy, pro některé muže nemusí být problém si jít jen tak ven posedět a podebatovat, jelikož oni mají odpracováno, naproti tomu ženám jejich povinnost pracovat,

byť ne za peníze, nekončí, a proto pro ně není přípustné, aby byly na veřejnosti viděny, jak jen tak posedávají, jelikož by tím mohly vyvolávat dojem, že zanedbávají své povinnosti, což by mohlo poškozovat jejich status. K práci v domácnosti pak může přibývat i péče o partnera či o nemocného rodiče (viz Faktory ovlivňující povahu sítě). Právě z povahy jejich genderové role může pramenit zakořeněná představa žen v postproduktivním věku ve Sklepné, že nemají na zábavu a na scházení čas, jelikož mají stále plno práce, zatímco muži takovou představou netrpí, jelikož jejich práce, tedy práce v zaměstnání, s přechodem do důchodového věku skončila. Tím v žádném případě netvrdím, že muži v důchodovém věku nevykonávají žádnou práci například okolo domu, jak bylo poznamenáno výše. Ovšem muži spíše zastávají práci, která nevyžaduje takovou pravidelnost, jako práce v domácnosti připisované ženám (Renzetti a Curran, 2003, s. 232). Navíc lze předpokládat, že muži díky tomu, že do práce nejspíše chodili delší dobu a nepřerušovaně, dostávají větší důchod než ženy, a tudíž pořád mohou teoreticky vystupovat v pozici toho, kdo přináší do domácnosti peníze (Renzetti a Curran, 2003, s. 243).

Z pozice členek sledované sociální sítě je navíc, jak již bylo zmiňováno, být dobrou hospodyňkou spojováno s vysokým statusem (viz Faktory ovlivňující povahu sociální sítě). Pro ženy - seniorky je tedy žádoucí investovat svou energii do praktik, které potvrzují jejich status dobré hospodyňky. Zatímco s mužskou genderovou rolí se tento typ vystupování s vysokým statusem nepojí. Z analýzy tedy vyplývá, že redistribuce práce se v důchodovém věku mezi muži a ženami nezmění, jen proto, že mají jak muži, tak ženy více času než dřív. Pozice, které totiž muži a ženy v sociální realitě zastávají, jsou pevně zakořeněny a dále reprodukovány v jejich habitu (Bourdieu, 2000, s. 33). Tato skutečnost tak ovlivňuje praktiky, do kterých jsou ženy a muži v postproduktivním věku v rámci sledované sociální sítě zapojeni, stejně jako významy, které své pozici v sociální realitě připisují.

Na výše vznesenou otázku, co stojí za tím, že ženy mají tendenci se věnovat spíše aktivitám spojeným s prací, zatímco muži naopak volnočasovým aktivitám, lze hledat odpověď i s důrazem na skutečnost, že takové počínání bylo pozorováno ve vesnickém prostředí. Veškeré aktivity provozované muži, které jsem označila za volnočasové, byly, jak už bylo několikrát zmiňováno, důsledkem zavření hospody. Hospoda je například Kandertem (2004, s. 95–96) označována za mužské informační centrum, kde se mohou projednávat například místní politické záležitosti, přičemž mužské informační sítě mohou kopírovat složení vesnických mocenských klik. O vesnických klikách dále Kandert (2004, s. 199–200) uvádí, že ve vesnici jsou vždy dvě soupeřící kliky ustavené na základě příbuzenských a přátelských vazeb, přičemž u moci je vždy jedna klika, která je terčem

kritiky kliky druhé. Moc si členové klik nárokují například na základě práv starousedlíků nebo údajných lepších mravních hodnot.

Tímto způsobem lze uvažovat o Uzlu ping pong a o Uzlu stůl spojovaných výše s volnočasovými aktivitami, jako o dvou vesnických klikách. Ačkoli je nutné poznamenat, že hranice mezi členy těchto dvou uzlů není za každé situace tak ostrá a může být v různých kontextech různě vyjednávána. Ovšem jak bylo zmíněno již v kapitole o povaze sociální sítě, členství v Uzlu ping pong a členství v Uzlu stůl se zásadně nepřekrývá. To, co se tedy u mužů z pohledu vnějšího pozorovatele může zdát jako účast na volnočasových aktivitách, může za sebou skrývat účast na reprodukci místních mocenských klik nesoucích odlišné statusové významy.

Nádaská (2008, s. 160) poukazuje ve své práci na existenci lokálních názorových vůdců, což mohou být jak ženy, tak muži. Jak vyplývá z analýzy dat, seniorky ve Sklepné svým počínáním mohou vystupovat jako strážkyně mravních hodnot. Praktiky, na kterých se podílejí nebo praktiky, kterým se naopak vyhýbají seniorky ve Sklepné mohou sloužit jako manifestace těchto hodnot a norem. Veškerá jejich společná činnost klade důraz na hodnoty spojené s odvedenou prací nebo s chozením do kostela. Naopak tím, že se vyhýbají místům spojovaným s volnočasovými aktivitami a pitím alkoholu (viz výše), mohou vyjadřovat postoj například proti nadměrné konzumaci alkoholických nápojů nebo pití alkoholu „v nevhodnou“ dobu, například v dobu, kdy by se mělo podle jejich názoru pracovat na zahradách. Šikić-Mićanović (2014, s. 23) upozorňuje na skutečnost, že výzkumy zaměřené na venkovské komunity uvádějí, že od žen je očekáváno, že se budou účastnit takových praktik, které udržují místní tradiční hodnoty.

8 Celo-vesnická síť z emické perspektivy

Jedním ze způsobů, jak zkoumat celo-vesnickou sociální síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné je zaměřit se na to, jak se síť jeví z vnějšího pohledu výzkumníka. Takový obraz by ale nebyl úplný, pokud by se práce nezaměřila i na analýzu toho, jak síť vnímají samotní její členové, jak se k ní vztahují, co na základě vztahování se k síti od ní očekávají a jak vyjednávají relevanci sítě ve vztahu k vlastní pozici v sociální realitě.

8.1 Vztahování se ke Sklepné

„Dakedy sa v nedel'u vlastne aj, ľudia si sadli von pred dom a bud' sa rozprávali alebo susedia sa prišli- a teraz už naozaj. Aj málo ľudí tu býva, to je fakt, že keď si pozriete, že skoro každý, piaty dom je prázdny, niekde aj vedľa seba sú ako prázdne domy, že vlastne ako- a mladých sem ako ne'ahá, nemá čo ťahať.“ (Paní Valérie H., 63 let)

Procento obyvatel v postproduktivním věku ve Sklepné je významné. Tato skutečnost je způsobená mimo jiné tím, že v minulosti byla obec z generačního hlediska ovlivněna migrací mladých lidí pryč z obce (viz popis lokality, Metodologie). Tento odchod lidí z obce byl ve výpovědích obyvatel Sklepné asociován s vnímáním Sklepné jako prázdné dědiny. Druhým důvodem pro vnímání Sklepné jakožto prázdné dědiny bylo vymírání starších generací. Pojem „prázdna dědina“ je upraveným emickým pojmem, který vychází především z opakovaného zmiňování se o prázdných domech. Právě prázdné domy jsou hmotným symbolem vnímání Sklepné jakožto prázdné. Jsou němou připomínkou ztracených sociálních vazeb. Prázdné domy vyvolávají vzpomínky především na to, jak to bylo dřív.

„Dobre bolo hovoriť kým boli plné domy. Dobre nám tu bolo, sa žilo, naozaj. Ale už teraz je nás veľmi málo.“ (Naďa M., 74 let)

Pro sledovanou sociální síť je významný především druhý z důvodů pro vnímání Sklepné jakožto prázdné dědiny, tedy ve výpovědích informátorů mnohokrát zdůrazňované vymírání starších obyvatel. Vymírání členů sledované sítě souvisí s ubýváním sociálních vazeb v rámci této sítě. To způsobuje, že většina jejích členů interpretuje situaci tak, že se vlastně už ani není s kým scházet. Relativně malý počet členů sledované sítě, oproti srovnání s více či méně nedávnou minulostí, je spojován s poklesem intenzity interakcí. Například pan Dobromil (63 let) zdůrazňoval, že tím, že podle jeho slov už polovina vesnice vymřela, tak je členů sítě málo, a tedy je i málo zábavy.

Řídnutí vazeb je vnímáno silně na úrovni sousedských vztahů, například jako u paní Květoslavy P. (66 let), která zmiňovala, že domy z obou stran jejího domu jsou prázdné, jelikož sousedí již zemřeli. Během svých dvou pobytů jsem sama měla možnost sledovat ztrátu hned několika kamarádkých vazeb. Například pan Kamil (64 let) vzpomínal při našem neformálním rozhovoru na pana Matyáše (63 let) jako na svého dobrého kamaráda, ovšem pan Matyáš zemřel v roce 2019. Většina těchto vazeb zůstává nenahrazena a především ti lidé patřící k těm úplně nejstarším ročníkům už nové vazby v rámci sledované sociální sítě neprohlubují. I z těchto důvodů se ve svých výpovědích nostalgicky vrací ke

starým časům. Na druhou stranu je nutné poznamenat, že se ztrátou určitých vazeb, například těch partnerských může souviset i příležitost k prohlubování jiných vrstevnických vazeb. Tak je tomu například u ovdovělých žen. Po úmrtí partnera přichází příležitost více se zapojit do celo-vesnické sociální sítě na úrovni lidí v postproduktivním věku (viz Faktory ovlivňující povahu sítě). Jiným příkladem je pan Tomáš M. (77 let), který se v rámci Uzlu stůl schází i s o několik generací mladšími muži. Tuto skutečnost vysvětluje právě ztrátou vrstevnických vazeb, tedy s úbytkem členů celo-vesnické sociální sítě na vrstevnické úrovni (viz Sít' a gender).

Kromě převládajícího diskurzu vymřelé a vystěhované, tedy prázdné dědiny se objevovala i představa uzavřené vesnice, ve smyslu uzavřených obyvatel k sobě navzájem. Tato představa uzavřenosti se projevuje i na úrovni sledované sociální sítě, kdy u většiny jejích členů převládal názor toho, že obecně se senioři ve Sklepné společně nescházejí a příliš spolu neinteragují. Je nutné upozornit, že tato představa se nespojovala s jednotlivými rozeznávanými uzly v rámci této sociální sítě, avšak i členové významně zapojení do jednotlivých uzlů často zdůrazňovali představu o neaktivnosti celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku. Pan Dobromil (63 let) v souvislosti s prázdnou dědinou hovořil i o tom, že každý dnes žije sám pro sebe, podle jeho slov jde každý jen do kostela a do obchodu a jinak nic. Slovní spojení „žit' sám pre seba“ používala například i paní Valérie H. (63 let), když vzpomínala na to, jak to bylo dřív:

„Už ani guláš nevaríme, nič (smích). Už väčšinou každý býva sám a ako žije sám pre seba. Už nie je to ako bolo dakedy, naozaj sa schádzalo a všetko.“ (Paní Valérie H., 63 let)

Z výše uvedeného je patrné, že mezi informátory převládala silná tendence posuzovat současnou situaci na základě vzpomínek na minulost, přičemž se v těchto vzpomínkách zobrazoval jakýsi ideál propojené aktivní celo-vesnické sociální sítě. K velmi podobným závěrům ze stejného terénu dochází ve své bakalářské práci i Kateřina Bujárková (2011, s. 59– 60), která kromě dalšího, popisuje také, jak se vzpomínky jejích informátorů na 60. a 70. léta minulého století promítaly i na hodnocení dnešní doby. Jedním ze silných motivů, které Bujárková rozeznává, je větší pospolitost a volnější atmosféra tehdejší doby, což koresponduje s představou mých informátorů o tom, že dříve se scházeli více (viz výše) a že jedním z důvodů, proč tomu tak už není, je dnešní uspěchaná doba (viz dále). Stejně nálezy v obou výzkumech vidím jako náznak skutečnosti, že je tento diskurz ve sledované lokalitě velmi významný.

Paní Marika (80 let) zase zmiňovala, že izolace je založena i na „hradbách“, které

lidé mezi sebou staví. Podle ní dnes každý zamyká branky nebo má velké psy, takže se ani k nikomu nedostane, i kdyby chtěla. Přestože je Marika zapojená do několika uzlů v rámci sledované sociální sítě, a to do Uzlu výpomoc kostel nebo Uzlu Malušie, situaci vnímá takto:

„...tam zase veľký pes, tam zase nikto, vravím, že keby som volačo chcela, nie nemám tu nikoho. No. A Valérie tiež, ony majú, aj oni majú, však každý zatvára na noc no, takže, len keď tak zavolám...“ (Marika, 80 let)

Paní Valérie H. (63 let) v souvislosti s uzavřenou vesnicí mluví také o tom, že nejstarší ročníky už vlastně ani nevychází ven z domů (více viz Prostor ve vztahu k síti). Tedy představa prázdné dědiny nemusí souviset pouze se skutečností, že jsou domy prázdné, ale také s tím, že pokud už v nich někdo žije, často ani nevychází a do společného života vesnice se aktivně nezapojuje. Je nutné ale poznamenat, že tato představa, ačkoli je představou převládající, není jediná, která se mezi členy sítě objevuje. Například pan Lojza (67 let), který je zapojen do několika uzlů a je, co se týče například výpomoci ve vesnici nebo podílení se na organizovaných akcích vesnice poměrně dost aktivní (viz Praktiky v rámci sítě), vnímá sledovanou síť jinak:

„Schádzame sa takto. Nedá sa povedať, že by sme sa- ako vidíte, že nie sme taká uzavretá dedina.“ (Pan Lojza, 67 let)

Z pozorování při terénním výzkumu v dané lokalitě i z informací od členů sítě se zdá, že celo-vesnická sociální síť lidí v postproduktivním věku je, co se výše počtu zapojených členů týče, nejvíce aktivní v rámci Uzlu organizovaných střetnutí, například v den Dne důchodců nebo Dne obce, tedy ve chvílích, kdy je interakce v síti podnícena formální autoritou obecního úřadu, respektive paní starostkou. Ovšem kromě těchto zmíněných příležitostí vnímala většina informátorů sledovanou sociální síť navzájem k sobě na členské úrovni spíše uzavřenou. Jak se zdá, preferovány byly většinou vazby na úrovni jednotlivých rozpoznávaných uzlů. Někteří členové zase dávali přednost spíše vazbám mimo sledovanou síť.

V kulturním domě je k dispozici místnost, klubovna, která byla paní starostkou původně zamýšlena jako místo pro setkávání důchodců (viz Prostor ve vztahu k síti). Z výpovědí členů celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku je jasné, že většina z nich o klubovně, i o jejím zamýšleném účelu věděla, ale zároveň přiznávali, že se tato myšlenka příliš neujala. Na druhou stranu se opakovaně vyskytovalo přání, že by bylo dobré, kdyby bylo něco podobného jako Den důchodců aspoň dvakrát do roka.

„No. Dosť bolo, ale mohli sme byť viacery. Ani tak veľa ľudí neprišlo. To vravím, že nechcú ľudí vyjsť von ako. Nemajú o to, ako, nemajú záujem o nič.“ (Paní Valérie H., 63 let, o Dni důchodců)

Informátoři ve svých výpovědích potvrzují, že by uvítali, kdyby typy střetnutí jako je Den důchodců, byly využívány v podstatě všemi vrstevníky v obci. Představa manifestace jednoty vrstevnické skupiny v rámci obce jim přijde vítaná. Z této skutečnosti se dá vyvozovat přání, aby vesnice vystupovala jako jednotná (Kandert, 2004, s. 215). Ve výpovědích členů sítě se tedy skrytě objevoval rozpor mezi přáním častějšího společného setkávání, ale zároveň nezájem o to něco sami uskutečnit. Z analýzy vyplývá, že představa navzájem k sobě uzavřené vesnice na úrovni vrstevnických vztahů vychází, alespoň z části, z tohoto nezájmu členů sledované sociální sítě.

8.2 Vztahování se k vlastnímu zapojení

Představa uzavřené vesnice byla téměř vždy informátory konfrontována se vzpomínkami na to, jak to bylo dřív. Při polostrukturovaných rozhovorech s informátory bylo na výpovědi, které naznačovaly představu uzavřené vesnice ve většině případů reagováno doplňujícím dotazem, proč si daní informátoři myslí, že to tak je. Ve většině případů odkazovali na jejich vnímání dnešní doby a dnešního životního stylu. Paní Adina (68 let) se zmiňovala o „uspěchané době“ a například paní Marína (73 let) situaci přisuzovala televizi. Lidé se podle ní dívají sami zalezlí doma, místo aby se scházeli, tak jako dřív.

„To je tak ako doba tak rýchlo uteká nám, ako vlastne s takým životným štýlom žijeme, že už už už už už, aj to by bolo neskoro keby sme to spravili. Zameraná je skôr tak na robotu ako na oddych.“ (Paní Valérie H., 63 let)

V terénních poznámkách z prvního pobytu ve Sklepné jsem si po náhodném setkání s paní Elou (77 let) na ulici u ní před domem, kdy jsem chtěla využít příležitosti k domluvě na rozhovor, poznamenala:

„Čas a den si ale nedomlouváme. Nejdřív se o tom trochu bavíme, ale pak konstatuje, že se ještě domluvíme. Přijde mi, že čas se tu aspoň mezi staršími lidmi měří podle toho, co musí udělat a ne podle toho, který je den a kolik je hodin.“ (Terénní poznámky, 1. pobyt, 2018)

Poznámka o tom, jak se senioři ve Sklepné z pohledu výzkumníka vztahují k času, koresponduje i se způsobem, jakým se členové sítě vztahují k podílení se na interakci

v rámci sledované sociální sítě. Jejich míra zapojení, respektive jejich pocit nízké aktivity v rámci sítě, jsou ospravedlňovány či odůvodňovány prací, kterou musí obstarat zejména okolo zvířat, zahrady, domu a okolo vlastní domácnosti. Obzvláště v létě je na zahradě a se zvířaty množství práce a podle slov informátorů, především žen - seniorek, mají práci na celý den. V zimě zase většina informátorů popisovala, že je potřeba starat se o vytápění a přikládat dřevo do kotle.

„Ani nestíham, čo si naplánujem. Lebo mám veľký dom. Záhrada veľká, údržbárske práce, v zime kúriť, teraz som nachystal už drevo, aj teraz ešte potrebujem nachystať, takže takto.“
(Pan Lojza, 67 let)

Například paní Ela (77 let) se zmiňovala o tom, že si vždy představovala, že v důchodu bude mít spoustu času, ale ve skutečnosti jí kvůli práci na zahradě a v domácnosti na nic jiného nezbyvá čas. Většina informátorů zdůrazňovala, že kvůli zmíněné práci vlastně ani není čas na to, kdy by byla příležitost se například scházet častěji. Tak například přání toho, aby se podobná akce jako je Den důchodců konala víckrát do roka (viz výše), bylo doprovázeno konstatováním, že by na to ale stejně neměl nikdo čas. Na druhou stranu, byli i tací, co vnímali situaci s nedostatkem času kvůli práci okolo domu a zahrady, trochu jinak:

„Ked' chodí človek do roboty, tak furt má dačo na rozume, ni? Že mám daké plány, ťahá ma dačo, že dačo musím robiť. V robote tak tak tak a domácu prácu aj tak človek spravil aj bez toho. A teraz, aj tak za človekom nič nie je vidno. Čo? Mám riadiť? Musí človek aj keď chodí do roboty. Variť, aj tak musím. Aj v záhrade sme tak isto stihli a všetko, no. A teraz to iba tak pomaličky, pomaličky a ťahá sa to, ťahá sa a ťahá.“ (Paní Valérie H., 63 let)

V souvislosti s účastí na Dni důchodců paní Valérie dodává:

„No furt je to iba poobede ako. A raz za rok, takže vlastne furt sa dá vlastne dáko naplánovať, nie, že ako vtedy, že ako, spravím voľno. Alebo keď to nespravím ten deň tak spravím nabu[dúce] no. Robota neujde. Robota nás počká aj tak stále, takže...“ (Paní Valérie H., 63 let)

Kromě pocitu nedostatku času kvůli práci se ve výpovědích objevoval ještě druhý důvod, jak vysvětlit nezáměr o společná setkávání, a to zdůvodnění, které jsem při analýze sjednotila kódem nesoucím označení „mít svůj život“. Tento kód se vyskytoval především při zmínce o vlastních rodinách. Zejména víkendy byly pro mnohé informátory vyhrazeny téměř výlučně pro blízkou rodinu. Především neděle byla u mnohých z informátorů

spojována s časem tráveným právě s dětmi a s vnoučaty.

Pod kód „mít svůj život“ jsem zahrnovala i individuální koníčky a činnosti jednotlivých informátorů. Několik členů sítě se zmiňovalo o sledování televizoru a poslouchání rádia. Pan Lojza (67 let), který byl jedním z nejaktivnějších důchodců, uváděl, že spousta času mu zabere cvičení hry na hudební nástroj nebo brouzdání po internetu, zejména na facebooku. Pan Lojza byl i jediným informátorem, který explicitně uváděl, že v důchodu má konečně více času na své záliby.

U některých informátorů se také objevovala představa, že scházení se a aktivní zapojování se je pouze pro mladé. Paní Ela se v souvislosti s tématem mladých versus starých lidí, zmiňovala o společném slavení Silvestra v kulturním domě. Ačkoli se Silvestru ona sama účastnila, její názor byl, že je to spíše pro mladé. Navíc z její výpovědi vyplývá, že když už nějací senioři na tuto akci přijdou, vždy sedí se svými rodinami a společně na vrstevnické úrovni neinteragují. Paní Adina (68 let) v souvislosti s dotazem na společné střetávání reagovala takto:

„Ja viem už kde je moje miesto. Už čo by som sa veľmi medzi mladými miešala.“ (Paní Adina, 68 let)

Na druhou stranu je tu ale již výše zmiňovaný případ pana Tomáše M. (77 let), který na věk příliš nedbal. Společně nejen s tímto příkladem data naznačují, že symbolická hranice mezi mladými a starými lidmi je markantněji vnímána spíše ženami, než muži (viz Sít' a gender).

Několik informátorů a informátorek často opakovali, že nikam nechodí a od jakéhokoli vzájemného setkávání s ostatními členy sledované sociální sítě se poměrně výrazně distancovali. Je nutné poznamenat, že senioři, kteří se takto vyjadřovali, nepatřili do uzlů, které jsem dřív (viz Povaha sociální sítě) označila za založené na kamarádkých vazbách. Na jednom z důvodů, proč nikam nechodí, se tito jedinci shodovali, a to na výše zmíněném důvodu nedostatku času způsobeného příliš velkým množstvím práce okolo zahrady a domácnosti. Ovšem dále se jejich reflexe rozcházely. Například u paní Ely (77 let) reflexe její pozice v rámci sledované sociální sítě obsahovala motiv osobního zvyku.

„Inak to od začiatku nemal rád môj manžel. Ten to nenávidel, keď ženy chodily z jedného domu do druhého a klebety roznášaly. No a ten, ten by- jój, keby som ja to bola robila ten by ma bol hádam vyhnal hneď prvý týždeň stadeto. On to nemal rád. No, ale ani ja som nemala čas na to.“ (Paní Ela, 77 let)

Například ačkoli většina účastníků nedělní mše se na chvíli po mši zastaví, aby si popovídali, paní Ela se této interakce neúčastní a míří hned domů, což vysvětluje právě důvodem vyplývajícím z citace.

Někteří členové sledované sítě uváděli, že to, jakým způsobem a jak často spolu navzájem interagují s ostatními vrstevníky, je pro ně dostačující:

„No a v piatok, každý piatok ideme ty kvety dát do poriadku no, takže my sa stretávame, to nám stačí, musíme robiť v záhrade, nemôžeme iba tak sa flákať (smích).“ (Paní Naďa M., 74 let)

Také se však objevoval názor, že by mohlo být společných setkání i více. Ovšem rozpor se neobjevoval pouze při porovnání výpovědí různých členů sledované sítě, ale mohlo se jednat i o jednoho jedince, který se zároveň vyjadřoval tak, že interakce v síti vnímá jako dostačující, ale na druhou stranu by jí mohlo být více.

8.3 Vztahování se k ostatním členům

Zejména starousedlíci a lidé, kteří se do vesnice přestěhovali dávno, například ženy, které se přivdaly nebo muži, kteří se přiženili, shrnují vztahy v rámci celo-vesnické sociální sítě na úrovni lidí v postproduktivním věku vyjádřením, že znají každého. Tato znalost každého ovšem nemusí být spojená s vyšší mírou aktivity v rámci sítě. Tak například paní Adina (68 let) se sice zmiňovala, o tom, že ve Sklepné zná každého, ale zároveň zdůrazňovala, že ona nikam nechodí.

Vedle kategorie „poznat každého“ se také často objevovala další emická kategorie „byť za dobře“. Někteří z informátorů se takto vyjadřovali obecně o všech ostatních členech sledované sítě, jiní takto označovali jen pár jejích členů, kteří zpravidla patřili do stejného uzlu, jako daný jedinec. Například paní Marika (70 let) spojovala kategorii „byť za dobře“ s lidmi, kteří stejně jako ona chodili pravidelně do kostela a o kterých se vyjadřovala tak, že je s nimi „velmi za dobře“. V protikladu u ní stáli lidé, kteří podle jejích slov nic nedělají - ani do kostela nechodí. Ovšem vztahování se k takovým lidem paní Marika blíže nespécifikovala. Na druhou stranu paní Ela (77 let) se vyjadřovala tak, že ona je zadobře s každým, ale vlastně s nikým zvlášť. Důvodem proč tomu tak je, je u paní Ely prý již zmiňovaný nedostatek času.

„Ja sa priateľím zo všetkými, me je to jedno, že- ale takú nejakú dôvernú priateľku nemám.“ (Paní Ela, 77 let)

Kategorie „byť za dobre“ byla dále informátory spojována s Uzlem náhodných střetnutí, kdy bylo zdůrazňováno, že daní jedinci spolu interagují pouze za předpokladu, že se spolu potkají na ulici nebo v autobuse (viz Povaha sociální sítě). Zejména s Uzlem náhodných střetnutí se pak také pojí emická kategorie „len sa zdravit“.

„Nie som si istá, že ta pani, čo tam bola, či je to ta alebo ta, neviem (smích) z videní ju poznám, zdravíme sa, aj sa takto rozprávame.“ (Paní Irma, 70 let)

Naproti kategorii „byť za dobre“ se ve výpovědích informátorů neobjevovaly žádné negativní druhy vztahů, které by byly explicitně pojmenovány. Je ovšem nutné při uvažování o negativních vztazích v rámci sledované sítě poznamenat, že u této skutečnosti, možná více než u kterékoli jiné, je pravděpodobné, že negativní vztahy či neshody se v rámci sledované sítě mohou vyskytovat, ale informátoři nebyli ochotní o tomto tématu s výzkumníkem mluvit, aby například nebyli nařknuti z toho, že roznáší pomluvy, nebo aby nepoškodili obraz vesnice a tím zpochybnili deklarovanou představu o tom, že v rámci sledované sítě je každý s každým zadobře.

Z tohoto hlediska byl informátory vyjadřován spíše jakýsi nezájem vůči některým členům podle toho, jak se lišil jejich životní styl oproti jiným členům sítě, a tak i jejich status (viz Faktory ovlivňující povahu sítě). Tak jako paní Marika (70 let) implicitně vyjadřovala jakýsi nezájem vůči lidem, kteří nechodí do kostela, tak se naproti tomu vyjadřoval pan Kamil (64 let) tím způsobem, že někteří lidé by stále jen chodili do kostela. Ve výpovědích některých informátorů se tedy objevovaly určité charakteristiky, podle kterých si v rámci celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku vytvářeli užší vazby.

Druhým faktorem, který se jevil jako významný pro vztahování se k síti a k jednotlivým uzlům, byla konzumace alkoholu. Například pan Dobromil (63 let) se distancoval od Uzlu stůl právě z toho důvodu, že stůl před místním obchodem je pro něho místem spojovaným především s alkoholem. O Uzel stůl vyjadřoval nezájem slovy, že nemá s členy Uzlu stůl společné zájmy, protože podle jeho slov oni pijí pivo a on vodu. Na druhou stranu pan Tomáš M. (77 let) také alkohol nekonzumuje, ale je aktivním členem Uzlu stůl a zároveň je i kamarádem pana Dobromila. Z toho vyplývá, že například pro pana Dobromila je Uzel stůl spojovaný s významy, se kterými se on sám neztotožňuje, ovšem s jednotlivými členy Uzlu stůl může být i dobrý kamarád. Z toho vyplývá, že vztahy mezi členy sledované sítě mohou být vyjednávány na základě různých kontextů. Zejména to byly ovšem ženy, které projevovaly nezájem vůči některým členům sledované sítě, které samy spojovaly především s konzumací alkoholu (viz Síť a gender).

Jak vyplývá z analýzy dat, ve sledované síti tedy více či méně platí, že každý zná každého. Výjimkou ovšem mohou být přistěhovalci (viz Faktory ovlivňující povahu sítě). Nicméně toto znání každého nic nevyjadřuje o hloubce vzájemných vztahů a o míře interakce mezi jednotlivými členy. To, jakým způsobem se jedinec vztahuje k této síti a co od ní očekává, souviselo s jeho vlastní pozicí ve sledované síti. Tací, kteří nejvíce zdůrazňovali, že nikam nechodí, nepřikládali ve svých vyjádřeních vrstevnické sociální síti ve Sklepné důležitost a nic od ní neočekávali, svou aktivitu pak směřovali o to více například ke své příbuzenské síti ega. Ovšem ani u členů, kteří byli do sítě aktivněji zapojeni, nebyla síť jako taková spojována s přílišnými očekáváními. Důležitost na úrovni jednotlivce byla kladena spíše na jednotlivé uzly existující v rámci této sítě, kterých byl daný jedinec součástí. Jednotlivci se ztotožňovali spíše s určitými uzly než se sítí v její celosti a většina očekávání směřovala k těmto uzlům a k jejich členům. S nízkými očekáváními vůči síti v její celosti souvisela i chybějící iniciativa k vytvoření příležitostí, při kterých by mohla být teoreticky aktivována celá síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné, tak jako je to teoreticky možné například při akcích organizovaných obecním úřadem.

Závěr

Cílem mého výzkumu bylo na základě pobytu v terénu a následné analýzy získaných dat vytvořit, co možná nejplastičtější obraz celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku ve vesnici Sklepná. Z důvodu omezeného času stráveného v terénu, nebylo pro jednoho výzkumníka možné pojmout vyčerpávající vzorek, tedy mluvit se všemi obyvateli vesnice v postproduktivním věku, kteří tvoří sledovanou síť. Výsledný obraz, tak jak je představen v této práci, je tedy do určité míry touto skutečností nutně omezený, avšak i přesto si troufám tvrdit, že má určitou vypovídající hodnotu.

Jednou z otázek, která stála na počátku mého výzkumného zájmu, bylo zjistit, zda je oprávněná představa toho, že senioři bývají spíše osamělí a od okolí izolovaní. Výzkum ukázal, že senioři ve Sklepné disponují na vrstevnické úrovni rozmanitou škálou vazeb, ať už jsou to vazby založené na příbuzenském, kamarádském nebo sousedském vztahu. Tyto vazby pak dohromady utváří celo-vesnickou sociální síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné. Pozice jedince v této síti byla do velké míry určována jeho mírou zapojení do činností, skrz které bylo možné vztahy navazovat a dále udržovat. Ovšem takové zapojení bylo závislé na celé řadě faktorů.

Jako významné se ukázalo být uznání členství v síti na základě starousedlictví na jedné straně a přistěhovalectví na straně druhé. Starousedlík byl apriorně uznáván jako člen sledované sítě, ovšem přistěhovalec si své členství musel „zasloužit“. Důležitým byl také v určitých kontextech faktor zvoleného jazyka komunikace, který mohl sloužit jako prostředek k hladkému navazování interakcí. Signifikantní se také ukázala být jedincova vazba na příbuzenskou síť ega a to hned v několika možných variantách. Jednak jedincova příbuzenská síť ega mohla sloužit jako prostředek k udržování vztahů v rámci sledované sítě, a jednak mohla jedince v podílení se na určitých aktivitách v rámci sledované sítě z různých důvodů omezovat. V neposlední řadě byl důležitým také získaný status jedince v rámci vesnice. Nemalou roli také hrála kategorie genderu. V rámci sítě byly rozpoznány různé činnosti, které byly samotnými členy sítě považovány buď za mužské, nebo za ženské a účast druhého genderu na některých z nich byla nepřijatelná. Tato skutečnost ovlivňovala i významy, které síti připisovaly jednak ženy - seniorky a na druhou stranu muži - senioři.

Důležitým faktorem pro celkovou podobu sledované sítě, byla také na první pohled možná banální skutečnost, že členové sledované sítě spolu žijí a navazují kontakty v jednom určitém a jedinečném prostoru. Ve Sklepné se nacházejí jak prostorové prvky, které k navazování interakcí vybízejí, tak i takové, které od ní mohou odrazovat. Velkou roli dále hrála schopnost mobility daného jedince. Pro jedince s omezenou pohyblivostí se prostor mohl stát nepřekonatelnou překážkou. U takových jedinců pak mohlo docházet k naprosté izolaci od sledované sítě. Skutečnost, že samotný prostor vesnice je zde chápán jako prostředek pro navazování a udržování vztahů v rámci celo-vesnické sociální sítě lidí v postproduktivním věku vyplývá z povahy společnosti vesnice jako *gemeinschaft* (Woods, 2011). Pro členy sledované sítě je důležité zdůrazňovat, že jsou se všemi zadobře. Koneckonců i vyřčená přání toho, že by na společnou akci Dne důchodců mělo chodit více seniorů ze Sklepné ukazuje na představu, že by bylo dobré, kdyby vesnice vystupovala jako více jednotná. Ačkoli může být členy sledované sítě zdůrazňováno, že se s ostatními členy „len zdraví“, i tímto zdánlivě bezvýznamným zdravením si členové sítě navzájem dávají najevo, že o sobě vědí a že se v daném prostoru vesnice navzájem respektují.

Jak bylo popisováno v části práce zaměřené na emickou perspektivu, významný počet informátorů přiznával, že se příliš společně senioři ve Sklepné nescházejí a zároveň byl silně přítomný diskurz vyjadřující, že dříve se scházeli lidé více. Avšak na druhou stranu, jak již bylo zmíněno výše, byl kladen velký důraz na to, že jsou všichni se všemi zadobře. Z etického pohledu výzkumníka se domnívám, že úvahy o tom, že se společně příliš senioři ve Sklepné nescházejí, představují spontánní emickou reflexi, na druhou stranu kategorie „byť

so všctkými za dobre“ představuje emickou reprezentaci síť, tak jak si její členové přejí, aby se v očích výzkumníka nebo kteréhokoli jiného vnějšího pozorovatele jevila. Kategorie „byť so všctkými za dobre“ je na jednu stranu poutem, které drží celo-vesnickou sociální síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné pohromadě, avšak zároveň je to jakýsi ideál, ke kterému se sociální reality ve Sklepné v různých kontextech více či méně přibližuje.

Při výzkumu jsem došla k závěru, že celo-vesnická sociální síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné je ve své celosti aktivizována především na základě iniciativy formální autority obecního úřadu v zastoupení paní starostky, která pořádá různé akce, při kterých se mají možnost senioři ve Sklepné společně scházet. Při takových příležitostech totiž přestává hrát roli řada z faktorů, které byly popisovány výše. Individuální iniciativa samotných členů sledované síť pak míří především směrem k uzlům, tedy členským skupinám, rozpoznaných v rámci sledované síť. Na této úrovni se již prokazovala mnohem větší selektivnost a naplno se tak projevovaly různé pozice různých členů ve sledované síti.

Jednotlivé uzly, které se v rámci celo-vesnické sociální síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné utvářejí, mají různou povahu, podle toho, zda jsou tvořeny na základě iniciativy formální autority nebo z osobní iniciativy členů sledované síť. Každý z uzlů může také vyjadřovat různé hodnoty a odpovídat různým životním stylům seniorů ve Sklepné. Stejně tak mohou v některých případech kopírovat kliky v rámci lokálních politických vlivů. Tyto poznatky korespondují s teoretickými předpoklady, že lidé s podobnými charakteristikami a hodnotami zaujímají uvnitř síť podobné pozice (Scott a Carrington, 2011, Kadushin, 2012).

Literatura, alespoň ta, kterou jsem použila pro své teoretické zakotvení, pojímá téma stáří a sociálních síť seniorů ve většině případů z pohledu nemohoucnosti (Sýkorová, 2008), izolace a samoty (Kirkevold, Moyle, Wilkinson, Meyer a Hauge, 2013) či poskytování určité podpory seniorům (Hooyman a Asuman Kiyak, 2011). Ovšem jak se na případu Sklepné ukázalo, senioři nemusí být pouze pasivními izolovanými aktéry vyloučenými z veřejného dění, kteří by byli pouze odkázáni na pomoc ostatních. Jistě, i to do určité míry může být pravdou, avšak jak bylo v práci doufám osvětleno, celo-vesnická sociální síť lidí v postproduktivním věku ve Sklepné plní řadu funkcí, a to směrem dovnitř i ven. V rámci ní jsou artikulovány hodnoty, které jsou adresovány celé vesnici. Její členové spolu navzájem sdílejí informace a navzájem se emočně i materiálně podporují. Na jednu stranu je zde tedy přítomná reciprocita směrem dovnitř síť, ovšem zde rozhodně nekončí. Sociální kapitál v rámci celo-vesnické sociální síť seniorů ve Sklepné má i přesah mimo tuto síť napříč

generačními skupinami v obci. Senioři ve Sklepné mohou poskytovat nezanedbatelnou podporu ať už pro okruh své rodiny nebo pro celou vesnici.

Například když seniorky ve Sklepné chodí zdobit kostel, je to něco, co dělají pro všechny, kdo chodí do místního kostela. Stejně tak z výpovědí informátorů vyplývá, že když senioři v místním kostele odříkávají růženec, věří, že to dělají pro dobro celé vesnice. Jsou to právě místní senioři, kdo zaopatřuje nezanedbatelnou část programu místního Dne obce. Celo-vesnická sociální síť seniorů ve Sklepné tedy rozhodně není oddělená od zbylého dění ve vesnici a její členové nejsou pouze pasivními příjemci podpory, které se jim od okolí může dostávat.

Důraz literatury na nemohoucnost a izolovanost seniorů, stejně jako důraz na podporu, kterou senioři potřebují, může vyplývat ze skutečnosti, jak naše společnost stárí pojmá, čímž se v závěru práce vracím k problému, který bylo nutné vymezit jako úplně první, tedy k otázce toho, kdo jsou staří lidé. Ovšem na tomto místě bych otázku přeformulovala a ptala se spíše na to, jak staré lidi jako společnost vnímáme. Důraz, jaký v euroamerické společnosti 21. století klademe na produktivitu, může přispívat k tendenci nahlížet na lidi v postproduktivním věku jako na jedince, kteří spíše něco potřebují, než jako na jedince, kteří mají co nabídnout.

Předpojatá představa izolovanosti a osamělosti seniorů, se kterou jsem na úplném počátku k výzkumu přistupovala i já, se na případu Sklepné ani zcela nepotvrdila, ani zcela nevyvrátila. Jak se zdá, senioři ve Sklepné jsou ve většině případů směrem ke svým vrstevníkům poměrně aktivní a jak bylo naznačováno, tvoří plnohodnotné členy vesnické komunity ve Sklepné. Je otázkou, do jaké míry je tato jejich podpůrná pozice možná díky skutečnosti, že žijí na vesnici. Avšak také se ukázalo, že izolovanost a samota se může objevovat zvláště s přibývajícím věkem a s úbytkem fyzických sil. Dalším pokračováním mé práce by mohl být pokus porovnat situaci seniorů na vesnici se situací seniorů ve městě. Mým dojmem v průběhu pobytu v terénu totiž bylo, že prostor vesnice poskytuje lidem v postproduktivním věku mnohem více impulsů a možností k tomu zůstat aktivní a zapojení do místního života, než tomu je ve městech. Bádat se po této otázce by ovšem vydalo na další výzkum.

Literatura

- ADAMS, Rebecca G. a Rachel TORR. Factors underlying the structure of older adult friendship networks. *Social Networks*. 1998, 20 (1), 51–61.
- BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000.
- BUJÁRKOVÁ, Kateřina. *Reflexe dětství prožitého na jihoslovenské vesnici v 60. a 70. letech 20. století*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Mgr. Hedvika Novotná, Ph.D.
- EMERSON, Robert M., FRETZ Rachel I. a Linda L. SHAW. *Writing ethnographic field notes*. Chicago: The University of Chicago Press, 2011.
- FLICK, Uwe. *Designing qualitative research*. London: SAGE, 2007.
- FRY, Christine L. “Out of the Armchair and Off the Veranda: Anthropological Theories and the Experiences of Ageing.” In: Vern L. Bengtson et al. (eds.) *Handbook of Theories of Aging*. New York: Springer, 2009, s. 499–515.
- GIBBS, Graham R. *Analyzing Qualitative Data*. London: SAGE, 2007.
- HÁJEK, Jiří. *Na cestě: Etnografie jihoslovenské vesnice*. Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Mgr. Martin Heřmanský, Ph.D.
- HALFACREE, Keith. Trial by space for a ‘radical rural’: Introducing alternative localities, representations and lives. *Journal of Rural Studies*. 2007, 23 (2), 125–141.
- HOOYMAN, Nancy R. a H. Asuman KIYAK. *Social gerontology: a multidisciplinary perspective*. 9th ed. Boston: Allyn & Bacon, 2011.
- HRUŠKA, Vladan. Proměny přístupů ke konceptualizaci venkovského prostoru v rurálních studiích. *Sociologický Časopis*. 2014, 50 (4), 581–601.
- KABÁTEK, Aleš. Vrstevníci. In: *Sociologická Encyklopedie* [online] 11.12.2017 [cit. 14. 3. 2020]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Vrstevn%C3%ADci>
- KADUSHIN, Charles. *Understanding social networks, theories, concepts, and findings*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

- KANDERT, Josef. *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*. Praha: Karolinum, 2004.
- KEITH, J. "The Best is Yet to be": Toward an Anthropology of Age. *Annual Review of Anthropology*. 1980, 9, 339–364.
- KIRKEVOLD, Marit, MOYLE, Wendy, WILKINSON, Charlotte, MEYER, Julienne a Solveig HAUGE. Facing the challenge of adapting to a life 'alone' in old age: the influence of losses. *Journal of Advanced Nursing*. 2013, 69 (2), 394–403.
- KONOPÁSEK, Zdeněk. Co si počít s počítačem v kvalitativním výzkumu. *Biograf*. 1997, 12, 106 odst. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=1205>
- KVALE, Steinar. *Doing interviews*. London: SAGE, 2007.
- LYNCH, Kevin. *Obraz města*. Praha: Polygon, 2004.
- NÁDASKÁ, Katarína. Náboženský život v komunikácii obyvateľov obce. (Čiastočné výskumné závery). *Slovenský národopis*. 2008, 56 (2), 157–167.
- RENZETTI, Claire M. a Daniel J. CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003.
- ROGOŠIĆ, Silvia a Branislava BARANOVIĆ. Social Capital and Educational Achievements: Coleman vs. Bourdieu. *Center for Educational Policy Studies Journal*. 2016, 6 (2), 81–100.
- SCOTT, John a Peter J. CARRINGTON. *The SAGE handbook of social network analysis*. London: SAGE, 2011.
- SOUKUP, Martin. *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum, 2014.
- STRAUSS, Anselm L. a Juliet M. CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999.
- SÝKOROVÁ, Dana. Prostor a věci v kontextu stáří. *Sociologický časopis*. 2008, 44 (2), 401–421.
- ŠIKIĆ-MIĆANOVIĆ, Lynette. *Hidden Lives: An Anthropological Study of Rural Women*. Zagreb: Ivo Pilar Institute of Social Sciences, 2014.

WOODS, Michael. *Rural*. London: Routledge, 2011.